

**MENBAU'Z-ZÜLÂLİ MEÂNÎ FÎ-TERCEMETİ
MECMAU'L-EMSÂLİ MEYDÂNÎ'NİN YEDİNCİ
BÂBİ: İNCELEME-METİN-DİZİN**

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

Maryam Nooruldeen Noaman NOAMAN

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE**

**MENBAU'Z-ZÜLÂLİ MEÂNÎ FÎ-TERCEMETİ MECMAU'L-EMSÂLİ
MEYDÂNÎ'NİN YEDİNCİ BÂBİ: İNCELEME-METİN-DİZİN**

Maryam Nooruldeen Noaman NOAMAN

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Temmuz 2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
ARAŞTIRMANIN KONUSU	11
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	11
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	11
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	11
1. HÂFİZ MEHMED ŞÂKİR'İN HAYATI, ESERLERİ VE MEYDÂNÎ'NİN MECMAU'L-EMSÂL'İ	12
1.1. Mehmed Şâkir'in Hayatı ve Eserleri	12
1.1.1. Dîvân	13
1.1.2. Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî	13
1.2. Meydânî'nin Mecmau'l-Emsâl'i	13
1.2.1. Mecmau'l-Emsâl'in Türk Edebiyatındaki Tercümeleri	14
2. HÂFİZ MEHMED ŞÂKİR'İN TERCÜME YÖNTEMİ	16
2.1. Mesel Maddelerinin Tespiti ve Sıralaması	16
2.2. Eski Meseller ile Ef'al Vezniyle Başlayan Mesellerin Tercümesi	21
2.3. Müvelled Mesellerin Açıklaması	22
2.4. Kelime Açıklamaları.....	23
2.5. Hikâyeler	25
2.6. Arapça Şiirler.....	28

2.7. Farsça Şiirler	28
2.8. Türkçe Şiirler	30
2.9. Türkçe Atasözleri	30
3. TRANSKRİPSİYONLU METİN.....	32
3.1. Metnin Hazırlanmasında Takip Edilen Yöntem	32
3.2. Fīmā Evveluhu Ḥā	34
3.3. El-Müvelledūn.....	111
3.4. Mā ‘Alā Ef‘alü Min Hāze’l-bāb	117
SONUÇ	170
DİZİN.....	172
KAYNAKÇA.....	178
TABLolar LİSTESİ	179
ÖZGEÇMİŞ	180

TEZ ONAY SAYFASI

Maryam Nooruldeen Noaman NOAMAN tarafından hazırlanan “MENBAU’Z-ZÜLÂLİ MEÂNÎ FÎ-TERCEMETİ MECMAU’L-EMSÂLİ MEYDÂNÎ’NİN YEDİNCİ BÂBİ: İNCELEME-METİN-DİZİN” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE

.....

Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 12/07/2023

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Şerife AĞARI (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İsmail TAŞ (BAİBÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Müslüm KUZU

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Maryam Nooruldeen Noaman NOAMAN

İmza:

ÖNSÖZ

Mesel, belli bir kaynaktan çıkmış olmakla birlikte zamanla yaygınlaşarak halka mal olan anonim özdeyiş, atasözü niteliğindeki sözlerdir. Arap edebiyatının önemli şahsiyetlerinden olan Ahmed bin Muhammed el-Meydânî'nin (ö. 518/1124) meşhur *Mecmau'l-Emsâl* adlı eseri, Arap meselleri konusunda yazılmış en mühim çalışmalardan biridir. Eser otuz bölümden oluşmaktadır. İlk 28 bölümü elifba sırasına göre yazılmış meseller ve bu mesellerin tek tek açıklamalarından oluşmaktadır. Meydânî'nin bu önemli eseri Arap edebiyatında olduğu gibi Anadolu sahası Türk edebiyatında da ilgi görmüştür. Var olan bilgilere göre eserden faydalanılarak yapılan çalışmalar olduğu gibi eserin bir kısım veya tamamına yapılmış üç tercümesi bulunmaktadır. Söz konusu tercümelerden biri Antepli Hâfız Mehmed Şâkir Efendi'nin *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî* adlı dört ciltlik eseridir. Şâkir Efendi, eserin yirmi ikinci bölümü olan “Kef” (ك) harfine kadar tercüme yapmıştır. Türk tercüme geleneği açısından önemli olan bu eserin daha önce ikinci bâbı Burcu ÖZTÜRK¹, dördüncü ve beşinci bâbı Sajjad Hussein Oleıwı AL-JANABI², altıncı bâbı Umer Abbas Obaid OBAID³ tarafından yüksek lisans tezi yapılmıştır.

Çalışmamız da bu eserin “Ha” (ح) harfiyle başlayan yedinci bâbın metin ve incelemesinden oluşmaktadır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Hâfız Mehmed Şâkir'in hayatı, eserleri ve *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî* adlı çalışması tanıtılmış, ardından Meydânî'nin *Mecmau'l-Emsâl* eseri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise Mehmed Şâkir'in tercüme anlayışı hakkında bilgi verilmiştir. Burada mesel maddelerinin tespiti yapılmış; “eski”, “müvelled” ve “ef'al” vezniyle başlayan mesellerin tercümesinde takip ettiği yöntem hakkında bilgi

¹ Öztürk, Burcu (2023). *Menbau'z-Zülâli Meânî Fi-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Maydânî'nin İkinci Bâbı*: İnceleme-Metin. Karabük Üniversitesi.

² Al-Janabi, Sajjad Hussein Oleıwı (2022). *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî'nin Dördüncü ve Beşinci Bâbı*: Metin-İnceleme. Karabük Üniversitesi.

³ Obaid, Umer Abbas Obaid (2023). *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî'nin Atıncı Bâbı*: İnceleme-metin. Karabük Üniversitesi.

verilmiştir. Ayrıca kelime açıklamalarında başvurduğu kaynak hakkında bilgi verilmiş, mesellerin benzer Türkçe atasözleriyle karşılaştırılması yapılmış, mesellerde zikr olunan hikayeler ve Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölümde ise “Ha” (ح) harfiyle başlayan yedinci bölümünün transkripsiyonlu metni ortaya konulmuştur. Bölümün sonuna kişi, kabile, mekân ve hayvan isimlerinin dizini eklenmiştir.

Bu tez çalışmasının planlanmasında, yürütülmesinde, araştırılmasında, uygulanmasında ve şekillendirilmesinde hiçbir ilgi ve desteğini esirgemeyen, geniş bilgi ve tecrübesinden yararlandığım ve çalışmalarımı bilimsel temeller ışığında şekillendiren değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Sevgili ve değerli aileme özellikle (annem ve babama), maddi ve manevi hiçbir yardımı esirgmeden yanımda buldukları için tüm kalbimle teşekkür ederim.

ÖZ

Bu çalışma, Ahmed b. Muhammed el-Meydânî'nin Arap atasözleriyle ilgili kaleme aldığı *Mecmau'l-Emsâl* adlı kitabın birkaç Türkçe tercümesinde biri olan Antep'li Hâfız Mehmed Şâkir'in *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî* adlı eserin yedinci bölümünün (bâbının) transkripsiyonlu metni ve ilgili kısımların incelemesinden oluşmaktadır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde mevcut olan kaynakların bilgilerine göre Mütercim Mehmed Şâkir Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi verilmiş, sonra çalışmanın konusu olan *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî* adlı eseri tanıtılmıştır. İkinci bölümde mütercim Şâkir Efendi'nin tercüme anlayışı ve yöntemi üzerinde durulmuştur. Buna göre Mütercim Şâkir Efendi, tercüme yaptığı eserin metnine bağlı kalmamıştır, yaptığı ekleme ve açıklamalarla eserin içeriğini genişlettiği görülmektedir. Bundan dolayı tercümesinde özellikle metinde geçen kelimelerin tercümesi için Meydânî'den bağımsız olarak çoğunlukla Mütercim Âsım Efendi'nin *Kâmûsu'l-Muhît* tercümesine başvurduğu görülmektedir. Bunun dışında değişik kaynaklardan yaptığı ilave açıklamalar ve aktardığı hikâyelerle eserin içeriğini genişletmiştir. Ayrıca eserinde çok fazla Arapça ve Farsça şiire yer verdiği görülmektedir. Türk edebiyatındaki şerh ve tercüme geleneğini sürdüren bu eserde, söz konusu unsurlar tespit edilip açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise eserin yedinci bölümünün çeviri yazılı metni ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mesel; Atasözü; Tercüme; Ahmed Meydânî; *Mecmau'l-Emsâl*; Hâfız Mehmed Şâkir; *Menbau'z-Zülâli Meânî*

ABSTRACT

This research is the interpretation and analysis of certain sections and the translation of the seventh chapter of the book (Menbau'z-Zülali Meāni fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsāli Meydāni) .For poet and translator (Antepli Hāfız Mehmed Şākir) that this book is one of the Turkish translations of the book (Mecma'u'l_Emsāl), and to a famous author (Ahmed bin Muhammed el-Meydān). Related to famous Arabic proverbs. The research consists of three sections, the first section contains brief information about the literary life and the work of the translator according to the available sources, and then an explanation about the book that is the subject of our research. The second section we talk about the method that he followed “Şākir Efendi” in translation. The translator did not abide by the main text while translating it, but rather expanded the content of the work (the book or the work) through the additions he made to the texts. Where many benefited from “Kāmusu'l-Muhit” Translating and explaining words. It is also noted that he included a lot of Arabic and Persian poetry in his work. This work, which continues the tradition of commentary and translation in Turkish literature, identifies and explains the elements. Finally, in the third part of this study, the translated text of the seventh part of the work is set out.

Keywords: lik; Proverb; Translation. Ahmed Meydānî; Mecmau'l-Emsal; Hafiz Mehmed Shakir; Menbau'z-Zülali Meāni

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâlî Meydânî'nin Yedinci Bâbı: İnceleme-Metin
Tezin Yazarı	Maryam Nooruldeen Noaman NOAMAN
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	12/07/2023
Tezin Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	180
Anahtar Kelimeler	Mesel; Atasözü; Tercüme; Ahmed Meydânî; Mecmau'l-Emsâl; Hâfız Mehmed Şâkir; Menbau'z-Zülâli Meânî

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Title of Thesis Menbau'z-Zülali Meâni fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydâni's Seventh Chapter: Text-Review
Author of the Thesis	Maryam Nooruldeen Noaman NOAMN
Advisor of the Thesis	Dr. Öğr. Üyesi Muhammet İNCE
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	12/07/2023
Field of the Thesis	Department of Turkish Language and Literature
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	180
Keywords	lik; Proverb; Translation; Ahmed Meydânî; Mecmau'l-Emsal; Hafiz Mehmed Shakir; Menbau'z-Zülali Meânî

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmanın konusu, Ahmed bin Muhammed el-Meydâni'nin Arap meselleri hakkında kaleme aldığı *Mecmau'l-Emsâl* adlı kitabın Türkçe tercümelerinden biri olan Antepli Hafız Mehmed Şâkir Efendi'nin *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâ Meydâni* adlı eserin yedinci bölümünün eviri yazılı metni ve metnin incelemesidir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmanın amacı, Mehmed Şâkir Efendi'nin *Menbau'z-Zülâli Meânî* isimli tercümesinin yedinci bölümünü transkripsiyon alfabesine aktarmak, daha sonra ana kaynak ile tercümeyi karşılaştırarak müellifin tercüme sırasında izlediği metodu tespit etmektir. Böylece Türk tercüme geleneğinin tarihi seyrine ışık tutmak, mütercim bu gelenek içerisindeki yerini belirlemektir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Kaynaklardan yola çıkılarak Muhammed Şâkir Efendi'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra *Menbau'z-Zülâl* isimli tercümesi tanıtılmıştır. Yazma halinde olan eserin ikinci, üçüncü, dördüncü ve altıncı bölümleri üzerine daha önce tezler yazılmış. Bu çalışmada ise eserin altıncı bölümünün metni ortaya konulup incelemesi yapılmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi'nde NEKTY00167 demirbaş numarasıyla kayıtlı *Menbau'z-Zülâl* adlı eseri hacimli bir eser olması hasebiyle eserin sadece yedinci bölümü araştırma konusu olarak seçilmiştir. Arap alfabesiyle tertip edilen eserin tek nüsha olması ve kimi harf ve kelimelerin net olarak okunamaması eserin transkripsiyonunu zorlaştırmıştır. Harekesiz bir metin olması hasebiyle metinde geçen özel isimler, Arapça, Farsça ibare ve Őiirlerin tespiti karşılaşılan güçlüklerdendir.

1. HÂFİZ MEHMED ŞÂKİR'İN HAYATI, ESERLERİ VE MEYDÂNÎ'NİN MECMAU'L-EMSÂL'İ

1.1. Mehmed Şâkir'in Hayatı ve Eserleri⁴

Antepli Hacı İbrâhîm Hilmî Habîbullâh Efendi'nin oğlu olan Mehmed Şâkir, 1245'te (1892)⁵ İstanbul'da Hubyar mahallesinde doğmuştur. Mahalle mektebinde okumuş, Fatih camiinde ve dönemin eğitim kurumlarından öğrenim görmüştür. Hafızlık yapmıştır. Hattat Hoca Hamdi Efendi'den sülüs ve nesih dersi alarak icazet almıştır. Babası 1260'ta (1844) ölünce Alemdar Mustafa Paşa'nın Bekâr Bey adıyla bilinen oğlu Şeyh Kâmil Efendi'nin himayesi ve vüzera kapı kethüdalarından Hacı Keşşâf Efendi'nin yardımıyla 1260 (1844) tarihinde Sadaret Mektubî Kalemine kabul edilmiştir. Daha sonra devletin birçok kademesinde görev alan yazar en son 1319/1901 yılında Girid ve Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilayetleriyle Biga sancağı kapı kethüdalığına atanmıştır. 3 Şevval 1329 (27 Eylül 1911)⁶ tarihinde Mirgûn'daki evinde vefat etmiştir.

İlk eğitimine mahalle mektebinde başlayan Şâkir Efendi, dönemin eğitim kurumları olan cami ve medreselerde Kur'an, tefsir ve hadis derslerini okumuştur. Hattat Hoca Hamdi Efendi'den icazet almıştır. Hafız olan Şâkir Efendi Şehnâme'nin tamamını ezberlemiştir. Bir aralık Nuruosmaniye Camii'nde müderrislik yapmış, eski sadrazam Cevad Paşa, Divan-ı Hümayun tercümanı Münir Paşa, eski sadrazam Safvet Paşazade Refet Bey, Safvetî Paşazadeler, teşrifatçı Ferruh Efendizade Şefik Bey gibi yüz elliye yakın zata ders vermiştir.

Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinde edebiyata vakıf olan Şâkir Efendi, edebiyat çevresi tarafından Firdevsî-i Kudsî, Şehnâmenüvis ve Mesnevihan sıfatlarıyla nitelenmiştir. Yazarın günümüze ulaşan *Divân*'ı ve çalışmamızın konusu olan *Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî* olmak üzere iki eseri bulunmaktadır.

⁴ Yazarın hayatı ve eserleri için hakkında ayrıntılı bilgi için İnal (1970, ss. 1731-1732), Bursalı Mehmed Tâhir (2016, s. 700) ve İnce'nin (2022, ss. 37-42) çalışmasına bakılabilir.

⁵ Doğum tarihi *Mir'ât-ı Sicill-i Memûrîn-i Osmaniye*'de (1325, s. 13) 1254 olarak kaydedilmiştir.

⁶ Bursalı Mehmed Tâhir (2016, s. 700) vefat tarihini 1326 (1908) olarak kaydetmiştir.

1.1.1. Dîvân

Eserin içinde kaside, muhammes, terhib-i bend ve müstezad gibi değişik nazım şekilleriyle yazılmış münacat, naat, tevhid, fahriye ve mersiye ile dini ve tasavvufi mevzuların işlendiği yaklaşık doksan şiir, daha sonra kafiyedeki son harfe göre dizilmiş 186 adet gazel, son olarak ikisi Farsça olmak üzere altı şiir bulunmaktadır. Divan üzerine bir yüksek lisans çalışması yapan Cersel'e (Cersel, 2009, s. 28) göre şairin aruzu uygulama konusunda başarılı olduğu söylenemez. Zira vezin konusunda sürekli med zihaf, imale ve vasıllara başvurmaktadır. Bununla birlikte bazı şiirlerinde de vezni uygulama konusunda oldukça başarılıdır.

1.1.2. Menbau'z-Zülâli Meânî Mecmau'l-Emsâli Meydânî

Eser, Meydânî'nin *Mecmau'l-Emsâl*'ine yapılmış ikinci ve en kapsamlı Türkçe tercümedir. Müellif hattıyla yazılı eser, dört ciltten oluşmaktadır. Beş yılda tamamlanan eserin birinci cildi 1289, ikinci cildi 1290, üçüncü cildi 1291 ve dördüncü cildi 1294 tarihinde tamamlanmıştır. Toplam (1. cilt 395, 2. cilt 311, 3. cilt 338, 4. cilt 282) 1326 varaktan meydana gelen hacimli bir eserdir. Meydânî, *Mecmau'l-Emsâl*'deki meselleri alfabetik sıralamıştır.

Şâkir Efendi'nin tercümesi *Mecmau'l-Emsâl*'in eldeki baskılarıyla karşılaştırıldığında mesellerin sayı ve sıralamasında ciddi bir fark olmadığı; aksine yapılan ilavelerle eserin hacminin ve içeriğinin zenginleştirildiği görülmektedir.

Mütercim, Meydânî'nin açıklamalarını tercüme etmekle yetinmemiş, her bir meseli Meydânî'den bağımsız olarak gerek duyduğu yerlerde dil, gramer ve lügat açısından incelediği gibi eklediği hikâyeye ve Farsça şiirlerle eseri salt bir tercüme olmaktan öteye taşımıştır. Özellikle kelime açıklamalarında Mütercim Âsım'ın *Kâmûs* tercümesinden çok istifade etmiştir. Sayfa kenarlarına düştüğü notlarla meselin konusuna ve hikâyesine işaret etmiştir (İnce, 2022, ss. 41-42).

1.2. Meydânî'nin Mecmau'l-Emsâl'i

Ahmed b. Muhammed el Meydânî'nin (ö. 518/1124) *Mecmau'l-Emsâl* isimli eseri Arap meselleri konusunda yazılmış en hacimli kitaptır. Altı binden fazla meseli

ve bu mesellerin ortaya çıkış hikayesi, kullanıldığı yerler hakkında bilgi veren eser günümüze kadar önemini korumuş ve birçok çalışmaya kaynaklık etmiştir. Meydânî, eserini hazırlarken elliden fazla kitabı incelemiş altı binden fazla meseli derleyip açıklamıştır. Otuz bölümden oluşan kitabın ilk 28 bölümü, alfabedeki harf sırasına göre düzenlenmiş mesellerden oluşmaktadır. Her bölümde, ilk önce Cahiliye dönemi, İslamiyet'in ilk yılları ile Emeviler dönemine ait eski/kadim mesellere yer vermiştir. Bu tür meseller, dil bakımından fasih ve içinde açıklamaya muhtaç garip kelimeler bulunan mesellerdir. Bu yüzden Meydânî bu tür mesellerin hikayelerine ve kullanım yerlerine dair açıklamaya geçmeden önce meseldeki garip kelimelerin açıklamasını da yapmıştır. Ardından “ef'al” vezniyle başlayan mesellere yer vermiştir. Bunların da aynı şekilde açıklamasını yapmıştır. Daha sonra da “müvelled” olan mesellere yer vermiştir. Müvelled meseller, Arapçaya başka dillerden veya türetme yoluyla giren mesellerdir. Bu tür mesellerin dili daha sade ve anlamı açık olduğundan Meydânî bu tür mesellerin açıklamasını yapmamış her bölümün sonunda bunları liste halinde vermekle yetinmiştir. Yirmi dokuzuncu bölümü, eyyamu'l-Arab'ın isimlerine, otuzuncu bölümü ise Hz. Peygamber ile dört halifenin mesel haline gelmiş hikmetli sözlerine ayırmıştır (İnce, 2022, ss. 18-19).

1.2.1. Mecmau'l-Emsâl'in Türk Edebiyatındaki Tercümeleri

Mecmau'l-Emsâl'in Türk edebiyatında mesel konusunda kaleme alınmış birçok esere kaynaklık ettiği görülmektedir. Antepli Âsımzâde Hâmid'in (ö. 1842) *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eseri, Abdullâh-ı Kudsi'nin (ö. 1129/1717) *Terceme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* adlı eseri ve Hâlis Efendi'nin 1234/1818 tarihinden tamamladığı *Turfetü'l-Emsâl* adlı eseri bunlardan birkaçıdır. Bunların dışında bizzat *Mecmau'l-Emsâl*'i tercüme eden üç çalışma bulunmaktadır:

Bunlardan biri Saîd Paşa'nın (ö. 1891) *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı eseridir. Mütercimim seçtiği 330 meseli *Mecmau'l-Emsâl*'de olduğu gibi alfabetik olarak gruplandırmış ve her bir meselin önce Arapçasını verip ardından Meydânî'nin açıklamalarını tercüme etmiştir. Ancak Saîd Paşa *Mecmau'l-Emsâl*'in metnine bağla kalmadan farklı kaynaklardan da istifade ederek konuyu genişletmiştir.

İkinci tercüme çalışmamızın konusu olan Hâfız Mehmed Şâkir'in *Menbau'z-Zülâl* adlı tercümesidir.

Üçüncü tercüme ise Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun (ö. 1939) *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercümesidir. Yiğitoğlu, *Mecmau'l-Emsâl*'den seçtiği 829 meseli açıklamasıyla birlikte tercüme etmiştir. (İnce, 2022, ss. 35-42).

2. HÂFİZ MEHMED ŞÂKİR'NİN TERCÜME YÖNTEMİ

Tercüme, bir metin veya sözü bir dilden başka bir dile çevirme anlamına gelmektedir. Ancak Osmanlı “tercüme” anlayışının, günümüz “çeviri” anlayışından farklı bir anlam taşıdığı bilinmektedir. Nitekim Agâh Sırrı Levend (2008: 80-81) dönemin tercüme olarak anılan eserlerini, kaynak metnin aslı bozulmadan kelime kelime yapılan tercüme; kelime kelime olmamakla birlikte, aslına uygun yapılan tercüme; konusu aktararak yapılan tercüme ve genişletilerek yapılan tercüme olarak gruplandırır. Hasan Kavruk’a (Kavruk, 1998, s. 21) göre bu dönemde yapılan tercüme; bir eserin aynen, olduğu gibi, hiçbir ekleme veya çıkarmaya başvurulmadan yapılan tercüme, sadece konu alınarak, telife yakın adaptasyon eserler, ya da eklemeler yapılarak, değiştirilip geliştirilerek, genişletilerek yapılan tercüme olmak üzere üç grupta toplanabilir. Şâkir Efendi’nin tercümesi yapılan ekleme ve eksiltmelerle son gruptaki anlayış doğrultusunda kaleme alınmış, salt bir tercümeden ziyade, tercüme-telif olarak değerlendirilecek bir eserdir.

2.1. Mesel Maddelerinin Tespiti ve Sıralaması

Yukarıda da ifade edildiği üzere *Mecmau'l-Emsâl*'de mesel maddeleri alfabetik olarak sıralanmış ve her harfte üç tür mesel bulunmaktadır. Birincisi cahiliye dönemi ile İslamiyet’in ilk yıllarına ait, dili bozulmamış içinde garip kelimelerin olduğu eski mesellerdir. İkincisi “ef'al” vezniyle başlayan meseller, üçüncüsü müvelled, yani Arapçaya başka dillerden veya türetme yoluyla giren, bu yüzden de dili sade ve anlaşılır olan yeni mesellerdir.

Şâkir Efendi tercüme yaparken mesel maddelerinin sıralamasında değişikliğe gitmiş, *Mecmau'l-Emsâl*'de üçüncü kısımda olan müvelled türündeki meselleri ikinci sıraya almıştır. *Mecmau'l-Emsâl*'de bulunan mesellerin yanı sıra *Mecmau'l-Emsâl*'de olmayan bazı mesellere yer vererek bunların da açıklamasını yapmıştır. Aşağıdaki tabloda “hâ” (ح) maddesinde yer alan mesellerin sayısı, Arapça orijinal okunuşları, çeviri yazıları ve meselin varak numaralarına yer verilmiştir. Tablonun en sağındaki sütunda ise *Mecmau'l-Emsâl*'de olmayıp Şâkir Efendi tarafından tercüme edilen mesellerin karşısına yıldız (*) işareti konularak belirtilmiştir. Buna göre Şâkir Efendi

eski mesellerden toplam 115 mesele yer vermiştir. Bunlardan 20'si başka kaynaklardan alınarak eklenmiştir.

Müvelled olan mesellerden 42 meselin açıklamasına yer vermiştir. Bunlardan 8'i başka kaynaklardan alınan mesellerdir. "ef'al" vezniyle başlayan mesellerden ise toplam 63 meselin açıklamasına yer vermiştir. Bunlardan 17'sinin yine başka kaynaklardan alınan meseller olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Örnek

Sıra	Mesel Maddeleri	Çeviri Yazı	Varak	(*)
Eski Meseller				
1.	خَذُ مِنْ جِذَعٍ مَا أَغْطَاكَ	Ḥuz min ciz'î mā a'tāke.	[98a]	
2.	خَذُ مِنْ الرِّضْفَةِ مَا عَلَيْهَا	Ḥuz mine'r-redfeti mā 'aleyhā.	[98b]	
3.	خُذْهُ وَلَوْ يَفْرَطِي مَارِيَةَ	Ḥuzhu ve lev bi-kurṭay Māriye.	[98b]	
4.	خَبَقَةَ خَبَقَةَ تَرَقَّ عَيْنَ بَقَّةٍ	Ḥabbekātün ḥabbekātün terekka 'ayni bekkātün.	[100b]	*
5.	خُذْ مِنْهَا مَا قَطَعَ الْبَطْحَاءَ	Ḥuz minhā mā-qaṭa'a'l-baḥḥā'e.	[101a]	
6.	خُذِ الْأَمْرَ بِقَوَائِلِهِ	Ḥuzi'l-emre bi-ḳavābilihī.	[101a]	
7.	خُذْ مَا طَفَّتْ لَكَ وَاسْتَطَفَّتْ	Ḥuz mā ṭaffe leke ve isteṭaffe.	[101a]	
8.	خُذْ مَا دَفَّتْ وَاسْتَدَفَّتْ	Ḥuz mā deffe ve istedeffe.	[101b]	
9.	خُذْهُ وَلَوْ كَانَ بِمِصْصَامَةِ عَمْرُو	Ḥuzhū ve lev kāne bi-ṣamṣāmeti 'Amrū.	[101b]	*
10.	خَسَّنْ ذُوَالَةَ بِالْحَبَالَةِ	Ḥaṣṣe Zūv'ālete bi'l-ḥibāleti.	[103b]	
11.	خَالَفْتُ تَذَكَّرَ	Ḥālif tüzker.	[104a]	
12.	خَطْبُ بِسِيرٍ فِي خُطْبِ كَبِيرٍ	Ḥaṭbü yesīru fi ḥaṭb kebīrin.	[104b]	
13.	خَرَقَاءُ ذَاتُ نَيْقَةٍ	Ḥarḳā'ü zātü nīḳati.	[111a]	
14.	خَرَقَاءُ وَجَدْتُ صَوْفًا	Ḥarḳā'ü vecedet şifen.	[111b]	
15.	خَرَقَاءُ عِيَابَةٍ	Ḥarḳā'ü 'uyyābetun.	[111b]	
16.	أَخْبِرْهَا بِعَايَاهَا تَفْخُرُ	Aḫbirhā bi-'ābihā tafḫaru.	[112a]	
17.	خَامِرِي أُمِّ عَمْرٍ	Ḥāmiri Ümme 'amir.	[112a]	
18.	خَامِرِي خَصَنَاجِرِ أَتَاكَ مَا تُحَاذِرُ	Ḥāmiri ḥaḍācīr etāki mā tūḥāzīru.	[112a]	
19.	خَفَّتْ نَعَامَتُهُمْ	Ḥaffet ne'āmetühüm.	[112b]	
20.	خَلَا لَكَ الْجَوْ فَيَبْصُرِي وَأَصْفِرِي	Ḥalā leki elceüvv fe-bīḍa ve ıṣfara.	[113a]	
21.	خَيْرٌ لَيْلَةٌ بِالْأَبْدِ لَيْلَةٌ بَيْنَ الزَّبَانِي وَالْأَسَدِ	Ḥayra leyleti bi'l-ebedi leyletün beyne'z-zebānī ve'l-esed.	[114a]	
22.	خَلَعَ الدَّرْعَ بَيْنَ الزَّوْجِ	Ḥal'î'd-dir'î biyedi'z-zevci.	[114a]	
23.	اِخْتَلَطَ الْخَائِرُ بِالزَّبَادِ	İḥtālaṭa el-ḥāşir bi'z-zebādi.	[114b]	
24.	اِخْتَلَطَ اللَّيْلُ بِالْتَرَابِ	İḥtālaṭa'l-eylü bi't-türābi.	[114b]	
25.	اِخْتَلَطَ الْمَرْعَى بِالْهَمَلِ	İḥtālaṭa'l-mer'ıyyü bi'l-hemeli.	[114b]	
26.	اِخْتَلَطَ الْحَابِلُ بِالنَّابِلِ	İḥtālaṭa'l-ḥābilü bi'n-nābil.	[115a]	*
27.	خَيْرٌ مَالِكٌ مَا نَفَعَكَ	Ḥayru mālike mā nefek.	[115a]	
28.	خَيْرٌ مَا رُدَّ فِي أَهْلِ وَمَالِ	Ḥayru mā ruddy fi ehli ve māli.	[115a]	
29.	الْخَلَّةُ تَدْعُو إِلَى السَّلَّةِ	el-ḥalletü ted'ü ilā's-selleti.	[115b]	
30.	خَيْرُ الْفَقْهِ مَا حَضَرَتْ بِهِ	Ḥayru'l-fiḳhi mā ḥadarte bihī.	[115b]	
31.	خَلَاوُكٌ أَقْنَى لِحْيَاتِكَ	Ḥalā'üke aḳnā li-ḥayā'ike.	[115b]	
32.	خَيْرُ الْحَلَالِ حِفْظُ السَّنَانِ	Ḥayru'l-ḥalāli ḥıfzu'l-lisāni.	[116a]	
33.	خَيْرٌ بَيْنَ جَذَعٍ وَخِصَاءٍ	Ḥuyyire beyne cez'î ve ḫıṣā'î.	[116a]	
34.	أَحْنَى عَلَيْهَا الَّذِي أَحْنَى عَلَيَّ لَيْدٍ	Aḫnā 'aleyhā ellezī aḫnā 'alā lebedi.	[116a]	
35.	خَيْرُ الْعُفْرِ مَا كَانَ عَنِ الْقُدْرَةِ	Ḥayra'l-'afvi mā kāne 'ani'l-ḳudreti.	[116b]	
36.	خَالَطُوا النَّاسَ وَزَابِلُوهُمْ	Ḥāliṭū'n-nāse ve zāyilühüm.	[116b]	
37.	خَيْرُ الْمَالِ مَهْرَةٌ مَأْمُورَةٌ وَسِكَّةٌ مَأْبُورَةٌ	Ḥayru'l-māl muhretün me'müretün ve sikketün me'büretün.	[116b]	*

38.	خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا	Hayru'l-umüri evsātuḥā.	[117a]
39.	خَيْرُ الْأُمُورِ أَحْمَدُهَا مَغْبَةٌ	Hayru'l-umüri aḥmedūhā maḡabbete.	[117a]
40.	خَفَ رُمَاءُ الْغَيْلِ وَالْكِفِّ	Ḥaf rumāte'l-ḡeyli ve'l-kiffi.	[117a]
41.	خَيْرُ الْغِنَى الْقَنُوعُ وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخُضُوعُ	Hayru'l-ḡinā el-ḡenū'u ve şerru'l-faḡri el-ḡudū'u.	[117a]
42.	الْخَازِبَارُ أَحْصَبُ	el-ḡāzibāzi aḡşabu.	[118a]
43.	أَحْمَعَى وَتَيْسَى	Eḡme'ī ve tīsī.	[118b]
44.	الْخُنْفَسَاءُ إِذَا مُسَّتْ نَنَّتْ	el-Ḥunfesā'u izā müsset nete't.	[119a]
45.	خُضَلَّةٌ تَعْبِيهَا رِصُوفٌ	Ḥudulletün te'ibühā raşūfün.	[119b]
46.	خَوْقٌ مِنَ السَّامِ بَجِيدٌ أَوْ قَصْنٌ	Ḥavḡun mine's-sāmi bi-cidi āvḡaşā.	[119b]
47.	خَمْرُ أَبِي الرَّوْقَاءِ لَيْسَتْ تُسَكِّرُ	Ḥamru Ebī'r-Ravḡā'i leysset tūsḡiru.	[120a]
48.	أَخْلَفَكَ الْوِزْنَ وَسَهْلٌ لَا يَبْرَى	Eḡlefeke'l-veznū ve sehlün lā yürā.	[120a]
49.	خَبْرَاءٌ وَادٍ لَيْسَ فِيهَا مَهْلَكٌ	Ḥabra'ü vādin leyse fiḡā mehleke.	[120a]
50.	خَطِيطَةٌ فِيهَا كِلَابٌ شَعْرٌ	Ḥaḡḡitātün fiḡā kilābü şūḡaru.	[120b]
51.	خَلَّةٌ أَعْرَابٌ وَدَيْنٌ فَادِحٌ	Ḥalletü A'rābi ve deynün fādiḡun.	[120b]
52.	جِرْبَانٌ أَرْضٌ صَفْرَاهَا مُلْتٌ	Ḥİrbān erḡl şaḡruḡā mülit.	[121a]
53.	خَابِرْتُ سَعْدًا فِي مَلِيطِ مُخْدَجٍ	Ḥābertü sa'dā fi meliḡi muḡdeci.	[121a]
54.	أَخْلَفْتُ بِقَوْمٍ سَادَهُمْ حِقَابٌ	Eḡlif bi-ḡavmi sādeḡum ḡıḡābu.	[121b]
55.	أَخْطَأْتُ نَوْءَكَ	Aḡḡā nev'üke.	[121b]
56.	أَخْطَأْتُ أَسْتَهُ الْخُفْرَةَ	Aḡḡā't et estühü'l-ḡufrete.	[122a]
57.	خَوَاطِنًا كَأَنَّهَا نَوَاقِرٌ	Ḥāvāḡinā ke'innehā nevāḡıru.	[122b]
58.	خُذْهَا مِنْ ذِي قَبْلِ وَمِنْ ذِي عَوْضٍ	Ḥuzḡā min zī ḡabeli ve min zī 'avḡi.	[122b]
59.	اِخْتَلَفْتُ رُؤُسَهَا فَرْتَعْتُ	İḡtelefet ru'ūsühā ferete't.	[122b]
60.	خَرَجَ نَازِعًا يَدَهُ	Ḥarece nāzi'an yedeḡü.	[123a]
61.	الْخَيْلُ تَجْرِي عَلَى مَسَاوِيهَا	el-Ḥaylü tecrī 'alā mesāvıyḡā.	[123a]
62.	الْخَيْلُ أَعْلَمُ بِفُرْسَانِيهَا	el-Ḥaylü a'lemü bi-fursāniḡā.	[123a]
63.	الْخَيْلُ أَعْلَمُ مِنْ فُرْسَانِهَا	el-Ḥaylü a'lemü men fursānuḡā.	[123b]
64.	خَيْرٌ إِنَاءُكَ تَكْفِينٌ	Ḥayra inā'eyki tekfe'ine.	[123b]
65.	الْخُرُوفُ يَنْقَلِبُ عَلَى الصُّوفِ	el-Ḥarūfū yeteḡallebü 'alā's-şūfi.	[123b]
66.	خَيْرٌ حَالِيكَ تَنْطَحِينٌ	Ḥayra ḡālibleyki tentaḡḡine.	[123b]
67.	خَلَّ سَبِيلَ مَنْ وَهَى سِقَاؤُهُ وَمَنْ هُرِيقَ بِالْفَلَاةِ مَأْوُهُ	Ḥalle sebile men ve hiye siḡā'ühü ve men hurıḡi bi'l-felāti mā'vāḡü.	[124a]
68.	الْخَنْقُ يُخْرِجُ الْوَدْقَ	el-Ḥanḡu yuḡricü'l-vedḡa.	[124b]
69.	خُبَاءٌ صِدْقٌ خَيْرٌ مِنْ يَفْعَةٍ سُوءٍ	Ḥub'etü şıḡḡı ḡayrun min yefe'ati sü'ü.	[124b]
70.	خُذْ حَظَّ عَبْدِ أَبَاهُ	Ḥuz ḡaḡḡā 'abdi abāḡü.	[125a]
71.	خَبْرَهُ بِأَمْرِهِ بَلَا بَلَا	Ḥabberaḡü bi-emriḡi belā belā.	[125a]
72.	الْخَطُّ زَادُ الْخَجُولِ	el-Ḥaḡā'ü zādü'l-'acül.	[125a]
73.	الْخُطْبُ مِشْوَارٌ كَثِيرُ الْعِثَارِ	el-Ḥuḡabü mişvārun keşıru'l-'işār.	[125b]
74.	أَخَلُّ إِلَيْكَ ذَنْبٌ أَزَلُّ	Eḡhallü ileyke zi'bün ezellü.	[125b]
75.	خَلَّ مَنْ قَلَّ خَيْرُهُ لَكَ فِي النَّاسِ غَيْرُهُ	Ḥalle men ḡalle ḡayruḡü leke fi'n-nāsi ḡayruḡü.	[126a]
76.	خَيْرُ النَّاسِ هَذَا النَّمَطُ الْأَوْسَطُ	Ḥayru'n-nāsi ḡazā'n-namaḡu'l-avsāḡu.	[126a]
77.	خَيْرٌ حَظُّكَ مِنْ دُنْيَاكَ مَا لَمْ تَنْتَلِ	Ḥayru ḡazzıke min dünıyāke mā lem tenel.	[126a]
78.	خَاصِمُ الْمَرْءِ فِي تَرَاتٍ أَبِيهِ أَوْلَمُ تَبْكِيهِ	Ḥāşımı'l-mer'e fi türāşı ebıḡi evlem tebkihi.	[126a]
79.	أَخْبِرْتُهُ خُبُورِي وَشُكُورِي وَفُقُورِي	Aḡbertühü ḡubürı ve şuḡürı ve fuḡürı.	[126b]
80.	خَيْرُ سِلَاحِ الْمَرْءِ مَا وَقَاهُ	Ḥayru silāḡi'l-mer'i mā veḡāḡü.	[126b]
81.	خَيْرُ الْمَالِ عَيْنٌ سَاهِرَةٌ لِعَيْنِ نَائِمَةٍ	Ḥayru'l-māli 'aynün sāhiretün li'einin nā'ime.	[126b]
82.	خَيْرُ الْمَالِ عَيْنٌ خَرَّازَةٌ فِي أَرْضِ خَوَّازَةٍ	Ḥayru'l-māli 'aynü ḡarrāretün fi arḡi ḡavvāreti.	[126b]
83.	خَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي وَخَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ	Ḥayru'r-zıḡi mā yekfi ve ḡayru'z-zıḡri el-ḡafıyyı.	[127a]
84.	خُذْ حَقَّكَ فِي غَفَافٍ وَأَفِيأُ أَوْ غَيْرِ وَأَفِ	Ḥuz ḡaḡḡake fi 'afāfi vāfiyen ev ḡayra vāfi.	[127a]
85.	الْحَمْرُ تُعْطَى مِنَ النَّخِيلِ	el-Ḥamru tu'ta mine'l-baḡlıli.	[127b]
86.	أَخْبِرْتُهُ بِعَجْرِي وَبُجْرِي	Aḡbertühü bi-'ucerı ve bucerı.	[127b]
87.	خَلَّهُ دَرَجُ الضَّبِّ	Ḥallıḡi derce'd-ḡabbi.	[128a]
88.	خَيْرُ الْغَدَاءِ بَوَاكِرُهُ وَخَيْرُ الْعِشَاءِ بَوَاصِرُهُ	Ḥayru'l-ḡadā'i bevāḡireḡü ve ḡayru'l-'aşā'i bevāşıruḡü.	[128a]
89.	الْخَيْلُ مَيَّامِينٌ	el-Ḥaylü meyyāmınü.	[128a]
90.	خَالِصُ الْمُؤْمِنِ وَخَالِقُ الْفَاجِرِ	Ḥālışı'l-mü'mine ve ḡālıḡı'l-fācire.	[128b]

91.	خَشِيَّةٌ خَيْرٌ مِنْ وَادٍ حُبًّا	Ḥaṣyetün ḥayrun min vādi ḥubben.	[128b]	
92.	حَيَارُكُمْ خَيْرٌ كُمْ لِأَهْلِهِ	Ḥiyārukum ḥayrukum li-ehlihī.	[128b]	
93.	الْخَيْرُ عَادَةٌ وَالشَّرُّ لَجَاجَةٌ	el-Ḥayru ādetün ve'ş-şerru lücacetün.	[128b]	
94.	خَيْرُهُ فِي جَوْفِهِ	Ḥayruhū fi cevfihi.	[129a]	
95.	حَذَّ مِنْ فُلَانٍ الْعَفْوُ	Ḥuz min fülāni'l-'afve.	[129a]	
96.	حَذَّ أَحَاكَ بِحَمِّ أَسْتِهِ	Ḥuz āḥake bihemmi estihī.	[129a]	
97.	حَذِي وَلَا تَنَاتِيرِي	Ḥuzī ve lā tenāşiri.	[129a]	
98.	خَيْرٌ قَلِيلٌ وَقَضَحْتُ نَفْسِي	Ḥayrun kaşilun ve fedāhtü nefsi.	[129b]	
99.	أَخْلَفَ رُوعِيَا مَظْنَةً	Eḥlefe rüvey'iyā mezinnehü.	[130a]	
100.	خَيْرُ النِّسَاءِ ذَوَاتُ الْبُغُولِ	Ḥayru'n-nisā'i zevāti'l-bu'ūli.	[130b]	*
101.	خَصَلْتَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ فِي الْمُؤْمِنِ الْبُخْلُ سُوءُ الْخُلُقِ	Ḥaşletāni lā yectemi'āni fi'l-mü'min el-buḥlü sü'ü'l-ḥuḷuḷ.	[132a]	*
102.	خَصَلْتَانِ مِنْ عَلَامَةِ الْجَهْلِ مُشَاوِرَةٌ النِّسَاءِ وَالصَّبِيَّانِ وَأَسْتِكْتَامِ السِّيرِ النِّسَاءِ وَالصَّبِيَّانِ	Ḥaşletāni min 'alāmeti'l-cehl müşaveretü'n- nisā'i ve'ş-şıbyān ve istiktām sirri'n-nisā'i ve'ş- şıbyān.	[133b]	*
103.	خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمُ لِلنَّاسِ	Ḥayru'n-nāsi enf'e'ahüm linnāsi.	[134a]	*
104.	خَيْرٌ جَلِيسٌ فِي الزَّمَانِ كِتَابٌ	Ḥayru celis fi'z-zamāni kitāb.	[134a]	*
105.	خَصَلْتَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ إِلَّا فِي مُؤْمِنِ السَّخَاءِ وَحُسْنِ الْخُلُقِ	Ḥaşletāni lā tectemi'ān illā fi mü'min es-seḥā' ve ḥusnü'l-ḥuḷuḷ.	[134a]	*
106.	حَبِطُهُ حَبِطَ عَشْوَاءَ	Ḥabṭuhū ḥabṭı 'aşvā'e.	[134b]	*
107.	خَيْرٌ مَاجَاءَ بِهِ الْعَصَا حَلَّ عَنِّي ابْنُ وَخَلَاكَ دَمٌ	Ḥayru mā cā'e bihi'l-'aşā Ḥalle 'annı izni ve ḥalāke zemmü.	[134b]	*
108.	خَيْرٌ مِنْ رُكُوبِ الْخَنَاءِ رُكُوبُ الْجَنَازَةِ	Ḥayrun min rukūbi'l-ḥanā rukūb el-cenāze.	[134b]	*
109.	خَيْرُ الْعِشَاءِ سَوَافِرُهُ	Ḥayru'l-'aşā' sevāfiruhū.	[134b]	*
110.	خَيْرُ الْكَسْبِ كَسْبُ يَدِ الْعَامِلِ	Ḥayru'l-kesbi kesbü yedi'l-'āmil.	[135a]	*
111.	الْخَيْرُ فِي السَّنْفِ	el-Ḥayru fi's-seyfi.	[135a]	*
112.	حَرَبَ اللَّهُ دَارَهُ مِنْ أَدَى جَارِهِ	Ḥaraba Allāh dārahū men ezā cārahū.	[136a]	*
113.	الْخَيْرُ مَخْتَارُهُ اللَّهُ	el-Ḥayru maḥtārahū Allāh.	[137a]	*
114.	الْخَيْرُ الصَّالِحِ يَأْتِي بِرَجُلٍ الصَّالِحِ	el-Ḥaberu'ş-şāliḥ ye'ti biracülü'ş-şāliḥ.	[137a]	*
115.	الْمُحْتَالُ حَائِلٌ	el-Muḥtāl ḥā'inün.	[137b]	*
Müvellid Meseller				
116.	خَلِيفَةُ رُحْلٍ	Ḥalīfetü Züḥal.	[138a]	
117.	حَذَّ اللَّصَّ قَبْلَ أَنْ يَأْخُذَكَ	Ḥuzi'l-lişsa kabale en ye'ḥuzek.	[138a]	
118.	حُذَّ بِيَدِي الْيَوْمَ أَخُذُ بِرَجْلِكَ غَدًا	Ḥuz biyedi'l-yevme āḥuz biriclike gadā.	[138a]	
119.	حُذَّ بِالْمَوْتِ حَتَّى يَرْضَى بِالْحَمِي	Ḥuzhü bi'l-mevti ḥattā yerḍā bi'l-ḥummā.	[138a]	
120.	خَفِيفُ الشَّفَقَةِ	Ḥafifü'ş-şeffeti.	[138a]	
121.	خَفِيفٌ عَلَى الْقَلْبِ	Ḥafifü 'alā el-ḳalb.	[138a]	
122.	خَاطٌ عَلَيْنَا كِسَا	Ḥāṭa 'aleynā kīsā.	[138b]	
123.	حُذَّ مِنْ غَرِيمِ السَّوِّءِ أَجْرُهُ	Ḥuz min gerīmi's-sü'i ecrehü.	[138b]	
124.	حُصِي يَسْخَرُ مِنْ رَبِّ مَوْلَاهُ	Ḥuşı yeshar men zübbi mevlāhü.	[138b]	
125.	خَلَيْتُ عَنِ الْجَاوِزِ لئَلَّا أَحْتَاجَ إِلَى حُصُومَةِ الْعَصَافِيرِ	Ḥalleytü 'ani'l-cāversi li'ellā eḥtāca ilā ḥuşümeti'l-'asāfirı.	[138b]	
126.	حُذَّ الْقَلِيلَ مِنَ اللَّيْمِ وَدَمَهُ	Ḥuz el-ḳalīle mine'l-le'im ve zümmehü.	[138b]	
127.	خَلِيلِي إِنْ الْعُسْرُ سَوَفَ يُفِيقُ	Ḥalīleyye inne'l-'usre sevfe yüfıku.	[138b]	
128.	حَصَمَ اللَّيَالِي وَالْعَوَانِي مُظْلَمٌ	Ḥaşmü'l-leyālī ve'l-gevānī müzalleminün.	[138b]	
129.	حُذَّ فِيمَا تَكُونُ	Ḥuz fimā tekünü.	[138b]	
130.	خَالَفَ هَوَاكَ تَرَشُدٌ	Ḥālif hevāke terşüd.	[138b]	
131.	خَيْرُ الْبُيُوعِ نَاجِرٌ بِنَاجِرٍ	Ḥayru'l-büyü' i nācizün binācizin.	[138b]	
132.	خَيْرُ الْمَالِ مَا وَجَّهْتُهُ وَجْهَهُ	Ḥayru'l-māli mā veccehtühü vecchēhü.	[138b]	
133.	خَيْرُ الْأَعْمَالِ مَا كَانَ دِيمَةً	Ḥayru'l-a'māli mā kāne deimeten.	[138b]	
134.	حُذَّ قَبْلَ أَنْ يَفْرُطَ عَلَيْكَ	Ḥuzhü kabale en yefruṭa 'aleyke.	[138b]	
135.	خَيْرُ النَّاسِ لِلنَّاسِ خَيْرُهُمْ لِنَفْسِهِ	Ḥayru'n-nās li'n-nāsi ḥayruhüm linefsihī.	[138b]	
136.	خَيْرُ النَّاسِ مَنْ فَرَّخَ لِلنَّاسِ بِالْخَيْرِ	Ḥayru'n-nās men ferriḥā li'n-nās bi'l-ḥayri.	[138b]	
137.	حَدَمَتِ الْمُلُوكِ نِصْفُ السُّلُوكِ	Ḥidmeti'l-mülük nişfi's-sülüki.	[138b]	*
138.	حَلَقَ اللَّهُ الْبَشَرَ فِي صُورَةِ الْبَقْرِ	Ḥeleke Allāhu'l-beşere fū şüreti'l-baḳar.	[138b]	*
139.	حَطَّ حَطَّ الْمَلَائِكَةِ	Ḥaṭṭuhū ḥaṭṭü'l-melā'iketi.	[138b]	*
140.	خَيْرُ الْجَلَالِ حِفْظُ اللِّسَانِ	Ḥayru'l-ḥilāli ḥıfzi'l-lisāni.	[138b]	

141.	خَاتَمٌ طَاؤُسٌ	Hâtemü Tavûs.	[138b]	*
142.	خَذَ مَاصِفًا دَعَا مَاكَدْرَ	Huz mâ şafâ de' mâ keder.	[139a]	*
143.	الْخَطُوبُ تَارَاتُ	el-Huṭûbü târâtün.	[139a]	
144.	الْخُرْقُ بِالرَّفْقِ يُلْجَمُ	el-Hurqu bi'r-rıfki yulcemu.	[139a]	
145.	الْخِرْقَةُ مِنَ الشَّقَةِ	el-Hırkatü mine's-şuqqati.	[139a]	
146.	الْخَضِيرُ مَعَ وَنْدٍ	el-Hadıru ma'a vetedün.	[139a]	
147.	الْخَلُّ حَيْثُ لَا مَاءَ حَامِضٌ	el-Hellü hayşü lâ mâ'e hâmiḍun.	[139a]	
148.	الْخَيْرَةُ فِيمَا يَصْنَعُ اللَّهُ	el-Hıretü fimâ yaşna'u Allâh.	[139a]	
149.	الْخَضُوغُ عِنْدَ الْحَاجَةِ رُجُولِيَّةٌ	el-Huḍû'u 'inde'l-hâceti rucüliyyetün.	[139a]	
150.	الْخَوْخُ اسْفَلٌ	el-Havhu esfelün.	[139a]	
151.	الْخِصِيُّ ابْنُ مِئَةِ سَنَةٍ وَاسْتُهُ بِنْتُ عَشْرِينَ	el-Haşıyyü İbnü mi'eti seneti ve estühü bintü 'işrin.	[139a]	
152.	أَخْتِمُ بِالطَّيْنِ مَا دَامَ رَطْبًا	Eḫtim bi't-ṭ-ṭin mâ dâme raṭbâ.	[139a]	
153.	الْحِلْمُ رِيحَانَةٌ وَلَيْسَتْ بِقَهْرٍ مَائَةٍ	el-Hilmü reyḫânetü ve leysset bıkahramâneti.	[139a]	
154.	أَخْرَجَ الطَّمْعُ مِنْ قَلْبِكَ تَخْلُ الْقَيْدُ مِنْ رِجْلِكَ	Aḫrici't-ṭame'a min ḳalbıke teḫulle'l-ḳayde min riclike.	[139a]	
155.	الْحِضَابُ تَذَكَّرَةُ الشَّبَابِ	el-Hıḍâbü tezkeretü's-şebâb.	[139a]	*
156.	الْخَيْرُ لِأَيَاتِيكَ مُتَّصِلًا وَ الشَّرُّ يَسْبِقُ سَيْلَهُ مَطْرَهُ	el-Hayru lâ ye'tike muttaşılâ ve's-şerrü yesbiḳu seylehü maṭaruh.	[139a]	*
157.	الْحَائِنُ خَائِفٌ	el-Hâ'inü ḫâ'ifün.	[139b]	*
Efal Vezniyle Başlayan Meseller				
158.	أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانٍ وَإِنِّي	Aḫṭâbü min saḫbâni Vâ'ili.	[139b]	
159.	أَخْنَتْ مِنْ هَيْتٍ	Aḫneşü min hîti.	[141a]	
160.	أَخْنَتْ مِنْ دَلَالٍ	Aḫneşü min delâli.	[143a]	
161.	أَخْسَرُ صَفْقَةً مِنْ شَيْخٍ مَهْوٍ	Aḫşeru şafḳate min şeyḫi mehv.	[144a]	
162.	أَخْنَتْ مِنْ طُوَيْسٍ	Aḫneşü min Tuveys.	[144b]	
163.	أَخْلَى مِنْ جَوْفِ جَمَارٍ	Aḫlâ min cevfi ḫimâr.	[146a]	
164.	أَخْزَى مِنْ ذَاتِ النَّحْبِينِ	Aḫzâ min zâti'n-nehyeyni.	[147a]	
165.	أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةَ الْخَطْبِ	Aḫşeru min ḫammâlete'l-ḫaṭâb.	[147a]	
166.	أَخْسَرُ مِنْ ابْنِ مُلْجَمٍ	Aḫşeru min İbn-i Mülcem.	[147b]	*
167.	أَخْيَلُ مِنْ وَاشِمَةَ اسْتِهَا	Aḫyelü min Vâşimeti estihâ.	[148a]	
168.	أَخْلَفْتُ مِنْ نَارِ الْخَبَاجِبِ	Aḫlefü min nâri'l-ḫabâḫibi.	[148b]	
169.	أَخْلَفْتُ مِنْ سَرَابِ السَّبَاسِبِ	Aḫlefü min serâbi's-Sebâsibi.	[149a]	*
170.	أَخْلَفْتُ مِنْ صَقَرٍ	Aḫlefü min şaḳari.	[149a]	
171.	أَخْلَفْتُ مِنْ أُمِّ الْخَبَاجِبِ	Aḫlefü min ümmi'l-ḫabâḫibi.	[149a]	*
172.	أَخْلَفْتُ مِنْ وُلْدِ الْجَمَارِ	Aḫlefü min veledi'l-ḫimâr.	[149b]	
173.	أَخْجَلُ مِنْ صَاحِبِ السَّكَيْتِ	Aḫcelü min şâhibi's-sekîti.	[149b]	*
174.	أَخْلَفْتُ مِنْ عُرْقُوبٍ	Aḫlefü min 'Urḳûbi.	[150a]	
175.	أَخْلَفْتُ مِنْ شُرْبِ الْكَمُونِ	Aḫlefü min şurbi'l-kemmün.	[151a]	
176.	أَخْجَلُ مِنْ أَبُو الْأَصْبَغِ	Aḫcelü min Ebû'l-Eşbağ.	[151b]	*
177.	أَخْيَبُ مِنَ الْقَائِضِ عَلَى الْمَاءِ	Eḫyebü mine'l-ḳâbidı 'alâ'l-mâ'i.	[153b]	
178.	أَخْسَرُ مِنْ مَغْبُونٍ	Aḫşeru min mağbün.	[153b]	
179.	أَخْيَبُ مِنْ حُنَيْنٍ	Aḫyebü min Huneyn.	[153b]	
180.	أَخْلَفْتُ مِنْ بَوْلِ الْجَمَلِ	Aḫlefü min bevli'l-cemel.	[155a]	
181.	أَخْلَفْتُ مِنْ ثِيَلِ الْجَمَلِ	Aḫlefü min şeyli'l-cemel.	[155a]	
182.	أَخْفُ مِنَ فَرَاشَةِ	Eḫeffü min farâşeti.	[155b]	
183.	أَخْفُ رَأْسًا مِنَ الذَّنْبِ	Eḫefü re'sen mine'z-Zi'bi.	[155b]	
184.	أَخْفُ رَأْسًا مِنَ الطَّائِرِ	Eḫeffü re'sen mine't-tâ'iri.	[155b]	
185.	أَخْفُ جَلْمًا مِنْ عَصْفُورٍ	Eḫeffü ḫilmen min 'aşfur.	[155b]	
186.	أَخْفُ جَلْمًا مِنْ بَعِيرٍ	Eḫeffü ḫilmen min ba'ır.	[156a]	
187.	أَخْفُ مِنَ الْجُمَاحِ	Eḫeffü mine'l-cümâḫi.	[156a]	
188.	أَخْفُ مِنَ بَرَاغَةِ	Eḫeffü min yerâ'atı.	[156a]	
189.	أَخْفَى مِنَ الْمَاءِ تَحْتَ الرُّفَةِ	Aḫfa mine'l-mâ'i taḫte'r-rufeti.	[156b]	
190.	أَخْفَى مِمَّا يَخْفَى اللَّيْلِ	Aḫfa mimmâ yaḫff'l-leylü.	[156b]	
191.	أَخْرَقُ مِنَ حَمَامَةٍ	Aḫraqu min ḫamâmeti.	[156b]	
192.	أَخْرَقُ مِنَ نَاكِثَةِ غَزْلِهَا	Aḫraqu min nâkişeti gazlihâ.	[157a]	
193.	أَخْبَثُ مِنَ ذَنْبِ الْخَمْرِ وَأَخْبَثُ مِنَ ذَنْبِ	Aḫbeşü min zi'bi'l-ḫamiri ve aḫbeşü min	[157b]	

	الغضى	zi'bi'l-ğadā.		
194.	أخون من ذيب	Aḫvenü min zi'bi.	[159a]	
195.	أخون من ذيب بصحراء هجر	Aḫvenü min zi'bi bişahrā'i Hecri.	[159a]	*
196.	أخون من خائفة الأعين	Aḫvenü min ḫā'ineti'l-a'yuni.	[159b]	*
197.	أخب من صب	Eḫabbü min ḫabbi.	[159b]	
198.	أخيل من غراب	Eḫyelü min ğurāb.	[159b]	
199.	أخيل من مذالة	Eḫyelü min mezāleti.	[159b]	
200.	أخيل من ثعلب في استيه عننه	Eḫyelü min ṣa'lebi fi estihī 'ihnühü.	[160a]	
201.	أخذع من صب	Aḫde'u min ḫabbi.	[160a]	
202.	أخطأ من ذباب	Aḫṭa'ü min zübābi.	[161a]	
203.	أخطأ من فراشة	Aḫṭa'ü min farāṣeti.	[161a]	
204.	أخبط من عشواء	Aḫbeṭu min 'aşvā'i.	[161b]	
205.	أخبط من خاطب ليل	Aḫbeṭu min ḫāṭibi'l-leyl.	[161b]	
206.	أخطف من قرلى	Aḫṭafü min kırilliy.	[161b]	
207.	أخشن من جذيل	Aḫşenü min Cüzeyl.	[162a]	
208.	أخلب من صنوغ اللسان	Aḫlebü min şavġi'l-lisān.	[162b]	*
209.	أخجل من مقمور	Aḫcelü min maḫmūri.	[162b]	
210.	أخصب من صبيحة ليلة الظلمة	Aḫşabü min şabīḫati leyleti'z-zulmeti.	[162b]	
211.	أخنت من مصفر استيه	Aḫneşü min muşfferi estihī.	[163b]	
212.	أخشن من ليفة	Aḫşenü min lifeti.	[164a]	*
213.	أختل من ابن جعدة	Aḫtelü min İbn-i Ce'deti.	[164a]	*
214.	أختل من أبو الحصين	Aḫtelü min Ebü'l-Ḥaşīn.	[164a]	*
215.	أخسر من ذودة الفر	Aḫseru min düdeti'l-kuz.	[164a]	*
216.	أخسر من ابرة الخياط	Aḫseru min ibreti'l-ḫayyāt.	[164b]	*
217.	أخسر من تجار هجر	Aḫseru min tüccāri hecr.	[165a]	*
218.	أخسر من نواة الزيتون	Aḫseru min nüvāti'z-zeytün.	[165a]	*
219.	أخسر من سرخوب	Aḫseru min serḫüb.	[165a]	*
220.	أخطب من قس	Aḫṭabü min ḫüssi.	[165a]	*

2.2. Eski Meseller ile Ef'al Vezniyle Başlayan Mesellerin Tercümesi

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere *Menbau'z-Zülâl*'in yedinci bâbında “eski”, “müvelled” ve “ef'al” vezniyle başlayan meseller olmak üzere toplam 220 mesele yer verilmiştir. Mehmed Şâkir “eski” ve “ef'al” vezniyle başlayan meselleri açıklamasıyla birlikte tercüme etmiştir. Mehmed Şâkir'in tercümesiyle Meydânî'nin *Mecmau'l-Emsâl*'i karşılaştırıldığında Mehmed Şâkir'in tercüme sırasında Meydânî'nin verdiği bilgileri kimi zaman birebir çevirmekle veya kısmi müdahaleler yapmakla yetinmiştir. Metindeki 2, 7, 8, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 34, 35, 39, 40, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 70, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 85, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 160, 161, 163, 164, 177, 178, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 191, 193, 204, 205, 206, 207, 209 ve 211 numaralı meseller bunlardandır. Aşağıdaki sekiz numaralı meselin tercümesi buna örnek gösterilebilir:

Tablo 2: Örnek

Meydânî	Mehmed Şâkir
(8) خَذَ مَا دَفَّتْ وَاسْتَدَفَّتْ قال أبو زيد: أي ما تَهَيَّأ. يضرب في قناعة الرجل ببعض حاجته (Meydânî, 1955, s. 232).	(8) Huz Mā Deffe ve İstedeffe Ey mā teheyye'e Ebū Zeyd kavlince. Ba'dı hâcetle kanâ'at eyleyen kimse hakkında darb olunur meşeldür [101b].

Mütercim kimi zaman da yaptığı geniş çaplı eklemelerle eserini genişletmiştir. Metindeki 1, 3, 5, 13, 21, 29, 31, 32, 36, 42, 43, 52, 53, 61, 67, 69, 72, 73, 82, 84, 86, 90, 158, 159, 162, 165, 179, 182, 189, 190, 192, 194, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 210, 220 numaralı meseller tercüme edilirken başka kaynaklardan alınan hikâye ve şiirlerle genişletilmiştir. Aşağıdaki on üç numaralı meselin tercümesi buna örnek gösterilebilir:

Tablo 3: Örnek

Meydânî	Mehmed Şâkir
(13) خَرْقَاءُ ذَاتِ نَيْقَةٍ الثَّيْقَةُ: فَعْلَةٌ مِنَ التَّنَوُّقِ، يُقَالُ: تَنَوَّقَ فِي الْأَمْرِ، أَي تَأَنَّقَ فِيهِ، وَبَعْضُهُمْ يَنْكُرُ تَنَوَّقَ وَيَقُولُ: إِنَّمَا هُوَ تَأَنَّقَ. (...) يضرب للجاهل بالأمر، ومع ذلك يدّعي المعرفة. (Meydânî, 1955, s. 237)	(13) Harkâ'ü Zâtü Nîkati En-Nîkatü: Tenevruk lügatından fi'ledür yuqālû teneveka fi'l-emri ey te'nneka fihi ve ba'duhüm yünkiru teneveka ve yekülû hüve te'nneka. Tenevruk bir kimse ta'âm ve libâs huşûşunda ihtimâm idüp dâ'imâ nefis ta'âm ekl ve fâhir libâs telebbüs ider olmağ ma'nâsınadır. nîka bundan ismdür ba'dılar te'ennuk didiler. Bu meşel emrinde câhil olub ma'a-zâlik da'vâ-yı ma'rifet iden hakkında darb olunur [111a].

2.3. Müvelled Mesellerin Açıklaması

Müvelled meseller, Arapçaya başka dillerden veya türetme yoluyla kazandırılan mesellerdir. Bu tür meseller dil bakımından daha sade ve anlaşılırdır. Bu yüzden Meydânî bu tür mesellerin açıklamasını yapmamış, bunları her bölümün sonunda liste halinde vermekle yetinmiştir. Ancak Mehmed Şâkir, Meydânî'den

bağımsız olarak bunların da açıklamasını yapmıştır. Aşağıdaki yüz on altı numaralı mesel buna örnek gösterilebilir:

Tablo 4:Örnek

Meydânî	Mehmed Şâkir
<p>(116) خَلِيفَةُ زُحَل (Meydânî, 1955, s. 262)</p>	<p>(116) Hâlifetü Zühâl Zühâl zufer vezninde ğayr-ı munşarîf olarak hühnes itlâk olunan kevâkib-i seyyâreden bir kevkeb ismidür ki felek-i sâbi'de olur ba'îd ve mütenehhi olduğüçün itlâk olındı bu zâhilden ma'düldür Fâriside Keyvân dinür ve umür ve meşâgilden kaçınıb kenâre-gîr olan âdeme daĥî dinür bu meşel şakîl ve girân-cân olan kimse hakkında irâd olunur. [138A]</p>

2.4. Kelime Açıklamaları

Cahiliye dönemine ait eski meselerde çoğunlukla anlamı garip, açıklamaya muhtaç kelimeler bulunmaktadır. Bu yüzden de Meydânî eğer varsa önce bu tür kelimelerin anlamını vermiş daha sonra meselin açıklamasına geçmiştir. Şâkir Efendi, mesel maddesinde geçen ve okuyucu açısından anlaşılması güç olduğunu düşündüğü; fakat Meydânî tarafından açıklamasına yer verilmeyen kelimelerin de çözümlemesini yapmıştır. Bunun için genelde Mütercim Asım'ın *Kâmûsü'l-Mûhît* tercümesinden istifade ettiği anlaşılmaktadır. Aşağıda örnek olarak verilen meselde geçen “şabiha” kelimesi Meydânî'de açıklaması yapılmazken, Mehmed Şâkir'in bu kelimeyi açıkladığını görüyoruz. Yapılan açıklamanın da Mütercim Âsım'dan alındığı anlaşılmaktadır:

Tablo 5: Örnek

أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ		
Aşşabü min şabihati leyleti'z-zulmeti		
Meydânî	Mehmed Şâkir	Mütercim Âsım
(...) (Meydânî, 1955, s. 262)	Eş-şabihatü evvel-i nehâra dinür Fâriside bâm-dâd derler [162b].	Eş-şabihatü: Evvel-i nehâra denir ki Fâriside bâm-dâd derler (Mütercim Âsım Efendi, 2013, s. 1162).

Bu örnek dışında da çok sayıda kelimenin bu şekilde açıklandığı görülmektedir. Tespit edilen örnekler şunlardır:

Meşy-i hafif: Ya'nī yavaş yürümek ma'nāsınadır.

Ed-ḍağasü: Ḳabdatü ḥaşıṣ muḥteliṭatü'r-raṭb bi'l-yābis ma'nāsınadır.

el-ḥaṭbü muṭlaḳan: İşe dinür şān ve emr ve kār ma'nāsınadır şağīr ve gerek 'azīm olsun cem'ī ḥuṭūb ḍamm-ı ḥā ile ve şol bir emr-i 'azīme denir.

Beḳḳa: Beḳḳa bir mevḍi'īn ismidir ve taḥta kehlesine denir.

Tenevvuḳ: Tenevvuk bir kimse ṭa'ām ve libās ḥuṣūşunda ihtimām edib dā'imā nefīs ṭa'ām ekl ve fāḥir libās telebbüs eder olmaḳ ma'nāsınadır.

Şarṭeyn ve Şarṭān: Şarṭīn teşniyesidür menāzil-i Ḳamer'den bir menzil adıdır ve ol ḥaml burcunda iki kevkebdür ki ḥaml şüretiniñ boynuzları meşābesindedür ve ānlarıñ cānib-i şimālisinde bir kevkeb daḥī vardır ki ba'dılar ānı da āndan 'add idüp üç kevkebden 'ibāretdür derler ve cem' bünyesiyle eṣrāṭ itlāḳ iderler.

el-Me'müretü: Ma'müreh vezninde keşiretü'n-netāc ve'n-nesl ma'nāsınadır ki devlī düşī firāvān dimekdür.

Mehre: Āt ḳulununa dinür kürre-i esb ma'nāsınadır.

Sikke: sin'in kesriyle şıravardı dikilmiş naḥlistāna dinür.

Me'büret: Ebrehden ism-i mef'öldür ve el-aşl mü'meretün ve innemā hüve li'l-izdivāc ev lağyetün.

Tefḳan: Dilenmek ve ḳal' ebr ma'nāsınadır.

el-Ḥarrāretü: Ḥarīr ma'nāsınadır ki şu çağıldısına denir.

el-Ḥavāretü: Bir arḍ ismidir ki içinde līn ve sühület vardır.

el-Ḥamr: Ādeme sekr veren üzüm şuyuna denir ki Fāriside bāde denir.

el-Be'l: Zevc ma'nāsınadır ki zevc ve zevceye itlāḳ olunur.

el-Ḥanā: Fesād ve fuḥş ma'nāsınadır.

el-Cenāze: Na'ş demekdir.

el-Ferāşe: seḥābeh vezninde kelpek ta'bīr olunan perendeye denir ki Fārisi'de pervāne derler.

Zi'b: ya'nī ḳurd.

Aşfür: ya'nī serçe.

er-Rufeti: şaman hardeline denir.

Ḳatād: ya'nī gürgen ağacına denir.

Ġurāb: ya'nī kağadır Fārisīde zāğ dinür.

el-Mezāletü: cāriyeye ıtlāk olunur.

Erneb: ya'nī tavşana.

ez-Zübāb: Fārisīde meks ma'nāsınadır.

Ḥaṭā': şavābıñ dıddıdır.

Ḥaṭbü'l-leyl: gece karañusunda otun devşiren kimseye denir.

el-Ḳırılı: şu kuşalrından bir kuşdur.

Aḥleb: aḥde' ma'nāsınadır.

eş-Şabīha: evvel-i nehāra denir.

Līf: Bir şeydir ki ziyāde ḥaşūneti vardır.

Ḥatel: mekr ma'nāsınadır.

Ebī Ca'de: kurduñ künyesidir.

Şāt: Ya'nī koyun

Ebü'l-Ḥaşīn: Dil-günüñ künyesidür.

Düdetü'l-ḳuz: ipek böceğine denir.

2.5. Hikâyeler

Birçok meselin ortaya çıkış hikayesi vardır. Meydānî meselin açıklama kısmında bu hikâyelere değinmiştir. Şâkir Efendi'nin tercüme sırasında söz konusu hikâyeleri kimi zaman başka kaynaklardan istifadeyle daha ayrıntılı bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Ancak yapılan incelemede bu hikâyelerin kaynağı tam olarak tespit edilememiştir.

Mehmed Şâkir, hikâyelerin başlığını sayfa kenarına not etmiştir. Buna göre "Ḥā" harfiyle başlayan mesellerdeki hikâyeler şunlardır:

Tablo 6: Örnek

No	Meseller	Mesellerin Hikayeleri	Varak
1	خُدُّ مِنْ جِذْعِ مَا أُعْطَاكَ Ḥuḏ min ciz' i mā ā 'ṭāk	Hikayet Ciz'i İbn-i 'Amr el-Gassani	[98a]
3	خُدُّهُ وَلَوْ بِقُرْطِي مَارِيَّةَ Ḥuḏhu ve lev bi-ḳurtiy Māriyete	Hikayet Mariye binti Zalim	[99a]
9	خُدُّهُ وَلَوْ كَانُ بِصِمَامَةِ عُمُرُو Ḥuḏhü ve lev kāne bi-şamsāmeti 'Amrū	Hikayet 'Amr bin Ma'di Kerb	[101b]
11	خَالِفُ تُذَكَّرُ Ḥālif tüzker	Hikayet 'Uteybe ve Hutay'e şa'ir	[104a]
12	خَطْبُ يَسِيرُ فِي خُطْبِ كَبِيرِ Ḥaṭbü yesiru fi ḥaṭb kebīrin	Hikayet Cüzyemetü'l-Ebreş	[105a]
98	خَيْرٌ قَلِيلٌ وَفَضْلٌ نَفْسِي Ḥayru ḳalil ve feḏaḥtü nefsi	Hikayet Faḳire Mürretü'l-esedi	[129b]
159	أَخْنَتْ مِنْ هَيْتِ Aḥneşü min hīti	Hikayet Hit	[141a]
160	أَخْنَتْ مِنْ دَلَالِ Aḥneşü min delāli	Hikayet Delal	[143a]
161	أَخْشَرُ صَفْقَةٍ مِنْ شَيْخِ مَهْوِ Aḥşeru şafḳate min şeyhi mehvi	Hikayet Şeyhi Mehu	[144a]
162	أَخْنَتْ مِنْ طَوَيْسِ Aḥneşü min Tuveysi	Hikayet Tuveys	[145a]
165	أَخْشَرُ مِنْ حَمَالَةِ الْخُطْبِ Aḥşeru min ḥammālete'l-ḥaṭab	Hikayet Ümmü Cemil	[147a]
166	أَخْشَرُ مِنْ ابْنِ مُلْجَمِ Aḥşeru min İbn-i Mülcem	Hikayet İbn-i Mülcim	[147b]
174	أَخْلَفَ مِنْ عُرْقُوبِ Aḥlefü min 'Urḳūbi	Hikayet 'Urkub	[150b]
176	أَخْجَلُ مِنْ أَبِي الْأَصْنَعِ Aḥcelü min Ebü'l-Eşbağ	Hikayet Ebu'l-Eşbağ	[151b]
179	أَخْيَبُ مِنْ حُنَيْنِ Aḥyebü min Huneyn	Hikayet Huneyn	[154a]
192	أَخْرَقَ مِنْ نَاكِيَةِ غَزْلِيهَا Aḥraḳu min nāḳiṣeti ğazlihā	Hikayet Ümmü Ribta	[157a]
210	أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ Aḥşabü min şabiḥati leyleti'z-zulmet	Hikayet Mehdi	[162b]

Mehmed Şâkir'in ekleme yaptığı hikâyelerden bir tanesi Mâriye bint Zâlim'in hikâyesidir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere Meydânî birkaç cümleyle hikâyeye atıfta bulunurken Mehmed Şâkir hikâyeyi ayrıntılı bir şekilde ele almıştır:

Tablo 7: Örnek

Meydânî	Mehmed Şâkir
<p>خَذَهُ وَلَوْ بِقِرْطِي مَارِيَةَ</p> <p>هي مارية بنت ظالم بن وهب، وأختها هند الهنود امرأة حُجْرٍ أَكِلِ المُرَّارِ الكندي، قال أبو عبيد: هي أم ولد جَفْنَةَ، قال حسان: أولادُ جَفْنَةَ حَوْلَ قَبْرِ أَبِيهِمْ ... قَبْرِ ابْنِ مَارِيَةَ الكَرِيمِ المَفْضِلِ</p> <p>يقال: إنها أهدت إلى الكعبة فُرْطِيَهَا وعليهما ذَرَّتَانِ كَبِيضَتَيِ حَمَامٍ لَمْ يَرِ النَّاسُ مِثْلَهُمَا، وَلَمْ يَدْرُوا مَا قِيمَتُهُمَا.</p> <p>يضرب في الشيء الثمين، أي لا يفوتتكَ بأَيِّ ثَمَنِ يَكُونُ.</p> <p>(Meydânî, 1955, s. 231)</p>	<p>Huzhu velev bi-Ḳurṭay Māriyete</p> <p>Māriyetü bint Erḳam ‘alā ḳavlin bint Zālīm bin Veheb el-Kindī bir hātündür ki bu meşeliñ [99a] menşe’idür. Aşlı budur ki mezbüre Şām’da Mülük-i Kinde evlādından Hāriş-i Ekber Ḡassānī’niñ zevcesi ve Hāriş-i Eşğar’iñ māderi olup mezbüreniñ māderi Ākil el-Murād’iñ zevcesi Hind el-Henūd’dür Ebū ‘Ubeyd ḳavlince mezbüre ümm-i veled-i Cefne’dür niteki şā’ir Enşārī bin Ḥassān bin Şābit raḳıyallāhu ‘anh dimişdür:</p> <p>اولاد جفنة حول قبر ابيهم</p> <p>قبر ابن مارية الكريم المفضل</p> <p>Ya ‘nī memdūhum olan kimselere evlād-ı Cefne dinür ki Māriye oğlu Kerīm ve Mufaḍḍal olan şahşın mezārı onlarıñ pederleri mezārınıñ cānibindedür beyt-i mezkūruñ evveli budur niteki zıkr olunmuşdur (...) Bir rivāyetde daḥī Māriye ‘Amr Maḥraḳa bin İmru’ü’l-Ḳays’iñ māderidür bu ‘Amr Maḥraḳa didikleri cebābire-i ‘Arab’dan olup ba’dı ādemleri aḥz-i sār için āteşet yakdığından nāşī Maḥraḳa laḳabıyla müleḳḳab olmuşdur ḥikāyet iderler ki mezbüre Māriye bint-i Zālīm’iñ bir çift ḳurṭası ya ‘nī küpesi var idi ki ol vaḳit icābınca iki yüz dīnār ‘alā ḳavl kırk biñ altun ḳıymetinde bir cevher girān-bahā yāhud beyḍa-ı kebüter cirmünde iki dürr-i beyḍā olup mişlini dīde-i naḳḳād rüzgār-ı köhne sāl görmüş deḡil idi ki ḳurṭa-i Māriye deyü mesel ḍarb olunur huzhū ve lev kāne bi-ḳarṭī şunu tut ne ḳadar Māriye’niñ küpeleri ile ise de dimekdür ḥikāyet olunur ki Māriye’niñ pederi Zālīm’e mülük-i Yemen’den biriyle muḳātele ve muḡālebe idüb aḥz-i ḡanāyim sırasında naşıl ol ḳarṭeyne mālīk [99b] Olmuşıdi ba’dehū mezbüreye i’tā mezbüre daḥī nefesine iṣār ile ol küpeleri Ka’be-i Mu’azzama’ya ihdā eylemekle ḥāzin-i ḥazīne-i Ka’be daḥī alub Beyt-i Şerīf içre ta’līḳ eylemişıdi min ba’d bir nesneye terḡīb ve ‘alā eyyi ḥāl iḥrāz ve istiḥşālī ḥuşuşuna iḡrā ve teşvīḳ dımında kelām-ı mezbūr mesel olmuşdur beyān iderler ki bi-ḳarṭeyye Māriye terkibinde bā’ ḥarfī muḳābele ma’nāsınadur olmaḡla sen ānī aḥz ve taḥşīl ile eḡer muḳābilinde Māriye’niñ küpelerini daḥī virmek iḳtiḍā iderse dimekdür rivāyet olunur ki bu küpeler ‘alā ṭarīḳı’t-tevārūş melikden melike intīḳāl iderek āḥir kār ‘Abdümelik bin Mervān’a vāşıl olup ol-daḥī duḡteri Fāṭıma’yı ‘Ömer ibn ‘Abdül’azīz’e ‘aḳd ve tezvīc eylediḡi Fāṭıma’ya hibe ve iḥsān eylemişıdi ba’dehū ‘Ömer cenābları serīr-ārā-yı ḥılāfet olduḳda Fāṭıma’ya yā Fāṭıma eḡer benimle ḥüsn-i zindeḡānī itmek murād iderseñ ol ḳuaları ve sā’ir cevāhiri ḥazīne-i beytü’l-māle teslim edesin zīrā beytü’l-māl mülükün me’keli deḡildür ve bizim māl-ı müslimīn ile tezyīn ve tecemmül eylemeḡe ḳat ‘ā ḥaḳḳımız yokdur ancak beytü’l-mālın vaḍ’ı mesākīn içündür şeyāṭin için deḡildür diyerek naşīhat eyledikde Fāṭıma mücibince ‘amel idüb der-ḥāl cümle-i ḥallī ve cevāhirile berāber ol ḳutaları beytü’l-māle teslim eyledi ba’dı rivāyetde Şām’da bir ḳaḥṭ zuhūr idüb ānīñ ref’i için mezkūr küpeler Fāṭıma’dan alınub bey’ ve fūrūḥt ile eṣmānī ahālīye taḳsīm ve ref’-i belā-yı ‘azīm idilmişdür ba’dıların beyānına göre bu ḳaḥṭ ve ḡılāda fūrūḥt olunan ‘Ömer cenāblarınıñ zīb-efzā-yı engüti olan nikīni idi ki şā’ir bu vechle</p>

	<p>hikāyet eylemişdir: (...) Mervîdür ki ba'de zamān cenāb-ı 'Ömer bin el-'Azîz vefât idüb cânşini olan Yezîd bin 'Abdülmelik mecmû' halli ve gūşvāreleri Fâtıma'ya i'āde eylediyse de Fâtıma kabûlden imtinā' idüb i'āde ve zevceme hayâtında itā'at eylediğim gibi memātında dahî muhālefet eylemem cevābını ferstāde eylemişdir 'Ömer ibn-i 'Abdül'azîz 'afif ve zāhid ve müteverri' ve 'ābid ve şādık ve mü'min müttakî ve şāhib-i menfa'at meveddet ve zî-'ināyet ve itā'at bir zāt idi hattā halife olduğu zamān işbu beyt lisān-ı hātifden istimā' olunmuşdur (...) Hulefādan ibtidā müsāfir-hāne inşād iden ve ebnā-yı sebīle vazīfe ta'yîn eyleyen [100b] Ve Emīru'l-mü'minîn ve İmāmü'l-müttakîn 'Alî kerreme Allāhu vechehū ve rağıye Allāhu 'anh Efendimiz hādetleri hākkında minberlerde kırā'et olunan kelimāt-ı nā-revāyı ref' ve ilgā idüp tertīb-i huṭbe eyleyen ve inne Allāhe ye'muru bi'l-'adli ve'l-ihsān āyet-i kerīesiniñ kırā'etini āhırde huṭbede tecvīz eyleyen oldur niteki denmişdir. [99a-100b]</p>
--	--

2.6. Arapça Şiirler

Meydānî konuya açıklık getirmek için Arapça şiirlerden de istifade etmiştir. Mehmed Şâkir tercüme sırada bunların dışında çok sayıda Arapça şiire yer vermiştir. Yazarı tespit edilen şairlerin isimleri metin kısmında dipnot olarak verilmiştir. Söz konusu şiirlerden bir tanesi aşağıda örnek olarak verilmiştir:

غضب الفتى لابن عمه
رأس الفتى في حرامه

Yiğide kızgınlık Hz. Ali ve amcasının oğlu içindir. Çünkü yiğitlerin başı onun haremindedir ve maiyetindedir.

2.7. Farsça Şiirler

Şâkir Efendi, Meydānî'nin eserini tercüme ederken yer yer Farsça örneklerden de yararlanmıştı. Bu şiirleri hikayesiyle birlikte bilhassa Sadî, Hâfız-ı Şirâzî, gibi Fars edebiyatının önde gelen isimlerin eserlerinden yararlandığı görülmektedir. Söz konusu alıntılardan bir tanesi de Sadî'nin Bostan adlı eserinden alınan aşağıdaki örnektir:

یکی از بزرگان اهل تمیز
حکایت کند ز ابن عبدالعزیز
که بودش نگینی در انگشتری
فرو مانده در قیمتش جوهری
به شب گفتی از جرم گیتی فروز
دری بود از روشنایی چو روز
قضا را درآمد یکی خشک سال

که شد بدر سیمای مردم هلال
چو در مردم آرام و قوت ندید
خود آسوده بودن مروت ندید
چو ببند کسی زهر در کام خلق
کیش بگذرد آب نوشین به حلق
بفرمود و بفرختندش به سیم
که رحم آمدش بر غریب و یتیم
به یک هفته نقدش به تاراج داد
به درویش و مسکین و محتاج داد
فتادند در وی ملامت کنان
که دیگر به دستت نیاید چنان
شنیدم که می‌گفت و باران دمع
فرو می‌دویدش به عارض چو شمع
مرا شاید انگشتری بی‌نگین
نشاید دل خلقی اندوهگین
خنک آن که آسایش مرد و زن
گزیند بر آرایش خویشتن
نکردند رغبت هنرپروران
به شادی خویش از غم دیگران
اگر خوش بخسبند ملک بر سریر
نپندارم آسوده خسبند فقیر
وگر زنده دارد شب دیر باز
[99a-100b] بخسبند مردم به آرام و ناز

“Akıl ve irfan sahibi büyüklerden biri, Ömer bin Abdülâziz’e dair bir hikâye nakletmiştir. Hikâye şudur: Ömer’in parmağında, Bir yüzük taşı vardı ki, cevahirciler ona kıymet takdirinde âciz kalmışlardır. O dünyayı aydınlatan yıldızı geceleyin görsen, gündüz aydınlığından yapılmış bir inci zannedersin. Bir sene kuraklık oldu. İnsanların bedir gibi yüzleri hilâle döndü. Ömer insanlarda rahat, kuvvet kalmadığını görünce, kendisinin rahat içinde olmasını, mürüvvete münafi gördü. Evet, halkın ağzında zehir gören bir insanın boğazından nasıl tatlı su geçer? Ömer gariplere, yetimlere acıdı. O yüzüğü gümüş para ile sattırdı; parasını fakirlere, muhtaçlara verdiler. O para onları bir hafta idare etti. Yüzüğün satıldığını duyanlar, Ömer’e: “Böyle bir şey bir daha ele geçmez. Niçin sattırdın?” diye itirazda bulundular. İşittim ki, Ömer ağlamış ve gözyaşları, balmumu gibi sararmış yanağından aşağı akarken şöyle demiş: Ben taşsız bir yüzük taksam olur; fakat gönlünün mağmum, mahzun olması münasip değildir.” Eplerin, kadınların rahatını kendi rahatına tercih eden kimseye ne mutlu ne saadet... Vicdanlı insanlar, başkalarını kederlendirerek elde edilen zevke rağbet etmezler.

Padişah tahtında rahat uyursa, fakirin rahat uyuyacağını aklım kesemez. Bilâkis, padişah geceleri uyanık kalırsa, halk rahat ile, safa ile uyurlar.” (Şeyh Sâdî-i Şîrazî, 1980, ss. 48-49).

2.8. Türkçe Şiirler

Şâkir Efendi tercüme sırasından çok sayıda Arapça ve Farsça şiirden istifade ettiği görülmektedir. Türkçe şiirlerden ise sadece Fuzûlî'ye ait aşağıdaki şiire yer vermiştir:

Ḳandedür böyle bir şereflî neseb
Ma'den-i faẓl ü 'izz ü 'alem ü edeb

Şıfat-ı ḥazret-i Hüseyin ü Ḥasan
Cümle-i kā'inâdur rüşen

Ol biri naḳd-ı pāk-i Muştafavî
Bu biri nūr-ı çeşm-i Murtaẓavî

Ol biri bedr-i āsumān-ı kemāl
Bu biri serv-i cūy-bār-ı cemāl

Ol biri āfitāb-ı evc-i yakīn
Bu biri gül-bün-i ḥadīka-i dīn

İkisi reh-nümā-yı cilve-nümā
Refe'allāhu iḳtidārehümā [100b-101a]. (Fuzûlî)

2.9. Türkçe Atasözleri

Mehmed Şâkir tercüme sırasında kimi yerde Arapça atasözünü benzer Türkçe atasözüyle de karşılaştırmaktadır. Eserin genelinde böyle bir yöntem takip etmiş olsa da bizim incelediğimiz bölümde yani “ḥa” harfiyle başlayan bölümün tercümesinde sadece bir örneğe rastlanmıştır. Aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere Mehmed Şâkir Arapça “Ḥuzi'l-lişsa ḳable en ye'ḥuzeke” (Hırsız seni yakalamadan sen hırsızı yakala.) atasözünün “Hırsız seni tutup soymadan önce sen onu tut” manasına gelen Türkçe atasözüyle eşdeğer olduğunu belirtiyor.

خذ اللصَّ قبل أن يأخذك

Huzi'l-lişsa kable en ye'huzeke

Bu meşel sâriķ seni tutub şoymazdan muķaddem sen ānı aħz eyle meşel-i Tūrķīsine muvāfiķdur. [138a]

3. TRANSKRİPSİYONLU METİN

3.1. Metnin Hazırlanmasında Takip Edilen Yöntem

Metnin hazırlanmasında eserin İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi'nde NEKTY00167 demirbaş numarasıyla kayıtlı müellif nüshası esas alınmıştır. Nüshanın varak numaraları eksik ve hatalı verildiği için çeviri sırasında varakların dijital numaraları değerlendirilmeye alınmıştır.

Eserin metni hazırlanırken mesel maddelerinin Arap harfleriyle yazılışı verildikten sonra hemen altında maddenin çeviri yazısı yapılmış, ardından eserin metnine geçilmiştir.

Metnin kaynağı Arapça bir eser olması hasebiyle içinde çok sayıda ayet ve hadis, Arapça ve Farsça şiir ve mütercim tarafından tercümesi yapılmamış ibareler bulunmaktadır. Metin aralarına serpiştirilen Arapça ibarelerin çeviri yazısı yapılmıştır. Ancak metin içinde geçen Arapça ve Farsça şiirler Arap harfleriyle dizilmiştir.

Çeviri yazıda ünlü ve ünsüz seslerin yazımında seslerin metindeki yazılış şekline bağlı kalınmıştır. Metinde geçen özel isimler büyük harflerle yazılmış, metin içerisinde noktalama işaretleri kullanılmamıştır. Sadece bölüm sonlarına nokta konulmuştur.

أ, ا	A, a, Ā, ā, E, e
ء	'
ب	B, b
پ	P, p
ت	T, t
ث	Ṣ, ṣ
ج	C, c
چ	Ç, ç
ح	H, h
خ	H, h
د	D, d
ذ	Z, z
ر	R, r
ز	Z, z
ژ	J, j
س	S, s
ش	Ş, ş
ص	Ş, ş
ض	Z, z, Ḍ, ḍ
ط	T, t
ظ	Ẓ, ẓ
ع	'
غ	Ğ, ğ
ف	F, f
ق	Q, q
ك	G, g, K, k, Ñ, ñ
ل	L, l
م	M, m
ن	N, n
و	Ū, ū, Ŭ, ŭ, V, v
ه	H, h, e
ی	Ī, ī, I, i, İ, i, Y, y

[98a] El-Bābü's-Sābi'

3.2. Fīmā Evveluhu Hā

1. خُذْ مِنْ جِذْعِ مَا أَعْطَاكَ

Huz min ciz' i mā ā'ṭāk

“Ciz’” cīmiñ kesriyle Ğassān kabīlesinden İbn ‘Amr’dur ki nisbetde Ğassānī dinür. Bir ma’rūf kimsedür. Meşel-i mezbürüñ menşe'idür. Aşlı budur ki Ğassān kabīlesi Yemen’de Selīh kabīlesiniñ emirine be-her sene ādem başına iki altun baş hārcı nāmıyla virgü virür idi resm-i mezkūrun taḥşildār-ı Sabṭa bini'l-Munziri's-Selīh [98b] Nām bir kimse olup bir gün emīr-i mezbūr tarafından aldığı emr mūcibince Sabṭa aḥz resm dīmnında marḳūm Ciz' iñ ḳapusına gelüp mükellef olduğu dīnārları muṭālebe eyledikde Ciz' bilā teveḳūdf hemān hānesie girüp seyfini eḥz ile ṭaşra çıḳdı ve seyf-i mezkūr ile bir kere Sabṭa'ya nasıl ḳaldıysa başından ayağına dek iki pāre eyledi pes Ciz' mezbürüñ lāşesine ḥiṭāben, huz min Ciz' i mā ā'ṭāk dimekle kelāmı beyne'l-Arap meşel olarak irsāl olunmuşdur. Bī-ḳāre Sabṭa baş hārcı alayım dirken başı cerḥ olunup gitdi. Ba'dılar ḳavlince Ciz' bir kimsedür ki ba'dı mülük ṭarafına varup kılıcını bir miḳdār meblağ bedeli irhān eyledi. Sonra fekk-i rehn eylememekle melik-i mezbūr Ciz'a ḥiṭāben “İşbu kılıcı māderiñ fercine idḥāl eyle baña ne lāzım benim aḳçemi vir” diyü şetm ü seb eyledikde Ciz' hemān sell-i seyf idüp mezbūrı ḳatı ve kelām-ı merḳūmı irād eylemekle meşel olmuşdur ki beḥlīñ cūd u i'ṭā eylediği nesneyi hemān ḡanīmet bilüp almağa terḡīb mevḳi'inde irād olunur.

2. خُذْ مِنَ الرَّضْفَةِ مَا عَلَيْهَا

Huz mine'r-redḳfeti mā 'aleyhā

Er-raḳf şol kızgın ṭaşā dinür ki bādiye 'Arabları südüñ içine biraḳmağla südi ḳızdırırlar yuḳālū evḡir el-leben bi'r-raḳf ve'l-mürḳāfetü ve hiye el-ḥicāretü el-muḥmāt yūḡaru bihā el-leben fe-yuḳāl Huz mā 'aleyhā fe-inne terküke iyyāhü lā yenfe'u bu meşel baḡīlden bir nesne iḡtinām olındığı zamān ḳarb ve irād olunur.

3. خُذْهُ وَلَوْ بِقُرْطَيْ مَارِيَةَ

Huzhu ve lev bi-ḳurṭay Māriye

Māriyetü bint Erkam ‘alā kavlin bint Zālim bin Veheb el-Kindībir hātündür ki bu meşeliñ [99a] menşe'idür. Aşlı budur ki mezbüre Şām'da Mülük-i Kinde evlādından Hāriş-i Ekber Ğassānī'niñ zevcesi ve Hāriş-i Eşğar'ıñ māderi olup mezbüreniñ māderi ākil el-Murād'ıñ zevcesi Hind el-Henūd'dür Ebū ‘Ubeyd kavlince mezbüre ümm-i veled-i Cefne'dür niteki şā'ir Enşārī Hassān bin Şābit rađıyallāhu ‘anh dimişdür:

اولاد جفنة حول قبر ابيهم

قبر ابن مارية الكريم المفضل

Ya'nī memdūhum olan kimselere evlād-ı Cefne dinür ki Māriye oğlu Kerīm ve Mufađdal olan şahş'ıñ mezārı onlarıñ pederleri mezārınıñ cānibindedür beyt-i mezkūruñ evveli budur niteki zıkr olunmuşdur.

لله در عصابة نادمتم

يوما بخلق في الزمان الاول

اولاد جفنة حول قبر ابيهم

قبر ابن مارية الكريم المفضل

يغشون حتى ماتهر كلابهم

لايسألون عن السواد المقبل

بيض الوجوه كريمة أحسابهم

شم الأنوف من الطراز الأول⁷

Bir rivāyetde daḥī Māriye ‘Amr Maḥraqa bin İmru'ü'l-Ḳays'ıñ māderidür bu ‘Amr Maḥraqa didikleri cebābire-i ‘Arab'dan olup ba'dı ādemleri aḥz-i sār için āteşe yaqđıđından nāşī Maḥraqa laqabıyla mülekḳab olmuşdur ḥikāyet iderler ki mezbüre

⁷ Hassān bin Sābit (ö. 60/680).

Māriye bint-i Zālim'in bir çift kırtası ya'nī küpesi var idi ki ol vaqit icābınca iki yüz dīnār 'alā kavlı kırk biñ altun kıymetinde bir cevher girān-bahā yāhud beyda-ı kebūter cirmünde iki dürr-i beydā olup mişlini dīde-i naqqād rūzgār-ı köhne sāl görmüş değil idi ki kırtā-i Māriye deyü meşel darb olunur huzhū ve lev kāne bi-kartī şunu tut ne kadar Māriye'niñ küpeleri ile ise de dimekdür hikāyet olunur ki Māriye'niñ pederi Zālim'e mülük-i Yemen'den biriyle muqātele ve muğālebe idüb aḥz-i ḡanāyim sırasında naşıl ol kırtayne mālīk [99b] Olmuşidi ba'dehū mezbūreye i'tā mezbūre daḥī nefesine iṣār ile ol küpeleri Ka'be-i Mu'azzama'ya ihdā eylemekle ḥāzin-i ḥazīne-i Ka'be daḥī alub Beyt-i Şerīf içre ta'līk eylemişidi min ba'd bir nesneye tergīb ve 'alā eyyi ḥāl iḥrāz ve istiḥsālī ḥuṣūşuna iḡrā ve teşvīk dımnında kelām-ı mezbūr mesel olmuşdur beyān iderler ki bi-karteyye Māriye terkībinde bā' ḥarfi muqābele ma'nāsınadur olmaḡla sen ānı aḥz ve taḥşil ile eḡer muqābilinde Māriye'niñ küpelerini daḥī virmek iktidā iderse dimekdür rivāyet olunur ki bu küpeler 'alā tarīkī't-tevārūş melikden melike intikāl iderek āḥir kār 'Abdūmelik bin Mervān'a vāşıl olup ol-daḥī duḡteri Fāṭıma'yı 'Ömer ibn 'Abdūl'azīz'e 'aḡd ve tezvīc eylediḡi Fāṭıma'ya hibe ve iḥsān eylemişidi ba'dehū 'Ömer cenābları serīr-ārā-yı ḥılāfet oldukda Fāṭıma'ya yā Fāṭıma eḡer benimle ḥüsn-i zindegānī itmek murād iderseñ ol kımaları ve sā'ir cevāhiri ḥazīne-i beytü'l-māle teslīm edesin zīrā beytü'l-māl mülüküñ me'keli deḡildir ve bizim māl-ı müslimīn ile tezyīn ve tecemmül eylemeḡe kıat 'ā ḥaḡkıımız yokdur ancak beytü'l-mālīñ vaḡ'ı mesākīn içündür şeyātīn için deḡildir diyerek naşīhat eyledikde Fāṭıma mücibince 'amel idüb der-ḥāl cümle-i ḥalli ve cevāhirīle berāber ol kımaları beytü'l-māle teslīm eyledi ba'dı rivāyetde Şām'da bir kıaḡt zuḥūr idüb ānīñ ref'i için mezkūr küpeler Fāṭıma'dan alınub bey' ve fūrūḡt ile eṣmānı ahālīye taḡsīm ve ref'-i belā-yı 'azīm idilmişdür ba'dılarīñ beyānına göre bu kıaḡt ve ḡilāda fūrūḡt olunan 'Ömer cenāblarınıñ zīb-efzā-yı engüti olan nikīni idi ki şā'ir bu vechle hikāyet eylemişdür:

یکی از بزرگان اهل تمیز

حکایت کند زین عبدالعزیز

که بودش نکینی در انگشتی
فرو مانده در قیمتش مشتری
بشب کفتی از جرم کیتی فروز
[100a] دری بود از روشنایی بروز
قضادا در آمدیکی خشک سال
که شد بدر سیمای مردم هلال
چو در مردم آرام و قوت ندید
خود آسوده بودن مرؤت ندید
چو ببند کسی زهر در کام خلق
کیش بگذرد آب شیرین زحلق
بفرمود و بفروختندش بسیم
که رحم آمدش بر فقیر و یتیم
بیکهفته نقدش بتاراج داد
بدرویش و مسکین و محتاج داد
فتادند دروی ملامت کنان
که دیگر بدستت نیاید چنان
شنیدم که می کفت باران دمع
فرومید ویدش بعارض جو شمع
مرا شاید انگشتی بی نکین
نشاید دل خلق اند و هکین
خنک آکه آسایش مرد وزن
کزیند بر آسایش خویشان

نکردند رغبت هنرپروران
بشادی خویش از غم دیگران
اگر خوش بخسبند ملک بر سریر
نه پندارم آسوده خسبند فقیر
وگر زنده دارد شب دیرباز
بخسبند مردم بآرام و ناز

Mervīdūr ki ba‘de zamān cenāb-ı ‘Ömer bin el-‘Azīz vefāt idüb cānşını olan Yezīd bin ‘Abdūlmelik mecmū‘ ḥalli ve gūşvāreleri Fāṭıma’ya i‘āde eylediye de Fāṭıma kabūlden imtinā‘ idüb i‘āde ve zevceme ḥayātında iṭā‘at eylediğim gibi memātında daḥī muḥālefet eylemem cevābını ferstāde eylemişdür ‘Ömer ibn-i ‘Abdül‘azīz ‘afīf ve zāhid ve müteverri‘ ve ‘ābid ve şādık ve mü‘min müttakī ve şāhib-i menfa‘at meveddet ve zī-‘ināyet ve iṭā‘at bir zāt idi ḥattā ḥalīfe olduđu zamān işbu beyt lisān-ı hātifden istimā‘ olunmuşdur.

من الان قد طابت وقرها
على عمر المهدي قام عمودها

Ḥulefādan ibtidā müsāfir-ḥāne inşād iden ve ebnā-yı sebīle vazīfe ta‘yīn eyleyen [100b] Ve Emīru’l-mü‘minīn ve İmāmü’l-müttakīn ‘Alī kerreme Allāhu vecchū ve raḍıye Allāhu ‘anh Efendimiz ḥadretleri ḥaḳḳında minberlerde kırā’et olunan kelimāt-ı nā-revāyı ref‘ ve ilgā idüp tertīb-i ḥuṭbe eyleyen ve inne Allāhe ye‘muru bi’l-‘adli ve’l-iḥsān āyet-i kerīesiniñ kırā’etini āhirde ḥuṭbede tecvīz eyleyen oldur niteki denmişdür.

وليت ولم تسبب عليا ولم تخف
بريا ولم تقبل مقالة مجرم
وصدقت بالقول الفعال مع الذي
اتيت فامسى راضيا كل مسلم

فما بين شرق الارض والغرب كلها

من فصيح واعجم منادي ينادي

يقول امير المؤمنين ظلمتني

بأخذك ديناري ولاخذ درهم

فارجح بها من صفقه لمبايع

واكرم بها من بيعة ثم اكرم⁸

4. حَبَقَّةٌ حَبَقَّةٌ تَرَقُّ عَيْنَ بَقَّة.

Ḥabbekātün ḥabbekātün terekka ‘ayni bekkātün

Burada terekka kelimesi terakḳīden emrdür bu meşel ḥazzeḳātün ḥazzeḳātün terekka ‘ayni bekkātün ‘unvāniyla daḥī mervīdür ki Seyyid-i ‘ālem Resūl-i Muḥterem şallallāhu Te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretleri.

قرة كل عيندر حسين

احسين احسين در حسين

مرتضى اسمان جسمنده

بر ضيا نبريندر حسين

ساقى برکه رحيق هدا

حسين در حسين در حسين

Ḥazrātını tıfl-ı nevresīde iken āgūş-ı iltifāta alub böyle buyurarak mazhar-ı nevāriş ve ikrām ve ḳader-i ‘ālilerin işā‘a ve i‘lām iderler idi ve minhü’l-Ḥadīş “ennehū ‘aleyhi’s-selām yürḳışu el-Ḥasan ve Ḥüseyn ve yeḳülü ḥazzeḳātün ḥazzeḳātün terekka ‘ayni bekkātün” şı‘r:

Ḳandedür böyle bir şerefli neseb

Ma‘den-i fażl ü ‘izz ü ‘alem ü edeb

⁸ Kuseyyir ‘İzzet el-Huza‘î (ö. 105/723).

Şıfat-ı hâzret-i Hüseyin ü Hasan

Cümle-i kâ' inâdadur rüşen

[101a] Ol biri naqd-ı pāk-i Muştafavī

Bu biri nūr-ı çeşm-i Murtafavī

Ol biri bedr-i āsumān-ı kemāl

Bu biri serv-i cūy-bār-ı cemāl

Ol biri āfitāb-ı evc-i yakīn

Bu biri gül-bün-i hadīka-i dīn

İkisi reh-nümā-yı cilve-nümā

Refe'allāhu iktidārehümā⁹

5. خُذْ مِنْهَا مَا قَطَعَ الْبَطْحَاءُ

Huz minhā mā-qaṭa'a'l-baṭḥā'e

Qavlühü "minhā" ey mine'l-ibl "el-baṭḥā'" ebṭaḥuke te'nīsdür şol vāsi' şu aqıntısına dinür ki ānda hurde cāy ve çaqıl taşları ola ebṭaḥın cem'i ebāṭih kezālik onun ve beṭḥānun cem'leri ğayrı kıyās üzere kitāb vezninde biṭāḥ ve baṭḥaniñ beṭāyih gelür ebṭaḥ fi'l-aşl gerçi şıfat olup lākin ism menziline tenzīl olunmuşdur mü'eddā-yı meşel ya'nī her ne qadar kavī işdesin andan aḥz ile dimekdür bi-evlā'l-kuvvet isti'ānetde darb ü irād olunur.

6. خُذِ الْأَمْرَ بِقَوَائِلِهِ

Huzi'l-emre bi-qavābilihī

Ey bimūqaddimātihī ya'nī Debbirhü qable en yefütüke tedbīruhü ve'l-bā'ü bima'nā fi ey fimā yesteqbilüke minhü yuqālū Qebel'eş-şey'u ve eḳbel. imdi qavābil qabīleniñ cem'idür bir nesneniñ evā'iline ve mebde' ve mūqaddimātına dinür teḳül Eḥaztū'l-emre bi-qavābilihī ey evā'ilihī qable müfreddür ba'dıların beyānına göre fi'l taşarruf olunur ba'dılar qabiltü ve eḳbeltü derler ve ba'dılar inkār iderler ve minhü yuqālū

⁹ Fuzûlî (ö. 963/1556).

Ḳabbeḥa Allāhu minhü mā ḳabbele ve mā debbere ya'nī Ḥaḳ Te'ālā onuñ öñünü şönuu biḥayr eylesün meşel-i mezkür istiḳbāl-i emrde ḍarb ü irād olunur.

7. خُذْ مَا طَفَّ لَكَ وَاسْتَطَفَّ

Ḥuz mā ṭaffe leke ve's-stetaffe

[101b] el-Ṭaff irtifā' ma'nāsınadur yuḳālü ṭaffe'ş-şey'ü yetiffü tufūfen izā irtefe' ve yaḳīn olmaḳ ma'nāsınadur yuḳālü ṭaffe'ş-şey'ü minhü izā denā ve istiṭfāf ma'nāsınadur ki bir nesneniñ sühūletle mürtefi' olması tevellūke gelup ḳolayını bulmaḳ ma'nāsınadur teḳülü “ḥuz mā ṭaffe leke ve's-stetaffe” ey ḥuz mā irtefe'e leke ve emkene ve denā ve yuḳālü eydan.

8. خُذْ مَا دَفَّ وَاسْتَدَفَّ

Ḥuz mā deffe ve's-stedeffe

Ey mā tehey'e Ebū Zeyd ḳavlınce. Ba'dı ḥacetle ḳanā'at eyleyen kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur meşeldür.

9. خُذْهُ وَ لَوْ كَانَ بِصِمَامَةِ عَمْرٍو

Ḥuzhü ve lev kāne bi-şamşāmeti 'Amrū

Bu meşel ḥuzhü ve lev kāne bi-ḳurtaī mār yete meşel ḳabīlindendür 'Amru bin Ma'dī Kerb bin 'Abdullāh ez-Zübeydī'dür künyes Ebū Sevr el-Fārisī'dür fersān ve bihā dırān-ı 'Arab'dan olup zamān-ı cāhiliyyet ve islām'da nice nice vaḳāyi' kendüsinden sırr-ı berāverde-i zuhūr olmuşdur Ğazve't-Tebūk'den 'avdet-i seniyye-i Risālet-penāhīde ḥuḍūr-ı 'ālīde mesül yyet şeref ne nā' l olduḳda “ebeytü el-la'ne ve ün'imü şabāḥan” kelimātıyla edāyı tahiyyet eyledikde Ḥaḍret-i Hādī-i ümem şallallāhu 'aleyhi ve sellem Yā 'Amr eslim teslem ve yū'minüke Allāh mine'l-feza'i el-keber buyumuşlardur ki der-inḥāl 'Amr islām'ı ḳabül edup. Ḥaḍret- 'Osmān raḍıyallāh zamānına deĝin mu'ammer olmuşdur mezbūruñ ba'de'l-islām veḳāyi'inden beri Kūfe ḳurbünde vuḳū' bulan vaḳ'a-i Fārisiyye'de filiñ ḥortumunu ḍarb eylemekle leşker-i 'acemī perīşān eylemişdür kezālik on üç sene-i hicriyyesinde Yermük'de leşker-i Rūm'uñ inhizāmına sebep-i ḳavī olmuşdur. Ḳādisiye fetḥinden şöña taḳsīm-i ĝanāyimden faḍla ḳalan ḥumusūñ ḥamele-i Ḳur'an'a taḥşiş olındığı cihetle ol vaḳt ser- 'asker-i zafer-peyker

olan.[102a] Sa'd bin Ebî Vakḳāş ḥāfız-ı Qur'ān olmadıkları cihetle 'Amr bin Ma'd Kerib'e ve Bişr bin Rebī'a'ya bu ḥumusdan nasīb yokdur didikde 'Amr işbu şi'ri inşād eylemek üzere mervīdür.

وإذا قتلنا ولايبكى لنا احد
قالت قريش الا تلك المقادير
نعطى السويه من طعن له تعمد
ولاسوية اذ نعطي الدنانير¹⁰

Sa'd bu sözüñ ta'rīḍ-āmīz olduğunu istifhām ve ḥalīfe-i vaḳt olan Ḥaḍrt-i Fārūḳ'dan ba'de'l-isti'lām ānlara daḥī ḥıssa ifrāz eylemişdür ḥikāyet iderler ki 'Amr bir vaḳtde Mecāşī' bin Mes'ūd ḥuḍūruna dāḥil olup münāsib bir feres ile bir silāḥ taleb eyledikde Mecāşī' kendüsine maḥlūbunu i'tā eyledi ba'dehū 'Amr ešnā-yı rāḥda Ḥanzala ḳabīlesi yurduna uğradıkda ve Benī Ḥanzala Yā Ebā Şevr Mecāşī'i nice bulduñ didiklerinde 'Amr bu vechle zebān-küşā-yı şenā olmuşdur.

الله بنو مجاشع ما اشد في الحرب لقاها
واجزل في الكربات عطاها
واحسن في المكرمات ثناها
والله لقد تاملتها فما اجبتها
وهجوتها فما اقممتها

İmdi meşel-i mezḳūrda zikri sebḳat eyleyen Şamşame 'Amr'ın zātına maḥşuş olan seyf-i meslūldür 'Abdülmelik bin 'Umeyr rivāyeti üzere Şamşame Belḳıs'ın Süleymān 'aleyhi's-selāma irsāl ve ihdā eylmeiş olduğu syef ḥumusdan biridür ki bunlar Zü'l-fikār Ze'n-nūn maḥzem resüb Şamşame'dür Zü'l-fikār peygamber 'aleyhi's-selāma ve Maḥzem ile Resüb Ḥāriş bin Cebletü'l-Ġasānī'ye ve Ze'n-nūn ve Şamşame mezbūr 'Amr'a intikāl eylemek üzere rivāyet olunur ḥikāyet iderler ki Şamşame Ḥaḍret-i 'Oşmān'ın şehīd olduğu gün ki āña Yevmü'd-Dār dinür ḍāyi' olup ba'dehū yine bulunub Benū 'āş yedinde ḳalmışdur mu'ahḥaran 'Abbāsiyyünden Mehdī ḥalīfe

¹⁰ 'Amr bin Ma'dī Kerib ez-Zübeydī (ö. 113/642).

olduğda [102b] Elli ‘aded seyf gönderüp Şamşame’yi Benū ‘āş’dan almışdur murūr-ı vaqt ile Mūsā el-Hādī hılāfetle mübeccel olduğda Şamşame’yi hazīneden ih̄rāc ve şu‘arādan her birine medh̄ini irāde eylemişlerdür ki ez-cümle Şamşame hakkında olan iş‘ardan biri budur.

حاز صمصامة الزبيدي عمرو

من جميع الانام موسى الامين

مايبالي من انتضاء لضرب

اشمال سبطت به ام يمينا¹¹

Ba‘dehū mezbūr Şamşame’yi Mütevekkil hālīfe Yağız nāmında Türkī bir gulāma ihsān eylemişidi gulām bir müddet şoñra Mütevekkili ol seyf-i kātī‘ ile katl ba‘dehū Şamşame kande kaldığı ma‘lūm olmamışdur katl-i Mütevekkil bu vechledür mezbūr şīr gāye-, lā-fetā ve mazhar-ı tekrīm-i Hel etā ‘Aliyyū’l-Mürteḏā Ḥaḏretlerine ez-derūn buğḏ-ı ‘adāvet ider idi bir gün meclis-i Mütevekkil’de ol ḥaḏretiñ zikr-i celīli ve vaşf-ı cemīli sebkat eyledikde Mütevekkil göz yumub şūret-i inḳıbād ‘arḏ eylediğine oğlı Meḥmed el-Muntaşır bī-ḥuḏūr oldı pes Mütevekkil oğlunuñ hālīne muḡtālī‘ olduğda meclisde Muntaşır’a sebb ve düşmān-āgāz eyledi Muntaşır dahī vicāhen işbu şī’ri söyledi:

غضب الفتى لابن عمه

رأس الفتى في حرامه¹²

Ya‘nī yiğide şetm ve gāḏab Ḥaḏret-i ‘Alī veliyyüllāh ve ibn-i ‘amm-i Rasūlillāh içündür zīrā Merdān’ıñ şāhı Ḥaḏret-i ‘Alī’niñ ḥareminde ve ma‘iyyetindedür ba‘dehū Muntaşır pederine ‘adāvet eyleyüp katline muntaşır oldı bir gece Mütevekkil mest olup yanında Fetḥ-i ibn-i Ḥākāndan mā-‘adā kimse olmadığı Muntaşır’ıñ ma‘lūmu olduğda katl için targīb ve dā’ire-i ittifākına aldığı kimseler ile mezbūr Yağız’a ḥaber gönderüp maşlahatı te’kīd eyledi ānlar dahī ellerine seyf alup Mütevekkil’ıñ olduğı maḥalle dāḥil ve

¹¹ İbn-i Yammin el-Basrī (ö.??).

¹² Mütevekkil-Alellah Ebu Ca‘fer b. Muhammed (ö. 247/861).

üzerine hâcim ve nâzil olduklarında Feth bin Hâkân mâni' olmak istediye de kârgir olmayup [103a] Yağız ma'hūd seyf ile urub Mütevekkil'i ve kırtarmak i,çün üzerine düşmüş olan mezbūr Feth'i iki pāre eyleyüp cezā-yı sezāsını virdi hikāyet iderler ki mezbūr Mütevekkil zamān-ı hılāfetinde ba'dı sünen-i seniyyeyi ihyā ve Mu'tezilī ṭā'ifesiniñ ilgāsına cehd ve i'tinā eylemiş ise de ba'dı bī-cürm ve günāh kimseleri işkence ile katl eylemek içün teymürden bir tennur yapıdırmağla ānı kızdırup ba'dı kimseleri içine atarak iḥrāk-ı bi'n-nār eyler ve zulm ve ta'addī ile sīne-i bī-kīne-i re'āyāyı tennür cevr ve i'tisāfda sūzān ve büryān ider 'ākıbet bu deyr-i mücāzātde ekdiğini biçdi ve Yağız'ın Şamsame-i intiḳāmı çeşmesinden zehr-āb-ı mevti içdi ve.

ای جکرها داغدار از تیغ بر ان ترا

چاکهای دل تنور نار سوزان ترا

Naḳş-ı seng-i mezārı olup ḳalmışdur zīrā bu 'ālem mükāfāt-sezādur ki bunda herkes cezāsını bulsa sezādur niteki şā'ir dimişdür:

اکر بد کنی چشم نکجسمدار

که خنظل نمی آرد انکور بار

مثل این جنین کفت اموز کار

مکن بد که بد بین از روزگار

میتدار ای در خران گشته جو

که کندم ستانه بوقت درو

کسی نیک بیند بهرد و سرای

که نیکی رساند بخالق خدای

Ma'lūmdru ki bu kār-ḥāne-i 'ālemde feyrūzī-i ṭālī'-i ferḥunde meṭālī'ıyla birkaç gün menşa-i neşīn-i 'izz ve iḳbāl olanlarıñ ḥuḳūḳ-ı enbā' cinse 'adem-i raġbetleri ve bu salṭanat-ı fānī bāḳīdūr zu'm-ı bāṭılıyla şūret-i müteġallibānede ḥalka ezā ve cefāya vuḳū' bulan himmetleri 'āḳıbet kendülerini Ve men esā'e fe-'aleyhā çāhına ilkā eylese gerekdür.

ای طالب خلود بقا و دوام عمر

باقی بذکر خیر بود نام آدمی

هیجت قدر و حشمت و مال و مال و جاه

چون عاقبت فنا سته سر انجم آدمی

هر جند فکر مه کنم از هر چه درجیهان

[103b] نام نکوست حاصل ایام آدمی

10. خَشُّ دُوَالَةَ بِالْحِبَالَةِ

Haşşe Züv'ālete bi'l-ḥibāleti

Züvālet ḳurduñ ismidür ki ze'elāndan müştakḳdur ve ma'rifedür meşy-i ḥafīf ya'nī āheste yürümek ma'nāsınadır ḳurduñ bu nām ile tesmiye olunmasına sebep şalınarak meşy-i ḥafīf ile yürüdüğüdür Ḥaḍret-i Rasūl şallallāhu 'aleyhi ve sellem bir siyāh cāriyeniñ yanından geçerler idi ki ol cāriye veledini ḳucağından ḳoymuş olduğu ḥālde Züvāl yā ibne'l-Ḳarem ya'nī ey 'Ar kimseniñ oğlu şalınarak āheste yürü der idi Ḥaḍret-i Rasūl cevābında Lā teḳülī züvāl fe-innehū şerru's-sibā' ya'nī ey cāriye züvāl lafzı canavariñ şerrlisiniñ adıdır pes züvāl deyü buyurmuşlardır ki züvāl züvāleniñ terḥīm dūr bu meşel tehdīd ve tev'īde mübālāt

eylemeyen kimse hakkında ammā Ebū ‘Übeyde kavlince tebrīk ve ib‘ād emr eyleyen şahş için đarb ve irād olunur niteki şā‘ir demişdür:

لى كل يوم من ذواله

ضغث يزيد على اباله

فأحشأنك مشقفا

اوسا اوليس من الهباله

Eđ-đağasü kabdatü haşış muhteliätü’r-raṭb bi’l-yābis ma’nāsınadır ki bir demet otlağa dinür yaşı kuruşu qarışık ola cem ‘i eđgās gelür qarışık rüyāya eđgās ve ahlām didikleri bundan me’hūzdür hāşılı ta‘bīr ve te’vīle şihhat ve şalāhiyyeti olmayan ru’yādan ‘ibāretdür Dağase ‘alā ibāletin kavli meşeldür ya’nī bir bağ otlağ yükünüñ üzerine bir tutam otlağ dahī vađ‘ ve tahmīl olundu murād-ı şıket kemāinde iken bir şıket dahī ‘arığ oldu balye balye üzerine ‘arığ olduğda đarb olunur bāniñ tahfīfiyle cā’izdür ve übālih ücānih vezninde bir bağ otlağa dinür ki götürülür [104a] Şi‘r-i mezkürda olan Feleahşe’enneke kavli hā-i mühmele ve şīn-i mu‘acceme iledür el-müşekkaş yaşı temrine ‘alā kavli yaşı temrenlü oğa dinür yukālū eşābehū bi’l-müşekkaş ey en-naşlü’l-‘arığ evi’s-sehm fihi zālike ve üveys evs’iñ taşgīridür ki kurduñ adıdır niteki Hüzeli işbu şi‘rinde demişdür:

ياليث شعري عنك والامر عمم

ما فعل اليوم اويس بالغن¹³م

Ya’nī emīr ne olaydı seniñ ahvāline benim ‘ilmim lāhiq olaydı ki seniñ bizim üzerimize olan hükümetiñ tām mıdır yoħsa nāqış mıdır bugün kurd koyuna ne işledi ya’nī emīr-i kavm olan kimse āgāh u mütenebbih ve bahādır ve nāfizü’l-keām ve e‘ālī-perver ve esāfil-keş olmak ve re‘āyāniñ her hāli üzere muṭṭali‘ bulunmak gerekdür hālbuki seniñ zamanında nice ferv-māyeler ve esāfil-i dūn-perverler fırsatıyāb olmağla güyā Kurd olup Koyun maqāmında olan re‘āyāya ne mu‘āmele iderler.

سر كرك بايد هم اول بريد

¹³ ‘Amru zu’l-keāb el- Huzeli (ö.??/??).

نه چون کوسفندان مردم درید

و کمیت نام شاعر دخی شعرنده اوسی لفظنی بو وجهله استعمال ایلمشدر

فلما حامت فی حیضها ام عامری

لذی الجبل حتی عال واسی علیه

11. خالِفٌ تُذْکَرُ

Ḥālif tüzker

Mufaḍḍal bin Seleme kavlince ibtidā bu meşeli tekellüm iden Ḥuṭay'e nām şā'irdür mezbūruñ ismi Cervel bin Evs bin Mālik el-'Abesī'dür ki şu'arā-yı Muḥaḍramīniñ bir zekvārı olup zamān-ı cāhiliyyet ricālinden olmağla mu'aḥḥaran islām'ı qabül eylemiş deniyyü'n-nefs gedā çeşm bir şā'ir olup ekşer şi'ri hicvden 'ibāretdür rivāyet iderler ki Ḥuṭay'e bir vaqtde Kūfe'ye gidüp 'Uteybe bin en-Nühās el-'Acelī'ye mülākī olup [104b] Ešnā-yı muşāḥabetde Ḥuṭay'e ḥālā eş'ar-i nās kimdür deyü su'āl eyledikde 'Uteybe sızsiz didi Ḥuṭay'e ḥālif tüzker didi min kelāmī beyne'l-'Arab meşel olaraq irsāl olundu ba'dehū Ḥuṭay'e belki benden eş'ar olan kimse bu şi'riñ kā'ilidür didi:

وَمَنْ يَجْعَلِ الْمَعْرُوفَ مِنْ دُونِ عَرْضِهِ

يفره ومن لا يتق الشتم يُشتم

ومن يك ذا فضلٍ فيبخل بفضله

على قومه يستغن عنه ويذمم

Pes 'Uteybe söze āgāz edüp Yā Ḥuṭay'e kavlinde şādıksın 'arđını şıyānet için saña ihsān iden kimse sebb ve deşnāmend maşūn olur imdi bu şi'r seniñ muḥaddime-i ef'ālīndür imdi benden maṭlūb ve ḥācetiñ nedür didikde Ḥuṭay'e ben seniñ beni i'cāb iden ve el-ān üzerinde bulunan ḥazv ve dībāc ve ḥarīrden olan elbise ve 'imāmeñi isterim didikde 'Uteybe defv-i belā dımnında hemen arqasından elbisesini iḥrāc ve mezbūra i'tā ile kendüsi diğēr elbise getürüb giydı ba'dehū ey Ḥuṭay'e mā ḥācetüke

eydan didikde Hıṭay'e ehl ü 'iyāli için daḥī temr ve sâ'ire mişillü ba'dı nesnelere daha taleb eyledi pes 'Uteybe ānları daḥī i'tā eyledikde Hıṭay'e el-'üdü aḥmedü diyerek 'Uteybe 'indinden bī-rūn olup işbu şî'ri kırā'et eyledi:

سئلت فلم تبخل ولم تُعط طائلاً

فسيان لاذمّ عليك ولا حمد

Hıṭay'e'niñ bu kışşası şüret-i āḥarla daḥī mervī olup niteki Bābü'l-Hemze'de zikri sebkat eylemişdür.

12. خطبُ يسيرُ في خطبِ كبيرِ

Ḥaṭbü yesīru fī ḥaṭb kebīrin

Bu mesel Kuşayr bin Sa'd el-laḥmī kavlındendür ki Cüzeyme bin Mālik bin Naşr ḥaḥkında irād eylemişdür el-ḥaṭbü mutlaḥan işe dinür şān ve emr ve kār ma'nāsınadır şaḡīr ve gerek 'azīm olsun cem'ī ḥuṭub ḍamm-ı ḥā ile ve şol bir emr-i 'azīme dinür ki āniñ ḥaḥkında [105a] Tehāṭub- nās kesīr ola bu şüretde eḥaşş olur mezbūr Cüzeyme'ye Cüzeymetü'l-Ebreş ve Cüzeyme el-Vaddāḥ daḥī derler İbn-i Külebī ve Mufaḍḍal ve Ebū 'Ubeyde'den naql olunur ki merḳūm Cüzeyme irsāl-i seyl-i 'arim 'alāmātı zuhūrunda müteferriḳ olan ḳabā'il-i Yemen'den Mālik bin Teym el-Ezdī 'alā-ḳavl Mālik bin Teym el-Ezdī oḡludur ki nisbeti Tenevvūḥ'a yāḥud Ezd'e olmaḡla Tenevvūḥī ve Ezdī derler ki Erdeşir bābıñ tarafından 'Arab'a ibtidā Cüzeyme melik olmuşdur ki tā' f- mülükde b 'set-i 'İsā 'aleyhi's-selām zamānlarıdır ve Şāṭī'il-Firāt'da vāḳi' Ḥayre ve Ḳudā'a nām sevādda altmış sene ve rivāyeti āḥarda toḳsan beş sene ḳā'id şandelī-i saltanat olan efḍal ve a'zam mülük-i 'Arab'dan idi şāḥib-i beras olmaḡla 'Arab i'zāmen leh Cüzeymetü'l-Ebreş ve Cüzeymetü'l-Vaddāḥ derler idi arḍ-ı 'Irāḳ'a ve 'Amāliḳa ḳavminden Ṭasm ve Cüdeys ḳabileleri üzere 'azv idüp ebnā-yı mülükden aşḥāb-ı ḥüsn ve cemāl olan maḥbūbānı istişḥāb ve ḥıdmetinde istiḥdām eylemekle devrinde ḥayli eyyām-ı idāre-i kāsān-ı merām

eylemişidi bir zamānda ḥiyūl teb'īñ Cüzeyme'niñ 'askerini iğāre eyledi ma'lūmu olduğda Cüzeyme dimişdür.

ربما أوفيت في علم

ترفعن ثوبى شمالات

في فنون أنت كالؤهم

من بلايا غزوة ماتو

ليت شعري مأماتهم

نحن أسرينا وهم باتو¹⁴

Rivāyet iderler ki mezbūr Ebreş laqabından müte'ellim olmayup Yā Ūzeymetü'l-Ebreş deyü kendüye nidā idenlerden ızhār-ı memnūniyyet eyler idi beyān olındığı üzere mezbūr Ġāliye ve Ġāze'den sāde ḥüsn-i Ḥudā-dāde-i dilberi temāşā eylemeğe ḥavāhişkār olup ḥattā bir vaqt Benī Eyād üzerine 'azv idüp cem'iiyyetlerini perīşān edicek [105b] Benī Eyād Ūzeyme'niñ hayre bethānesinde olan ḍayreteyn nāmında iki şanemlerini ki hengām-ı pür-ḥāş ve rezmde ānlardan istinşār eyler ve eyyām-ı bezmde ānlarla neşve-dād olur idi ber-takrīb ānları sirqāt etdirüp min-ba'd üzerlerine gelmemek üzere 'ahd ü şart itmedikce redd ü i'āde eylemediler faqat Ūzeyme ānlardan şanemleri aldıktan sonra 'Adiyy bin Naḍr nāmında bir gulā laḥmı daḥī aldı ki mezbūr gulām zamānınıñ ecmeli ve zurefā-yı 'Arab'ıñ ekmeli olmağla Naḍr'dan gelen mülūk buña nisbet olunmuşdur pes Ūzeyme 'Adiyy'yi kendüsine nedīm-i ḥāşşü'l-ḥāşş ittiḥāz eyledi ammā Ūzeyme'niñ Raḳḳāş nām bir hemşiresi olmağla 'ud'ıye dildāde olup bir gün 'Adiyy'yi tenhā bulub derd-i derūnunu tefhīm eyledikten sonra birāderim mest-i şarāb iken tezevvücümü taleb eylesek me'müldür ki muḥālefet eylemez didikde 'Adiyy naşılsa bir gece Ūzeyme mest-i ḥarāb iken maṭlūbu 'arḍ edu Ūzeyme daḥī ızhār-ı rıdā ile erbāb-ı meclis şehādetiyle Raḳḳāş'ı dā'ire-i nikāhına alup hemān ol gece icrā-yı zifāf olundu ferdāsı 'Adiyy libās-ı fāḥir ile ḥudūr-ı Ūzeyme'ye dāḥil

¹⁴ Cezime el-Ebraş (ö.286/899).

olduğda Cüzeyme bu tezeyyünün sebebinden su'āl ve 'Adiyy dahī vuḳū'-ı ḥāli beyān eylemekle Cüzeyme hemān sā'at şūret-i gādab ve iğbirār ızhār ile sırr-ı ferv-perde-i te'emmül oldu pes 'Adiyy beni ḳatı tevehhümüyle men necā bi-re'sihī fe-ḳad rebiḥa tarīḳasından firār eyledi imdi Cüzeyme 'Adiyy'niñ firārından ḥaberdār olup ta'ḳīb etdirdi ise de aḥz ve girifti mümkin olamayup ba'dehū bu şi'ri inşād ve Raḳḳāş'a irsāl eyledi.

حدثني رقاش لا تكذبيني

أبحر زنيث أم بهجين

أم بعبد فأنت اهل لعبد

أم بدون فأنت اهل لدون

Ya'nī ey ḥavāhir beni ḥaberdār eyle ve dürūğ ve kızb irtikāb eyleme ki ḥurr-i ḥasīb ve nesīb ile mi yoḥsa ferv-māye ve bed-aşl ile mi yāḥud 'abdden bir ednā ile mi zinā eylediñ ki [106a] āña dahī sezāsın didikde Raḳḳāş tebri'e-i zimmet dımnında ey birāder seniñ emriñle ümerā-yı 'urebādan bir emīre 'aḳd u nikāḥ eylediler diyerek işbu şi'ri inşād eyledi:

أنت زوجتي وماكنت ادري

فأتاني النساء للتزيين

ذاك من شربك المدامة صرفا

وتماديك في الصبا والجنون

Pes Cüzeyme Raḳḳāş'dan keff-i yed ile nüdemāsını ḥard ve ib'ād ve ḳadını kendüye nedīm ittiḥāz eyledi Firḳadān ma'lūm olan iki yıldızın ismidür rivāyet iderler ki Raḳḳāş 'Adiyy'den ol gece ḥāmile olup ba'de-zamān bir pesr vüçüda geldi ki nāmını 'Amr tesmiye eylediler vaḳtā ki 'Amr resīde-i sinn-i temyīz oldu Raḳḳāş ānı bir gün ḥuḍūr-ı Cüzeyme'ye gönderdi Cüzeyme 'Amr'ı görünce meyl-i derūnisi ḥāşıl olmağla 'Amr'a kemāl derece muḥabbet eyledi naḳl olunur ki bir gün Cüzeyme tenezzüh

đımnında bađa nađl-i bisāť eyledikde ‘Amr ve Cüzeyme’niñ evlādıyla mantar ictināsı đımnında eťrāfa gitdiler evlād-ı üzeymemantarıñ a‘lāsını bulduğlarında ekl ve bel‘ lākin ‘Amr hemyānına vađ‘ eyler idi vaqtā ki huđūr-ı Cüzeyme’ye ‘avdet eylediler ‘Amr ictinā eylediği mantarları Cüzeyme’ye ihdā ve bu beyti inşād ve imlā eyledi.

هذا جنای و خياره فيه

اذ كل جان يده الى فيه¹⁵

Ya‘nī benim ictinā eylediğim mantarıñ a‘lāsı ve muhtarı bu hemyānadur ve her mantar dū-şirān-ı fem ve duhānına tefriķ ve ekl eyledi didi Cüzeyme bundan maħzūz olup ‘Amr’ı der-kenār ve gerdenine bir muraşsa‘ tavķ vađ‘ ile hađķında iltifāt-ı besyār eyledi ol vaqte gelince ‘Arab tavķ lābis olmayup bu vađ‘ ibtidā ‘Amr’da müşāhede olunmuşdur Ve hāzā cünnāy ve hıyāruhū fiħ meşel olup bir kimse kendü nefsine fā‘ide mülāhaza eylemeyüp taħşil eylediği mālı huđāvīne teslīm eylese irād olunur ba‘de zamān ‘Amr şahrāda geşt ü güzār ider iken naşılsa nā-bedīd olmağla ba‘de‘t-teftiş bulunamadığından nāşī [106b] Cüzeyme elem-nāk olup bunuñ üzerine nice zamān güzērān eyledi ba‘dehū Feđā‘a kabilesinden Mālik ve ‘Uķayl ibney Fāric bin Mālik bin Ka‘b bin el-Ķays bin Ħumeyr ibn-i Ķuđā‘a bir miđdār hediye ile gelirler idi ki yanlarında Ümmü ‘Amr kīnesi meknī bir kıynete dağı var idi ya‘nī bir muđīne-zen istişhāb eylemişler idi eşnā-yı rāhda bunlar bir çay kenārına nüzül idüp nūş-i bāde eyler iken mezbūr ‘Amr zuhūr idüp bunlar olduğu maħalle geldi bunlar ‘Amr’a nazār idüp gördiler ki bir şahş ‘urbāndan istikrāh idüp ta‘āmlarından bir miđdārıñ ‘Amr’a virdiler bu eşnāda içdikleri şarābdan ‘Amr’a virmediklerinde ve Ümmü ‘Amr ‘Amr’dan teđāfül eyledikde ‘Amr irticālen bu ebyātı inşād eylemişdür.

صددت الكأس عنا أم عمرو

¹⁵ ‘Amru ibn-i ‘Adiyy el-Leħmi (ö. 295/907).

وكان الكأس مجراها الينا
وماشرا الثلاثة ام عمرو
بصاحبك الذي لاتصبحينا
فما شرب الشراب كمثل عمرو
وما نال المكارم فاصبحينا
فالا تتكرى عمر افا في
أنا ابن عدى حقا فى عرفينا
وخالك لا أبالك ذو المعال
جذيمة كيف ويحك تنكرين¹⁶

Vaqtā ki Mālik ve ‘Uḡayl ‘Amr’iñ bu ebyātını istimā‘eylediler ve ‘Amr’iñ İbn-i ‘Adiyy olduğunu añlayup bundan a‘lā hediyye olmaz diyerek ezfārını taḡlīm ve başını traş ve elbise ilbās ile ma‘a‘t-tekrīm ḡudūr-ı Cüzeyme’ye getürdiler Cüzeyme ‘Amr’ı gördükde mesrūr olup tekrār mülükāne libāslar ilbās eyledi ve kezālik ṭavḡ rezīn ile muṭavvaḡ eylemek murād eylediye de ṭavḡ gerden-i ‘Amr’ı bir miḡdār ḡayḡ ve tenk gelmekle Cüzeyme kebūra ‘Amr ‘ani’ṭ-ṭavḡ ‘alā rivāyetin şebbe ‘Amr mine’ṭ-ṭavḡ yāḡud celle ‘Amr mine’ṭ-ṭavḡ demekle kelāmı beyne’l-‘Arab meşel olarak irsāl olındı ṭavḡ gerden bend ma‘nāsınadır ‘Amr şābb ve tuvāna olup ṭavḡ gerdenine ḡayyīḡ olmuş dimekdür ba‘dehū Cüzeyme [107a] Kemāl-i surūrundan Mālik ile ‘Uḡayl’e murādıñız her ne ise icrā iderim didikde ānlar daḡī nedīm olmaḡı der-ḡavāst eylediler Cüzeyme daḡī recālarına müsā‘ade ile bunlar kırık sene nedīm-i ḡāşş olup şöyle ki bir meclisde tekellüm eylediklerini meclis-i āḡarda lisāna almadılar ki kend-mānī Cüzeyme beyne’l-‘Arab meşel olmuşdur mervīdür ki Cüzeyme bir gece mest olup ḡāl-i srḡūşīde Mālik ve ‘Uḡayl’i ḡatl ve seḡeri’ş- şaḡve geldikde nādīm mezbūrlara türbe binā etdürdi niteki Mütemmim bin Nüveyre birāderi Mālik bin Nüveyre merşiyesinden dimişdür.

وكنا كندمانى جذيمه حقه

من الدهر حتى قيل لن يتصدعا

¹⁶ ‘Amr b. Külsum el-Teḡlebi (ö. 584/1188).

فلما تفرقا كأني ومالكا

لطول اجتماع لم نبت ليلة مع¹⁷

Rivāyet olunur ki ‘āyişe rađıyallāhu ‘anhā bu iki beyt ile birāderi ‘Abdurrahmān kabrinde temeşşül eylemişlerdür ve Ebū Ĥarrāş el-Hüzeli birāderi merşiyesinde dimişdür.

تقول أراه بعد عروة لاهيا

وذلك زرع لو علمت جليل

فلا تحسبى ان قد تناسبت عهده

ولكن صبى يأميم جميل

ألم تعلمى أن قد تفرق قبلنا

خليلا صفاء مالك وعقيل¹⁸

İbnü'l-Külebî ve Cerîr'den menkûldür ki mezbûr Cüzeyme ‘Amālika’dan melk-i cezîre olan ‘Amr bin ez-zarb bin Ĥassān bin Üzeyne eş-Şumeyda‘ el-‘Amelîkî üzerine ğazv eyleyüp ‘Amr’ın cüyüşünü münhezim ve perîşān ve ‘Amr’ı katlş ile kavmini müdmehall etmişidi niteki şā‘ir bu bābda dimişdür.

كان عمرو بن برقاً لم يكن ملكا

ولم تكن حوله الرايات تختفق

¹⁷ Mütemmim bin Nüveyre (ö. 30/650).

¹⁸ Ebû Hırâş el-Hüzeli (ö. 15/636).

لاقي جذيمة في شعواء مشعلة

فيها حراشف بالنيران ترتشق¹⁹

Mezbūr ‘Amr kavm-i Humeyr’den olup cezīre ve Hādar memleketlerinde pādişāh idi beyne’l_Dicle [107b] ve’l-Firāt iki sevād-ı a‘zamdur mezbūr ‘Amr’iñ katlinden şoñra Nā’ile nāmında bir kıızı cānşini oldı şöyle ki mezbūre vücūh ile ni‘me hūsn ve cemāl ve tamāmī-i kemāle nā’ile idi keşret-i müvev ve fert-i kīsev sebebiyle Zibā ismi ile müsem mā kılınmış idi muhārebede müteferriku’ş-şimel olan cünūd ve sā’ireyi tekrār celb ve cem‘ idüp giderek ‘ulüvv-i himmet ve simv-i kudret ile meşhūre-i āfāk olmağın beyne’l-‘Arab E‘azzü mine’z-Zibā’ deyü mübālağa ile ‘izzet için meşel olmuşdur vaqtā ki emr-i saltanatı istiḥkām bulmağla pederiniñ intikāmını aḥz için Cüzeyme’niñ qahr u tedmīri ḥuşusunda hemşiresi Zübeybe kāhine ile hemīşe meşveret eyler idi Zübeybe muhārebeye rıdā virmeyüp hīle tarafını ihtiyār eyler idi pes Zübeybe’niñ re’y ve tedbīriyle Zibā Cüzeyme sefir irsāl idüp zdivāca tālibe olduğu ve kendi mülkünde zifāf için nefsinı Cüzeyme’ye ‘arḍ eyledi çünkü Cüzeyme bu haberden āgāh oldı der-ḥāl erkān-ı devleti cem‘ eyleyüp bu ḥuşuşda istişāre eyledi herkes kelleme’n-nāsü ‘alā kadri ‘uḳūlihı tāb-ḥānesinde baş gösterüp sözleri müvāzene olunduğda Cüzeyme’niñ memleket-i Zibā’ya gitmesine dā’ir olup lākin Ḳuşayr bin Sa’d muḥālefet idüp hāzā re’yün fātirun ve ḡadrın ḥādırın dimekle kelāmı beyne’l-‘Arab meşel oldı zīrā Ḳuşayr lebīb ve ‘āḳıl bir kimse olmağla Cüzeyme’niñ ḥāzini ve ‘amīd-i devleti idi pes Cüzeyme Ḳuşayr’dan ḥılāf-ı re’yde bulunduğunuñ sebebinden su’āl eyledikde Ḳuşayr melik tezevvüc murād eyledikde ebā ‘an ceddin ribātü’l-ḥicālden birini alabilir böyle pederini katl eylemiş olduğuñ bir ḥātūnu izdivāc için ayağına varmaḳ lāyık ve kār-ı ‘āḳıl deḡildür diyerek Ed-demü lā yenām didi bu daḥī meşel oldı pes Cüzeyme Ḳuşayr’iñ bu sözlerini istimā’dan şoñra müşāveresinden i’rād eyledikde Ḳuşayr [108a] işbu beyti inşād eylemişdür.

¹⁹ A‘var ibn ‘Amru’l-ezedi (ö.??/?).

انى امرؤ لابميل العجز تروينى

اذا انت دون شىء مرة الودم

Pes Üzeyme Kuşayr'a nazaran Leüvekkilenneke imru'ün re'yeke fi'l-kinni lâ fi'd-dihhi demekle bu daḥî mesel olmuşdur ve re'y-i Kuşayr'a 'adem-i muvāfaqatle İnne'n-nefse ilā mā tühıbbü tevākḳatün ve ilā mā tühıbbü müştākḳatün demes yle mesel olmuşdur ba'dehü Üzeyme 'Amr bin 'Adiyy'i ḥudüruna da'vetle bu bâbda meşveret eyldikde 'Amr sā'irleriniñ re'yini tervic eyledikde yine Kuşayr ayıtdı Eyyühâ el-melikü küllü 'azmin lâ yü'eyyidü bicürmi fāḥ r hī lâ fesād bu söz mesel oldu ğes Üzeyme ayıtdı Yâ Kuşayr müdebbirân-ı umürün cümlesi bu bâbda yek-dil ve yek-cihetdür Er-re'yü ma'a'l-cemâ'ah icābınca bu bâbda sen yalnızsıñ didikde Kuşayr Ey melik bu emrde kadriñ ḥazz üzerine görünüyor ol eelden Lâ yuṭā' li-Kuşayr emr didikde bu kelām daḥî mesel olmuşdur Üzeyme Yâ Kuşayr in kâne el-ḳadru cerā bişey'in fe-lâ müfirre 'anhü demekle bu daḥî mesel olmuşdur ḥāşılı Üzeyme 'Amr bin 'Adiyy'i istiḥlāf idüp kendisi muḳarribân-ı devletiyle zāmile-bend dā'ıye-i zifāf olup gitdi ve 'Amr bin 'Abdülcenn nām kimesne daḥî Üzeyme ile berāber idi vaḳtā ki taḥt-ğāh-ı Zibā'ya ḳarīb oldu Zibā tarafından el-ān ḥarbe müteferriḳ 'asker-i bī-ḥesāb Üzeyme'yi istiḳbāl eyleyüp Zibā'nıñ muntazır olduğün 'arḍ eylediler Üzeyme memnün olup Kuşayr'a 'atf-ı nazarla Yâ Kuşayr 'avāḳıb-i ḥālî naşıl müşāhede idersin didikde Kuşayr hāzā ḥatbün yesīru fi ḥatb n kesīr d mekle mesel oldu bundan şoñra Zibā'nıñ ḥaḳḳında sözüñ nedür didikde Kuşayr El-ḳavlü ridāfün ve'l-ḥazmü 'asrāteh teḥāf d mekle mesel olmuşdur ve d d k Ey mel k ferdā st ḳbāle gelen cünüduñ bir ḫakımı 'avdet idüp ba'dısı daḥî ta'zīmen rikāb-ı melikde ḳalırlarsa 'ars-i kirāmī ḳavlinde şādıḳdur ve eğer teḳaddüm iden [108b] Üyüş istilām rikāb resmini icrādan şoñra eṭrāf-ı meliki ihāta-i birre erkān beynine ḥaylūlete teşaddī iderler ise iş başkadur necāt mümkin değıldür Elā hāzā el-'aşā fe-innehü lâ yeşüḳḳu ḡubāruhā 'alā ḳavl Ve hāzā el-'aşā fe-innehü lâ yüsbeḳu ḡubāruhā d mekle mesel olmuşdur zīrā 'aşā Üzeyme'niñ ḡāyet serī'u's-seyr olan

feresi ismidür anasına ‘aşıyye tesmiye olunmağla İne’l-‘aşā mine’l-‘aşıyyeti beyne’l-‘Arab meşeldür hāşılı ertesi Cüzeyme bulunduğu maħallden nehdat idüp gider iken ‘asker-i Zibā zuhūr eyledi ve keyfiyyet Kuşayr’ın ta’rīf eylediği gibi oldu ya’nī Cüzeyme ile erkānı beynine haylūlet iderler Cüzeyme hāli gördükde neye uğradığını bilüp Kuşayr’a şimdi tedbīr nedür didikde Bibekkatın hullikat er-re’y didi bu daħī meşel oldu yāħud Terektü’r-re’ye bi-bekkatın didi bekka bir mevdi’ın ismidür ve taħta kehlesine dinür bakka da emr tamām oldu demekden ‘ibāretdür ammā Kuşayr ‘aşāya süvār olmuşidi bu hılālde Kuşayr ile Cüzeyme beynine bir bölük ādem haylūlet itmeleriyle Cüzeyme uzakdan zahr-ı ‘aşāda Kuşayr’ı görüb Veylün ümmühū hazmen ‘alā metni’l-‘aşā didi bu daħī meşel oldu ammā Kuşayr Cüzeyme’den me’yūs olup irhā-yı ‘inān iderek gıtdi ol gün ğurūbu’ş-Şems’e dek sür‘at eyleyip hattā ‘aşā ğurūba dek otuz mīl mesāfeyi kaṭ‘ edince bir yerde tırmayup ba‘dehū bir maħalalde tırub bevl eyledi ol mevdi’a bir burc binā olunub Burc-ı ‘Aşā dimekle meşhūr oldu bu kavlı Usmu’ī’den mervīdür ve beyne’l-‘Arab Hayru mā cā’e bihī el-‘aşā meşel olmuşdur vaktā ki Cüzeyme maħşūran bi’l-hayūl kaşr-ı Zibā’ya vuşūl bulub iṭerüye duħūl eyledi Zibā çārbāş-ı nişīn erīke-i ‘azv-i haşmet olup ke-iḥāṭati’n-nücüm bi’l-kamer kabīlinden olarak yüz miḳdārı civārı Zibā’yı iḥāṭa eylemişler idi Cüzeyme yakīn vardıkda Zibā kaṭ‘ā hareket eylemeyüp veşāyife ya’nī tercümāna emr eyledi ki seyyidiñiz Cüzeyme’yi mebsūṭ olan naṭ‘ üzerine [109a] iclās ediñiz tercümān daħī ṭav‘an li-emrihā Cüzeyme’yi naṭ‘-ı ma’hūd üzere oturtdı ba‘dehū Zibā müvācehe-i Cüzeyme’de hall-i nekt-i serāwīl eyleyüp Ve kesse ṭülühā şebire ‘aleyhā şī’r-i mengūş kavliniñ mevy-i peyçābīç fercini ki arkaşına bağlanacak kadar uzatmış idi Cüzeyme’ye irā’et eyledi veyā Cüzeyme Ede’bü ‘arūsin terā ‘alā kavlı Eşüvār zāte ‘arūs didi meşel oldu Cüzeyme daħī Beleğa el-medyyü ve ceffe eş-şerā ve emra ğadrin erā didi meşel oldu Zibā ayıtdı Vallāhi mā zāke min ‘ademi’l-mevāsī ve lākinnehā şeymetü enāsī bu daħī meşel olarak irsāl olındı kavlı-i mezkūr.

لا من عدم مواسی

ولا من قلة واسى

ولاكنه شيمة اناسى

Terkibi ile mervîdür rivāyet eylerler ki Zibā veşāyide eyledi Ğzeyme'yi şırf hamîr ile iskā ve tamām mertebe iskār eyledikden şoñra bir taş-tı zerrîn ihdār ve Ğzeyme'niñ iki kullarından feşd etdürdi ve dem-i melik muhāfazat dımnında ihtimām ediñiz zinhār taştdan tışara bir damla hūn-i tekātūr eylemesin ki muṭālebe olunması muḳarrerdür deyü te'kîd eyledi ammā giderek Ğzeyme'ye da'f tārî olup kulları eyādî-i veşāyifden sākıt olmağla deminden birkaç katre kan cereyān eylediğini Zibā göricek veşāyife hıṭāben Lā teḏî'ū deme'l-meliki inne dimā'e'l-mülük şifā'ün mine'l-kelbi didi Ğzeyme daḥî ol hāl-i da'fda De'av demen ḏayye'ahū ehlühū 'alā kavı Lā yaḥzünūke demün ḏayye'ahū ehlühū diyerek i'tā-yı cevāb eyledi bunlar daḥî mesel oldı ḥāşılı Zibā Ğzeyme bu üslūb üzere katı ve dem yle berāber defn etdürd ve peder n ñ sārını Ğzeyme'den bu vechle aḥz eyledi bu vechle katı evā'ilde mülūke maḥşūş idi zīrā sār güne katıllardan be-gāyet ehvendür [109b] Rivāyet olunur ki Zibā Ğzeyme'yi katı eyleyüp hūnıyla ma'an defn etdürdikden şoñra 'Amr bin 'Adiyy'den emîn olamayup ismi zıkr olunan kāhineden kendüsiniñ ḥatf ve helāki ne yüzden olacağın su'al eyledikde kāhine seniñ helākiñ bir ğulām-ı mühîn-i ğayr-ı emîn elindedür lākin mücerred ol ğulāmın eliyle değil belki bi'z-zāt kendü yedinde olsa gerekdür didi pes Zibā Nehr-i Fırāt üzere birbirine muḳābil iki ḳal'a-i müstaḥkeme binā ve ḳal'alar meyānında lağm peydā idüp düşmenden giriz için serdāblar inşā ve kendüyi dā'imā muhāfazat idüp ricālden ictināb eyler idi Zibā bu hālde olsun çünkü Ğzeyme'den ḥayran ve şerran b r eser ve mülkünden ayrıldığı günden berü nîk ü bed b r ḥayr zuhūr eylemesiyle 'ömr ve hālî Ğzeyme hālîni istiṭlā'dan hālî olmaz idi bir gün şehrden taşra bir mesīrede oturur iken bir ğubār zāhir oldı yaklaşıḳca Ḳuşayr olduğın mu'āyene edicek 'inde Ğzheynetü'l-ḥayr el-yakīn mişdākınca istiḳbāl idüp Mā verā'eke yā Ḳuşayr didi Ḳuşayr ayıtdı El-ḳadru sa'yünbi'l-meliki ilā ḥatefihî ya'nî ḳadr-i melikiñ helākine dek sārî oldı ammā sen elbette Zibā'dan aḥz ve sār ve nt ḳām eylemek gereksin 'Amr ayıtdı Zibā'dan nice aḥz ve sār olunab l r k Ve h ye emna'u min'ıḳābi'l-cevv didi Ḳuşayr

mādemki merg-ı cānım kafes-i kālbirdedür ya şār-ı meliki Zibā'dan aluram yāhud bu yolda fedā-yı cān iderim fecde'u enfı ve evce'u zahrı ve ra'anı ve iyyāhā ya'nı burnumu kaṭ' et ve zahrımı ḍarb ile v beni Zibā ile terk eyle ben işimi bilirim didikde 'Amr be saña bu işi edemem didi pes Kuşayr Hille 'annı ezzin ve ḥallāk zemm didi cümlesi meşel olarak irsāl olındı çünkü Kuşayr 'Amr'ın bu tereddüdünü gördi hemen teşmīr-i sā'id-i gayretle enfini üzününü ced' ve zahrını āşār-ı ḍarb-ı şedīd ile müte'essir itmeğin beyne'l-'Arab Li-mekri mā cede'a Kuşayr enfehū ve 'alā kavlı Liemri mā cede'a Kuşayr enfehū [110a] meşel olmuşdur niteki şā'ir Mütelmis demişdür:

وفى طلب الاوتار ماحز أنفه

قصير و رام الموت بالسيف بيهس

Ba'dehū Kuşayr bu ḥāl le mecdū'u'l-enf ve möüt e'ess ru'z-zahr İbn-i 'Adiyy ḥalvetinden taşra çıkub gūyā 'Amr kendüsini ol ḥāle koymuş gibi cez' ve fez' iderek memleket-i Zibā'ya dek gitdi ve ber-takrīb Zibā'ya ilticā ve 'Amr'ın bi-gayr-ı ḥaḳḳ etdiğ kaşdı ifāde ve 'Amr'dan iştikā eyledi Zibā Kuşayr'ın tebeşbuşuna i'timād ile yārelerine etdürüp ve Kuşayr ise fī ḥadd-i zātihī ḥekīm-i nādireden olmağla Zibā kendüsinden maḥzūz olup Kuşayr ile ülfet ve ihtilāṭ ve Kuşayr giderek müdebbirān-ı memleket üzerine taḳdīm ve tercīḥ olunmağla Zibā kemāl-i emniyyetle terk-i dağdağ-ı ihtiyāt eyledi Kuşayr daḥī ez-cümle Zibā'ya tarīḳ-ı ticāreti irā'e ve kesb-i emvāle olan meziyyeti beyān ve ḥikāye iderek Zibā'yı ticārete heveskār eyledi ḥulāşa-i kelām Kuşayr Zibā tarafından bir nice zamān ve eyyām-ı ticāret eyleyüp Zibā'yı ḥayliden ḥayli memnūn ve şīrīnkām eyleyüp ḥattā bu esnāda k def'a 'Irāḳ'a gidüp 'Amr'a mülākī oldı vezīr-i kelīm ḥafāde ne vechle ṭabl-ı füsūn çaldığını beyān idüp Yā 'Amr aḥz- sāra fırsat zamānı teḳarrub eyled esās ru ente d d 'Amr bel sās r ve sā' r ḳul esme'u ve merran fe'ale fe-ente ṭabīb hāzā el-ḳarḥah bu söz daḥī meşel oldı ya'nı yā Kuşayr bu ḥuşuşda re'y-i işābet-ḳarīniñ ne yüzden olduğunu söyle gūş edeyim ve emr ile mü'temer olayım bu yārenin ṭabībi sensin didi Er-ricāl ve'l-māl demişidi nihāyet mülākātında 'Amr ile bi'l-ittifāḳ iki biñ şandūḳ i'dād ve her

biriniñ derünuna ecnād-ı ‘Amr’dan mu‘temedün-bih bir merd-i deliri koyub ağızlarını vaqt-i hācette hāricden i‘ānete muhtāc olmamak üzere dāhilden meşdūd ve merbūt etdi ve biñ re’s eştire taḥmīl ve ‘Amr’ı daḥī bir şandūka [110b] ta‘biye idüp cemelleri sūḳ-i cezāreye sevḳ idüp gitdi medīne-i Zibā’ya qarīb olduḳda Ḳuşayr ādem gönderüp tebşir-i ticaret etdi Zibā mesrūr olup ne maḥalle vāşıl olduḳlarını istifhām eyledikde Beşir-i Ğavīr nām menzile nüzül eylediklerin ayıdıcek Zibā ‘Asā el-Ğavīr ebūsā didi bu daḥī meşel oldu ertesi gün Ḳşayr ḳaşr-ı Zibā’ya dāhīl olup bu seferinden getirdiği eşyāyi ta‘dād iderek küllī nemā ḥāşıl olduḳuñ tebşir eyledi Zibā daḥī kiāfileyi temāşā için Ḳuşayr ile bir ḳaşr-ı mu‘allāya irtikā eyleyüp seyre meşḡul oldular bu eşnāda ḳāfile zuhūr idüp sıḳal-i aḥmālden ḳuvā-yı ḳavāyim-i ḥamūlāt sākıt olup fersūde pāy-i zemīn olarak gelürler Zibā Ḳuşayr’a baḳup.

ما للجمال مشيها ونيدا

اجندلا يحملن ام حديدا

İşbu şi‘ri gūyā oldu Ḳuşayr daḥī ḳalb nden bel ’r-r cāl cesmen ḳa‘ūdā dīyüp lisānen getirdiği eşyāniñ rezānetini vaşf eyledi pes Zibā dönüp yanında olan civār ‘ayn-ı ḥiṭāb-ı kenān İnnī erā el-mevte illā ḥamr fī el-ġarā’ir es-sūd didi bu daḥī mesel oldu vaqtā ki bi’l-cümle cimāl ve devābb bāb-ı medīne-i Zibā’dan duḫūle ruḥşatyāb oldu bu ebiñ birisi ‘ādet-i cāriyeden olduḳu üzere iḥmāl-i cemālde ne olduḳuñ bilmek için elinde bulunan seyḫi bir ġırāra şapladıḳda içinde olan şahşniñ ḥāsiresine ya’nī boş böğrüne işābet itmeḡin ḥerīf müdfi‘a-i üstünden bir ḍarṭa-i ḥadīdetü’ş-şavta küşād virdi ki mihre-i ḥuḳbe taş şamāḫ bevāba ṭanīn endāz olıcaḳ bevāb bi-şenbi sākān ya’nī şerefi el-cevālik ‘alā ḳavl Eş-şerefi fī’l-cevālik ve ‘alā rivāyetih Eş-şerāşir feryād ü fiğāna geldi bevābiñ bu sözü daḥī mesel oldu bevābiñ bu velvelesinden ahālī-i şehr hücūm göstermezden muḳaddem derün-i şanādīḳda olan ricāl ve ebṭāl [111a] ḥurūc ve zuhūr idüp sell-i seyf-i intikām eylediler hemen Zibā serīrinden nüzül idüp āmāde etdürmiş olduḳu kārīze firār eyledi lākin delālet-i Ḳuşayr ile ‘Amr bin ‘Adiyy rāh-ı medḫalde şedd- selme-i vülūc olup ṭurmuşidi Zibā ‘Amr’ı göricek muḳaddemen aldırmiş olduḳu taşvīrinden bilüp feşş-ı nekīninde ta‘biye

eylediği semmü's-sā'ayı maşş eyleyüp Biyedī lā bi-yedi İbn-i 'Adiyy didi bu kelām dahī meşel oldu hāşılı Zibā şiddet-i te'sīr-i zehrden zemīne sākıt olıcağ Kuşayr ile 'Amr ellerinde olan seyf-i meslül ile birer darb yetiştirüp Zibā beyne's-simm ve's-seyf hālike oldu ba'dehū Zibā'nın kāffe-i memālikini 'Amr istilā eyledi rivāyet iderler ki 'Amr'ın silsile-i nesli surūr-ı kā'ināt 'aleyhi efđalü's-şalāt ve't-taḥiyyāt ḥadretleriniñ zamān-ı sa'adet-iḳtirānlarını idrāk iden Nu'mān bin el-Münzir'e müntehī olup ānda tīg-, ğadr kisrā-yı 'Acem ile fayşal pezīr olmuştur ve Zibā'nın pederiniñ katlı olındığı 'īsā 'aleyhi's-selām zamān-ı bi'setindedür deyü naql olunub niteki bu bābda İbn-i Derīd işbu şi'ri inşād eylemişdür:

وسيف عمرو استعلت به همته

حتى رمى ابعده شاول والمرتمى

فاستنزل الزباء قسرا وهى من

عقاب لو الجو أعلى منتهى

13. خرقاء ذات نيقية

Ḥarqā'ü zātü nīqati

En-Nīqatü: Tenevvuḳ lügatından fi'ledür yuḳālü teneveḳa fi'l-emri ey te'nneḳa fihi ve ba'duhüm yünkiru tenevveḳa ve yeḳülü hüve te'nneḳa. Tenevvuḳ bir kimse ṭa'ām ve libās ḥuşuşunda ihtimām idüp dā'imā nefis ṭa'ām ekl ve fāḥir libās telebbüs ider olmağ ma'nāsınadır. Nīqa bundan ismdür ba'dılar te'ennuḳ didile. Bu meşel emrinde cāhil olub ma'a-zālik da'vā-yı ma'rifet iden ḥaḳḳında darb olunur. [111b]

14. خرقاء وجدت صوفاً

Ḥarqā'ü vecedet şūfen

Ba'dılar bu meşeli ḥarqā'ü vecedtü şilleten 'unvāniyla kırā'et iderler ki şilletün dahī şūf ma'nāsınadır ya'nī oğuz ḳārī peşm ya'nī yün buldı yüne dā'ir elinden 'amel gelmeyen 'avret yünü eline aldıḳda ifsād ve tibāh eylediğinden nāşidür meşel-i mezbür bir māla işābet idüp mīrās-ı ḥavārāt gibi idāresini bilmemekle telef ve tibāh iden kimse ḥaḳḳında darb ü irād olunur beyne'l-a'cām der kef rü sitāyī bāz üftād derler eline giren māliñ ḳadrini bilmeyen kimse ḥaḳḳında ve teḳülü Eḥaztü bi-şūfi raḳabetin ey bi-

cildihā ev bi-şa‘rihā el-mütedellī fī nefrihī k̄fāhū ev bi-kaḫāhū cem‘an ev eḫaztühū kaḫran şāf dahī şūf ma‘nāsına müsta‘meldür niteki ṭavf ṭāf ve kaḫf ve kaḫ bunuñ gibidür şā‘ifden dahī muḫaffef olmaḫ muḫtemeldür mübāleğaten isti‘māl olunur ve mü‘eddā-yı mişāl ben āniñ boyununuñ derisinden kaḫrayup ṭutdum yāḫud kaḫası çukurunda olan şarkık şaçından yapışdım yāḫud mecmū‘ kaḫāsından ṭutdum yāḫud kaḫr ve ‘anf ile ṭutdum dimekdür bu kelāmı bir kimseniñ ardından yetişmek mümkün değıl iken nā-gāḫ yetişildikde isti‘māl iderler gerek boyununuñ derisinden ṭutsun ve gerek sā‘ir maḫallinden yapışsın ve ‘Arablar A‘ṭāhū bi-şūfi raḫabetin derler cümleten virdi dimek maḫallinde yāḫud meft ve meccānen virdi mevki‘inde irād iderler.

15. خُرْقَاءُ عِيَابَةٍ

Ḥarḫā‘ü ‘uyyābeten

Bu meşel ḫadd-i zātında aḫmaḫ olub ma‘a-zālik ğayrı ta‘yīb eyleyen kimse ḫaḫḫında ḫarb ü irād olunur el-ḫarḫā‘ü şahrā‘ü vezninde aḫraḫ lafzından mü‘enneş olur hīç ve çolpa bī-mağz ve nādān ‘avrete dinür ve fi‘l-meşel lā-ta‘düm el-ḫarḫā‘ü ‘illetün ey el-‘ilel [112a] Keşiretün taḫsünühā el-ḫarḫā‘ü faḫlen ‘ani‘l-kīs.

16. أَخْبِرَهَا بِعَابِهَا تَفْخَرُ

Aḫbirhā bi-‘ābihā tafḫaru

Ey aḫbirhā bi-‘aybihā li-teksira min cerā‘etihā el-‘āb ‘ayb ma‘nāsınadur bu meşel mer‘etü‘l-Cürey’e ḫaḫḫında ḫarb ve irād olunur.

17. خَامِرِي أُمَّ عَمْرٍ

Ḥāmiri Ümme ‘āmir

Ümmü ‘āmir ve Ümmü ‘Amru ve Ümmü ‘Ueymir yeledi ḫurduñ künyesidür ki ḫamāḫatle ḫarb-ı meseldür ve Ḥaḫret-i İmām ‘Alī raḫıyallāhu ‘anh efend m zden mervīdür k lā ekünü m sle‘d-ḫab‘i buyurub ḫamāḫatden nehy eylemişlerdür ve ‘Arablar āni şayd eylemek murād eylediklerinde uṭuḫi Ümme Ṭarīḫ Ḥāmiri Ümmü ‘āmir ebşir bi-cerād ‘azāl ve kemr rirāc diyerek elini ayağıni muḫkem bend iderler ol dahī aşlā ḫareket eylemez cerād ‘azāl ba‘ḫısı ba‘ḫısınıñ üzerine binmiş çeker ki ma‘nāsınadur ve aşlü‘l-‘azāl sefādü‘s-sibā‘ ma‘nāsınadur ki ḫayvānātüñ çatışmasına dinür yuḫālü ‘azalet el-kilāb ve ‘azale ‘azlen mine‘l-bābi‘l-evvel ve‘r-rābi‘ izā rakibe ba‘ḫuhā ba‘ḫan me‘ālinde ‘aḫale

el-kelb daḥī derler ‘Arablar zu‘m iderler ki ḍab‘ bir ḡatīl bulduḡu zamān cerdānını ya‘nī zikrini nefḡ eyledikten ṣoñra ḡafāsı üzere yatırub üzerine biner imiş ki kemr-i ricālden murād budur niteki ‘Abbās ibn-i Merdās es-Sülemī demişdür:

ولو مات منهم من جرحنا لاصبحت

ضباع بأعلى الرقمتين عرائنا

18. خَامِرِي حَضَاجِرِ أَتَاكِ مَا تُحَاذِرُ

Hāmiri ḡaḡācir etāki mā tūḡāziru

[112b] “ḡaḡācir” ḡibā‘dan zükür ve ināsa dinür niteki yine meřelde müsecce‘an vārid olmuřdur Lem tera‘ yā ḡaḡācir kefāke mā tūḡāzir ḡabārimu muḡāḡir terhebühü el-ḡasāviri ya‘nī el-esved ve yine ‘Arablar ḡab‘ı řayd murād eylediklerinde ba‘ḡı ḡavle göre Yā Ümmü ‘Amr ebřiri bi‘l-büřrā mevṡ deri‘ ve cerād ‘azlī derler ḡařılı mü‘eddā-yı meřel ey řırtlan sen pinhān ol ki ḡazer eylediḡiñ nesne saña geldi dimekdür ba‘ḡı ḡavle göre meřel-i mezbür yāniñ ḡazfiyle ḡāmir ḡaḡācir yāḡud iřbāt-ı nūn ile tūḡāzirin olmařdur zīrā ḡācir būnye-i cem‘ üzere müfreddür ve ma‘rife ḡayr-ı munřarıfdur zīrā vāḡidiñ ‘alemidür būnye-i cem‘ üzere ve ařl lüḡatda ḡarnı büyük ve vāsi‘ olan ḡayvān ve insāna dinür ve řırtlan ‘azīmü‘l-baṡn olduḡundan nāřı tesmiye olunmuřdur kāfiye’niñ ḡayr-ı munřarıf bahřinde mufařşaldür ḡāle el-Mü‘ellif ve kilā el-meřeleyñ yūḡrabü ellezī yertāv min külli řey’in cübnen ve ḡīle cu‘ilā meřelen lem ‘arife ed-dünyā fi naḡḡihā ‘uḡüdü‘l-umür bi-irādi‘l-bā‘i ‘aḡṡbe‘r-riḡā‘i řümme yüskenü ma‘a-mā ‘ulime min ‘ādetihā ke-mā taḡterra eḡ-ḡb‘ bi-ḡavli‘l-ḡā‘il ḡāmiri Ümmü ‘āmir.

19. حَفَّتْ نَعَامَتُهُمْ

Haffet ne‘āmetühüm

‘Arablar řālet ne‘āmetühüm daḡī derler nehlden taḡılup müteferriḡ olduḡları zamān ve řālet ne‘āmetühü derler bir ādem öyklenüp ḡıffet eyledikten řoñra sākin ve ermīde olduḡda yeḡülüne řālet ne‘āmetühü fülān ey ḡaffe ve ḡaḡıbe şümme sekene zīrā deve ḡuřu uçmaḡ hevāsiyla bir miḡḡārca yerden ayaḡı kesilüb lākin ḡuvvet-i ṡayerāni olmamaḡla yine fi‘l-ḡāl mütenezzil olur ve teḡülü el-‘Arabü řālet ne‘āmetü‘l-ḡavm izā ḡaffet menāzilühüm minhüm ya‘nī ḡavm-i mezbür ḡoḡüb yurdları ḡafif ya‘nī tenḡa ve ḡālī ḡaldı ve ba‘ḡılar teferraḡat kelimetühüm ḡavliyle tefsiri eyledi şözleri birbirine

muvāfiḳ olmayup müteferriḳ oldı deve uşu sürüsünüñ [113a] teferruları gibi ve ba'dılar zehebe 'izzühüm avliyle tefsİR eyledi ki ol avmiñ 'izz ve Őevketleri ve revna ve haıyyetleri zā'il oldı dimekdür bunda nu'āme cemā'at ma'nāsından me'hūzdür.

20. َلَا لَكَ الْجَوُّ فَبِيضَى وَأَصْفَرَى

alā leki elcüvv fe-bīaa ve ışfara

İbtidā bu meŐeliñ ā'ili Őu'arā-yı 'Arab'dan arfetü İbnü'l-'abd olma üzere mervīdür aŐlı budur ki mezbür arfe henüz Őabī iken 'ammiyle berāber bir maalle sefer eylemiŐler idi eŐnā-yı rāhda bir Őu kenārına nāzil olduklarında arfe 'ammīsinden taħŐil-i ruħŐat iderk olavālīyi geŐt ü gūzār ider iken anābir-i Őaydī bir tuzaq naŐb olunmuŐ gördi yāhud kendüsi Őayd-ı anābir dımnında bir feh vad' eyledi ve bütün gün muntazır olduysa da bir anbere Őayd ve ad edemedi ba'dehū tuzaı yüklenüp 'ammi arafına ric'at eyledi pes oradan hareket idüp giderken yolda dökülen nesneleri iltiāt ider bir aım anābir gördükde kemāl-i muabbetinden nāŐı iŐbu Ői'ri dimiŐdür:

يالك من قنبرة بمعمره

الا لك الجو فيبيض واصفري

ونقري ماشنتن ن نقري

قد رحل الصياد عنك فابشري

ورفع الفخ فماذا تحذري

لابد من صيدك يوما فاصبري

Tehazzerī kelimesinden nūn haf olunmuŐdur āfiyeniñ vifāı yāhud iltiā'ü's-sākineyn iün ammā ba'dıların avlnce bu mesel Küleyb-i Vā'ilī avālindendür ki tafŐil-i hāli bābü'l-'ayn'da e'azzü min hamā el-Küleyb mesel zeyl nde zıkr olunur in-Őā'Allāh Te'ālā Ebü 'Ùbeyd İbn-i 'Abbās raıyallāhu 'anhümādan rivāyeten nal ve ħikāyet ider ki zīver-i efrāzı mihrāb-ı imāmet ve gül-deste-i bostān-ı Őehādet Haret-i Hūseyin İbn-i 'Alī raıyallāhu 'anhümā ahālī-i Kūfe'niñ berā-yı bī'at vāı' olan da'etleri üzere cenāb-ı 'Irā'a [113b]

zāmile bend ve ‘azīmet oldukları eşnāda İbn-i ‘Abbās rađıyallāhu ‘anhümā hīn-i vedā‘da kūşe-i çeşmiyle ‘Abdullāh İbn-i ez-Zübeyr’e nazār idüp Hālāleki el-cüvv fe-bīdī ve eşferī meşeliyle temessül ve ta‘arruğ eylemişdür şıhhat üzere mervīdür ki ahālī-i ‘Irāk’ıñ da‘veti üzerine Hādret-i Sultān Kerbelā’yı ‘Irāk seferine teşvīk ve tahrīk idenlerden ez-cümle biri İbn-i ez-Zübeyr idi zīrā İbni’z-Zübeyr Hādretleri bilürler idi ki elbette Hādret-i Hüseyn İrāk’a sefer ede Yezīd la’in āña muşallať olub meydān virmeyerek şehīd ider pes kendüsi emrinde bī-māni‘ ve münāzi‘ olub mesned-i hılāfetde mütemekkin olur İbn-i ‘Abbās Hādretleri đamīr-i İbni’z-Zübeyr’den āgāh olmağla ‘alā tarīkī’l-kināye meşel-i mezbūr ile temessül eylemişdür ya’nī ey İbni’z-Zübeyr işte dilhāhıñ vechle Hüseyn ‘Irāk’a gider ve qalbinden murūr iden qađāya dūçār olur böyle bir qađā-yı vāsi‘-i ‘ālem seniñ için tenhā ve hālīdür hemān qanbere gibi bīđalar tevellüd ile ve hōş şadā ile terennüm-sāz ol ve murādıñca bu çerāgāh-ı ‘ālemdede hūbūb ve dāneler iltikāt idüp eklş ve tenāvül ile ve emrinde münāzi‘iñ yokdur müstaqill ve mütemekkin ol demeği murād etmişdür fı’l-haķīka Hādret-i Hüseyn rađıyallāhu ‘anh ol seferden ‘avdet eylemeyüp Kerbelā’da nūş-i cihā-yı şehādet eylemiş ve fığ-ı ğadr-ı Yezīd ile ‘āzim-i dār-ı āhīret olmuşdur.

يا رب ان كان يزيد قد اكل

لحم الصديق عليلا بعد نهل

فاقدر له اصله من اصل

ليس كالقرفة او خفف جمل²⁰

Ve İbnü’z-Zübeyr Hādretleri dahī fı’l-vāki‘ đamīr-i münīrlerinde cereyān iden da‘vā-yı hılāfeti Hādret-i Hüseyn’iñ şehādetinden soñra kuvveden fı’le iħrāc eylemiş olub altmış dördüncü sene-i hicriyyesinde Receb-i şerīf evāhīrinde Mekke’de hılāfet ile ser-efrāz olub halk kendüsine bī‘at eyledi ve ehl-i Şām dahī Mervān’a bī‘at etdi ba‘dehū.[114a] ‘Abdümelik hālīfe olduğda İbni’z-Zübeyr üzere huccāc-ı bed-mizācı musallať idüp ol vücūd-ı kāmili şahīfe-i ‘ālemden tayy eylemişdür.

يظن المرء في الدنيا خلود

خلود المرء في الدنيا محال²¹

²⁰ Asma‘i (ö. 216/831).

Meşel-i mezbûr emrinde münâzi‘ olmayup müstaķill ve mütemekkin olan kimse hakkında ğarb ü irād olunur.

21. خَيْرٌ نَيْلَةٌ بِالْأَبَدِ لَيْلَةٌ بَيْنَ الزَّبَانِي وَالْأَسَدِ

Ħayra leyleti bi'l-ebedi leyletün beyne'z-zebānī ve'l-esed

El-ebed Mü'ellif ğavlince dehr ma'nāsınadur ve kezālik Mü'ellif ve zālīke 'inde tülū'i'ş-şarteyn ve suķūṭı'l-ğafr ve mā kāne fihi maṭarun fe hüve mine'r-rebī'i ve kānet el-'Arabū terāhā mine'l-leyālī es-su'ūd izā nezele bihā el-Ķamer 'ibāresiyle tefsīr-i meşel eylemişdür şarteyn ve şartān şartıñ teşniyesidür menāzil-i Ķamer'den bir menzil adıdur ve ol ğaml burcunda iki kevkebdür ki ğaml şüretiniñ boynuzları meşābesindedür ve ānlarıñ cānib-i şimālīsinde bir kevkeb daĥī vardur ki ba'đılar ānı da āndan 'add idüp üç kevkebden 'ibāretdür derler ve cem' bünyesiyle eşrāt ıtlāķ iderler yuķālū nezele el-Ķameru ilā eş-şarteyn ve hümā necmāni mine'l-ğaml ve hümā ğarnāh ve ilā cānibi'ş-şimālī kevkeb-i şağīr ve minhüm men ye'uddühū ma'ahā ve fe-yeķülū hāzā el-menzil selāsetü kevākib ve yüsemmihā el-eşrāt ve ğafr menāzil-i Ķamer'den kezālik bir menzil adıdur ki üç kevkeb-i şağīri müştemildür menzil-i mezbûr Mīzān burcunda ve ğavs-ı 'acemī nizāmındadır.

انكيخته غفر چو كريمان

شش قرصه ذكاشه يتيمان

Mü'eddā-yı meşel dehrde ğayrlı gece ol bir gecedür ki şartayn tülū' eyleyüp ğafr suķūṭ eyleye ki ol zamāna ibtdā-yı mevsim-i rebī' dinür bi'l-ebed ğavlinde olan bā fi ma'nāsınadur.

22. خَلْعُ الدِّرْعِ بِيَدِ الزَّوْجِ

²¹ Muhammed el-Furati (ö. (ö.1978/2540).

Ḥal'ī'd-dir'ī bi-yedi'z-zevci

[114b] Ed-der' nisvāna maḥşuş olan gömleğe ıtlāk olunur mufaddal hikāyet eyler ki meşel-i mezbūr Raqqāş bint-i 'Amr bin Tegallüb bin Vā'il nām ḥātūndan şudūr eylemişdür aşlı budur ki mezbūreyi Ka'b bin Mālik ibn-i Teymullāh bin Şa'lebe tezevvüc eylemişidi ḥīn-i zifāfda merķūm Ka'b mezbūreye ḥıṭāben üḥlū'ī der'ake didikde ḥātūn cevābında ḥale'a'd-der' bi-yedi'z-zevci demişdür pes merķūm Ka'b yine üḥlū'īhi lienzura ileyki demesiyle mezbūre Raqqāş tekrār Et-tecerrüdü li-ğayri'n-nikāh meşeletün dimekle ikisi daḥī beyne'l-'Arab meşel olarak irsāl olunmuşdur ki bir nesne mevdi'īn ḡayrina vad' olunduḡda 'Arablar ḥale'a ed-der'u bi-yedi'z-zevc ve et-tecerrüdü bi-ğayri'n-nikāh meşeletün meşellerini ḡarb iderler.

23. اِخْتَلَطَ الْخَائِرُ بِالزَّبَادِ

İhtālaṭa'l-ḡāsir bi'z-zebādi

El-ḡāsir südden yoḡurd i'māl eyleyen kimseye dinür ez-zibād ve ez-zebed kere yaḡına dinür ki koyun ve keçi maḡūlesiniñ südünden yayıḡla iḡrāc olunur mü'eddāsı koyu süd veyāḡud yoḡurd kere yaḡına ḡarışdı dimek olur ki taḡlīt emrde vāḡi' olan ḡavm ḡaḡḡında 'alā ḡavl bir mādde ḡepārizlenüp şūrīde ve mübhem olduḡda ḡarb olunur.

24. اِخْتَلَطَ اللَّيْلُ بِالْتَرَابِ

İhtālaṭa'l-leylü bi't-türābi

Bu meşel şmu'ī'den mervīdür gece toz ve topraḡa ḡarışdı bir ḡavm ḡaḡḡında ansızın bir fesād īḡā' olunduḡda ḡarb ü irād olunur.

25. اِخْتَلَطَ الْمَرَعِيُّ بِالْهَمَلِ

İhtālaṭa'l-mer'ıyyü bi'l-hemeli

Çobanlı sürü müsebbiblere ya'nī leylem ve nehāran kendi başına şalıma terk olunan ve teḡayyüd [115a] Ve ihtimām olunmayan develere ḡarışdı dimekdür ki medenī bi't-ṭab' olan cemā'at ile bedevī mizāc olanlar beyninde şer ve şūr vāḡi' olduḡda ḡarb olunur.

26. اِخْتَلَطَ الْحَابِلُ بِالنَّابِلِ

İhtālaṭa'l-ḡābilü bi'n-nābili

El-ḥābil duzaḳ naşb iden ādeme dinür ve minhü ḳavlühüm Şāre ḥābilühüm ‘alā nābilihim ey evḳadü ve eşerru beynehüm ve nābil oḳ atan kimseye dinür şayde aḡ naşb iden kimse oḳ atan kimseye ḳarışdı dimekdür ve ḥābil beziñ arşına ve nābil irgācına dinür Fārisī’de tād ü pūd dinür meşel-i mezbür bu ma‘nādan daḡı aḡz olunur ‘Arablar ḥavvele ḥābilühü ‘alā nābilihī derler zīr u züber eyledi diyecek maḡallde irād iderler.

27. خَيْرُ مَالِكَ مَا نَفَعَكَ

Ḥayru mālike mā nefe‘ake

Bu kelām Ḥayru’l-māli mā nüfiḳa fī sebīlillāh terkībi ḳabīlindendür ya‘nī mālınıñ ḡayrlısı saña nef‘ virendür ki ḡayātında ekl ve şarf eylediḡindür fī’l-ḡaḳīḳa ḡayrlı māl şāhibini infāḳ ider ve ḡalefe ḳalmaz ve yāḡud ḡayrlı māl fī sebīlillā infāḳ olunandur ḡalefe intīḳāl iden mālda bir ḡüne ḡayr ve menfa‘at yoḡdur ki ḡulāmı hürd pes beyāzī rūd mışrā‘ı sırrı aşıḳār olur ḳāle Ebū ‘Ubeyd el-‘āmmetü tezḡebü bi-hezli’l-meşel ilā enne ḡayra’l-māl mā enfeḳahū şāhibühü fī ḡayātihī ve lem yaḡlūfuhū ba‘dehū ve kāne Ebū ‘Ubeyde yete’evvelühü fī’l-māli yüḡī‘u er-racül fe-yeksibü bihī ‘aḳlen yete’eddebü bihī fī ḡıfzi mālihī fī-mā yestaḳbilü ke-mā ḳālū lem yüḡī‘ min Mālik mā va‘aḡake.

28. خَيْرُ مَا رُذِيَ فِي أَهْلِ وَمَالٍ

Ḥayru mā rudde fī ehli ve māli

Seferden ḳādim olan ḡaḳḳında irād olunur ey ce‘ale Allāhü mā ci‘te bihī ḡayru mā race‘a [115b] bihī el-ḡā‘ib ve yervī ḡayrun bi’n-naşbi ey cevale Allāhü reddeke ḡayru reddin fī ehlin ve mālin ve bi’r-ref‘i ‘alā taḳḡiri reddin ḡayru reddin ve fī bi-ma‘nā ma‘a.

29. الْخَلَّةُ تَدْعُو إِلَى السَّلَةِ

el-Ḥalletü ted‘ü ilā’s-selleti

El-ḡalletü faḳr ve fāḳah ve es-seletü seriḳat ma‘nāsınadır ya‘nī faḳr ve fāḳa denā’et-i mükessebi da‘vet eyler ve ba‘ḡılara ḡöre seleden murād selü’s-süyüfdür ki cesāreti imā ider lākin ḳavl-i evvel müraccaḡdur fī’l-ḡaḳīḳa faḳr ve ḡarūret denā’et-i mükessebi da‘vet eylediḡinden mā-‘adā küfrü daḡı netice virür niteki ḡaberde Kāde el-faḳru en yeküne küfran vārid olmuşdur kendüsini her bār ‘azīm ve muḡavvef olan işlere ilḳā iden ve ḡıḡbir nesne perḡiz eylemeyen ve ‘uḳūbet-i āḡiretten nā-herās ve ḡalāl ve ḡarāmı nā-şinās olan faḳīrdür.

سكى راکر کلوخی برسر آید

زشاری بر جهد کین استخوانت

وکر نعشی دو کس بردوش کیرد

لئیم الطبع بندارد که خوانست

30. خیر الفقه ما حضرت به

Ḥayru'l-fiqhi mā ḥaḍarte bihī

Ey nefe'a 'ilmüke mā ḥaḍareke fī vaḳti'l-ḥāceti ileyhi.

31. خلأوك أقتى لحيانك

Ḥalā'üke āḳnā li-ḥayā'ike

Ey menzilüke izā ḥalvetün fihi elzemü li-ḥayā'ike burada eḳnā kelimesi elzem ma'nāsınadır ḥāsıl-ı ma'nā sen kendü menziline münzevī olduğunda nāsıñ şetr-i kerbe evdā'ı ve sâ'ir güne mu'āmelātı sebeble 'arıḍ olan ğaḍabdan nāşī mūcib-i şerm ve ḥayā olacak rebḥ ve 'arıḍadan sālīm ve vāreste olursun zīrā nās ile iḥtilāṭ dā'ī-i [116a] envā'-ı mefāsiddür niteki şā'ir dimişdür:

کثرت هر زمان در عطست کرجه از طوفان

قطرة ما ساغر دریای وحدت می زند

هرکه جو عنقا کنار از مردم عالم گرفت

شهرت می زند در لباس کوش کیری فال

مثل مزبور ناس ایله مخالطه نک دم وقد حی معرضنده ضرب و ایراد اولنور

ببرز خلق وز عنقا قیاس کار بکیر

که صیت کوش نشینان ز قاف تا قافست

32. خیر الخلال حفظ اللسان

Ḥayru'l-ḥalālī ḥıfzu'l-lisāni

El-ḥılāl cidāl vezninde bir kimse ile şıḍḳ ve şafvet üzere dostluḳ eylemek ma'nāsınadır bu meşel şamt ve süküt üzerine ḥaṣṣ ve iğrā ma'raḍında ḍarb ve īrād olunur niteki şā'ir süküt ḥaḳḳında dimişdür:

تا توانی لب فرو بند از فوسن ماو من
رشته بی سازست نتوان زحمت مضراب داد

Ve yine şā'ir īrād eylemişdür:

در خموشی بی جلادتها ست ازنی کن قیاس
چون نوادر دل کره کردید شکر می شود
کاو و خراز کهی انسان نخواهد کشیت لیک
آدمی کر اندکه غافل شود خر می شود

33. خَيْرَ بَيْنَ جَذَعٍ وَخِصَاءٍ

Hıyyire beyne cez'i ve hışā'i

Bu meşel haşleteny-i mekr ve hetīn beyninde vāqi' olan kimse hakkında ɗarb ü īrād olunur.

34. أَخْنَىٰ عَلَيْهَا الَّذِي أَخْنَىٰ عَلَىٰ لَبَدٍ

Aḥnā 'aleyhā ellezī aḥnā 'alā lebedi

Aḥnā ḳavli ehlūke ma'nāsınadır lebed āḥir-i nūsūr-i Loḳmān'dur ki ḳışşası bābü'ş-şinde mezkūrdur niteki Lūbeyd nām şā'ir bu bābda dimişdür: [116b]

ولقد جرى لبد فأدرك ركضه
ريب الزمان وكان غير مثقل
لما رأى لبد النسور تطايرت
رفع القوادم كالفقير الاعزل

35. خَيْرَ الْعَفْوِ مَا كَانَ عَنِ الْقُدْرَةِ

Ḥayra'l-'afvi mā kāne 'ani'l-ḳudreti

Niteki şā'ir dimişdür:

اعف عني فقد قدرت والخير ال
عفو عفو يكون بعد اقتدار

36. خَالِطُوا النَّاسَ وَزَابِلُوهُمْ

Ḥālītū'n-nāse ve zāyilühüm

Ey 'āşirühüm fi'l-ef'āl-i-ş-şāliḥati ve zābilühüm fi'l-aḥlākı'l-mezmūmeti ya'nī nās ile ef'āl-i şāliḥada mu'āşeret ve muḥāletat eylemek ve aḥlāk-ı mezmūme ḥuşūşunda ānlardan zā'il olmak gerekdür zīrā bunlarıñ biri yarın ma'nevī ve diğeri muḥibbān-ı şūrīdür pes yārān-ı ma'nevī ile hemīşe 'aḳd-i rişte-i müvāneset ve yārān-ı zāhiriden kaṭ'-ı ḥabl-i mu'āşeret eylemek vācibe-i zimmet ḥazm ve iḥtiyāt ve mu'āşerāt-ı ma'nevīye mūcib-i irtibātdur niteki yārān-ı şūrī ḥaḳḳında şā'ir-i 'Acem demişdür:

قطع صحبت کردین از یاران صوری حو شرتست

کز حضور ناموافق بی حضوری خوشرتست

همدمی حجتش حرم نکردد خاطرت

از خان همدم بعد فی سنک دوری خوشرتست

37. خَیْرُ الْمَالِ مَهْرَةٌ مَأْمُورَةٌ وَ سِكَّةٌ مَأْبُورَةٌ.

Ḥayru'l-māl muhretün me'müretün ve sikketün me'büretün

El-me'müretü ma'müreh vezninde keşiretü'n-netāc ve'n-nesl ma'nāsınadır ki devlī dūşī firāvān dimekdür mehre āt ḳulununa dinür kürre-i esb ma'nāsına ve sikke sīniñ kesriyle şıravardı dikilmiş naḥlistāna dinür ve me'büret ebrehden ism-i mef'üldür ve'l-aşl mü'meretün [117a] Ve innemā hüve li'l-izdivāc ev lağyetün ya'nī fi'l-aşl tekşir-i nesl ma'nāsına olan imārdan ism-i mef'ül olub me'büreye müşākele ve izdivāc için me'müre 'unvānında irād olındı yāḥud me'mür emrden lüğat-ı da'ife olarak ism-i mef'üldür ve terkīb-i mezbür ḥadīş-i şerīf olmak üzere mervīdür.

38. خَیْرُ الْأُمُورِ أَوْسَاطُهَا.

Ḥayru'lumūri evsāṭuhā

Bu meşel iḳṫşāda temessükde ḍarb ü irād olunur ya'nī umürda ifrāt ve tefrītdan mücānebet eyleyüp her bār dā'ire-i vaştan münfekk olmamak için maḳām-ı tenbīhdür ḳāle A'rābī li'l-Ḥasani'l-Başrī 'allemenī dūnyā vūsūṭan lā zāhiben fūrūṭan ve lā sākīṭan süḳūṭan fe-ḳāle aḥsente yā A'rābī ḥayru'l-umūri evsāṭuhā.

39. خَیْرُ الْأُمُورِ أَحْمَدُهَا مَغَبَّةٌ.

Ḥayru'l-umūri āḥmedühā mağabbete

Ey 'ākıbetühü bu meşel el-a' mālū bi-ḥavātımihā kelāmı kabīlindendür.

40. خُفُّ رُمَاةِ الْغَيْلِ وَالْكَفِّفِ

Ḥaf rumāte'l-ğeyli ve'l-kifefi

El-ğiyel ğayleniñ cem'idür ki iğtiyâlden ismdür el-kifef keffeh niñ cem'idür ḥabâletü's-şā'id ma'nâsınadur meşel-i mezķür ey ḥaffe el-iğtiyâl ve hüve el-ķatl muğāfeşatün ve ḥaffe keffetü'l-ḥābil 'ibāresiyle müfesserdür ki maķām-ı taḥzırde ve ḥazm ve ihtiyāt ile vücūda gelen emrde ḍarb ve irād olunur.

41. خَيْرُ الْغَنَى الْقَنُوعُ وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخُضُوعُ

Ḥayru'l-ğinā el-ķenū'u ve şerru'l-faķrı el-ḥuḍū'u

Bu ḳavl Evs bin Ḥārişe'niñ aķvālindendür Mālik nām oğlına ḥıṭāben maķām-ı naşihatde irād [117b] Eylemişdür ve merķūm ķunū' kelimesiyle ḳanā'at ve rıḍā bi'l-ķısmet murād eylemişdür pes ķunū' lüğatda begāyet şāḥib-i ḳanā'at olan ādeme dendiği gibi ḍıdd olarak tezellül ve meskenetle su'al eylemek ma'nâsınadur yuķālū ḳana'a bi'l-fetḥi yeķne'u ķunū'an mine'l-bābi's-şāliş izā se'ele ve tezellele niteki şemmāḥ işbu şı'rinde dimişdür:

فمال المرء يصلحه فقلت كلا

مفاقره أعف من القنوع

Ya'nī min mes'eleti'n-nās ve min du'ā'ihim Nes'elülLāhe el-ķanā'ate ve ne'üzü billāhi mine'l-ķunū'i ey es-su'alve tezellül ba'ḍı ehl-i 'ilmiñ beyānına göre ķunū' bi-ma'nā rıḍādur niteki şā'ir dimişdür:

فقالوا قد زهيت فقلت كلا

ولكن أعزنى القنوع

Ve rādī bi'l-ķısmeh ve ḥursend olan kimseye daḥī ķunū' dinür niteki Lübeyd inşād eylemişdür:

فمنهم سعيد أخذ بنصيبه

ومنهم شقى بالمعيشة قانع

Ve cā'iz der sā'il qalil ve keşir i'tā olunan nesne ile kianā'at eylediği ecluden kunū' kunū' deniştir ve ma'nā'l-kanā'ati ve'l-kunū' rāci'an aşl-ı kanā'at naḥnü qasemnā maṭbahından ta'yīn olunan kısmete rāḍī olmak ma'nāsınadur yukālū kana'a er-racülü kanā'aten ve kan'an ve kan'ānen mine'l-bābi'r-rābi' izā raḍıye bi'l-kısmeh mü'eddā-yı meşel ğināniñ ḥayrlısı kanā'atdür zīrā kanā'at kenz-i bī-nihāyetdür ki şā'ir dimişdür:

وان القناعة كنز الغنى

فصرت باذيالها متمسك

Erbāb-ı kanā'at 'indinde Süleymān 'aleyhi's-selāmıñ sevād-ı mülkü bir qarıncanıñ sāye-i perrinden kemterdür ve ānlar nezdinde hesti ve nıseti müsāvī ve berāberdür niteki şā'ir dimişdür:

بیا بملك قناعت كه كمتريست اينجا

سواد ملك سليمان زسايه پر مور

ازخران فنا چه از بهار بقا وچه

مراکه چون کل رعنا یکبست ماتم وسور

[118a] Ve şerru'l-faqr ḥudū' ve ḥuşū' ve irtikāb-ı zūll su'āl ve kunū' dur ki şā'ir zemm idüp dimişdür:

ان ذل السؤال والاعتذار

خطة صعبة على الاحرار

ليس من باطل يرددها المر

ء ولكن سوابق الاقدار

فارصن للسائل بذلة وللقا

رف ذنبا بذلة الاعتذار²²

42. الْخَازِبَازِ اَخْصَنَ

²² 'Ali ibn Cehm el-Kuraşi (ö. 249/863).

el-Ĥāzibāzi aḥṣab

Ĥāzibāz bir nevi ' Zübāba dinür ki zamān-ı rebī' de bağçelerde ve çimenistānda olur ki ḥaṣīb-i sāle delālet ider niteki İbn-i Aḥmer bir ravḍa vaşfinda dimişdür:

تكسر فوقها القلع السورى

وجن الخاز باز بها جنونا

Bu beyt tefḳan fevḳahū el-ḳal'u's-süvārī 'unvānıyla daḥī mervīdür ve'l-cünün pek uzun ḥurma ağacına ıtlāḳ olunur yukālū naḥletün mecnūnetün ey ṭavīletün ve yukālū naḥletün mecnūnetün mā ṭāle ṭülen şedīden fe-izā şāre kezālik ḳīle cenne cününen ḳāle el-Muraḳḳıṣ.

حتى اذا ما الارض زينها ال

نبت وجن روضها وأكم

Ba'dılar tekessere fevḳahā beytiniñ mıṣrā'-ı evvelini tefḳan fevḳahū 'unvānıyla rivāyet eyledikleri gibi mıṣrā'-ı şānīyi daḥī ve hanne el-ḥāzibāz lehā ḥanūnen uslūbuyla beyān eylemişlerdi ki ḥulāşası ānıñ başı üstündeki bulutlar pārelenüp ref' olduḳda sinekler āvāz eylemekle āvāz etdi dimekdür ki ānıñ başında zaḥmeti var idi şimdi def' oldı demek murād olunur tefḳan dilenmek ve ḳal' ebr ma'nāsınadır ve Mütenebbī nām şā'ir daḥī ḥāzibāzı işbu şi'rinde zıkr eylemişdür:

كلما جادت الظنون بوعد

جادت يدك بالانجاز

ومن الناس من يحور عليه

شعراء كانها الخاز باز

ويرى انه البصير بهذا

وهو فى العمى ضايع العكاز²³

²³ Ebu't-Tayyib el_Mutenebbi (ö. 354/965).

[118b] Cevherî kavlince Hâzibâz bir cins sinekdür bunlar aşlında iki kelime idi faqat bir kelime hey'etine vad' olunaraq kesr üzere mebnî kılındı bir hayşiyetle ki hâlet-i raf'ında ve hâlet-i naşbında ve hâlet-i cerrinde müteğayyir olmaz ammâ Aşma'î kavlince Hâzibâz sineğñ avâzından hikâye ve vızırdılarından kinâyedür İbnü'l-A'râbî kavlince Hâzibâz bir cins otuñ adıdır bu kavli taqvîit için İbn-i Nuşayr işbu şi'ri inşâd eylemişdür:

رعيثها اكرم عودا عودا

الصل والصفصل والبعصيدا

والخاز باز النعم المجودا

بحيث يدعو عامر مسعود²⁴

Ya'nî ben dâbbemi bir hoş ota ra'y eyledim ki gūnâ-gūn nebât-ı muhtelifesi vardır hoş ni'metlerden olan hâzibâz otunu dağî ra'y eyledim şol hayşiyet ile ki Hâzibâz otu 'âmir ve mes'ud olur ve yine İbnü'l-A'râbî'den mervîdür ki hâzibâz deveniñ boğazına 'arîd olur bir marâddur niteki Râciz işbu şi'rinde dimişdür:

يا خاز باز ارسل اللهازما

انى اخاف ان يكون لها لازم²⁵

Ya'nî ey hâzibâz merđî boğaz yanında olan çeñe kemiklerini şaliver zîrâ ber-çarâr olmağdan havf iderim Ebū Sa'îd kavlince Hâzibâz bir nevi' kedi ma'nâsınadır intehâ hâşılı 'Arablar ucuzluk ve rā-yegān olan senede el-hâzibâzi ahşabü meşelini darb ü irâd iderler.

43. أَخْمَعِي وَتَيْسِي

Ehme'î ve tîsî

El-ğam' şırtlân-ı ağsak gibi yekdirerek yürümek ma'nâsınadır yuğālū dame'a'd-ğab' izâ meşiyе kâne bihî 'arcâ 'Arablar hâmi'atü'd-ğab' derler şırtlan meşiyinde [119a]

²⁴ Musa ibn-i Nusayr (ö. 98/717).

²⁵ el-'Umani'r-Raciz (ö. 197/813).

Teḥammū' ve te'āruc eyledikde ve 'ircān-ı ağsaķ ādemiñ yürümesinde isti'māl olunur ve a'rec topal ve ağsaķ kimseye dinür niteki Ḥarīrī Ebū Zeyd lisānından işbu şi'ri demişdür:

تعارجت لارغبة في العرج
ولكن لأقرع باب الفرج
وألقى حبلی عل غاربی
واسلك مسلك من قد جرح
فان لامني القوم قلت اعدروا
فليس على الاعرج من حرج²⁶

Tisī ma'nāsına kezibet dimekdür ki bu meşeliñ tafşılı bābü't-tāda murūr eylemişdür bu meşel mihzār olan ya'nī dā'imā nā-becā ve herze ve hezeyān söyleyen kimse ḥaķķında ḍarb olunur ki Yā veh ve der ve ğazn demek murād olunur niteki şā'ir derū'-ı bī fūrūğdan tahzīr maķāmında işbu şi'ri inşād eylemişdür:

جارة سرمنزل جميت ما را ستیست
چون برون افند خط از میطر بریشان می شود

44. الخنفساء إذا مستت ننتت

el-Ḥunfesā'u izā müsset nete't

Ey cā'et bi'n-netni'l-keşir bu meşel ḥabāşet üzere munṭavī olan kimse ḥaķķında ḍarb ü irād olunur ve 'Arablar lā tüfettişü 'ammā 'inde fe-ennehū yū'zziküm bi-netni me'āyibihī derler el-ḥunfesā'ü bi-fethi'l-fā'i memdūd toñuzlan ta'bīr olunan devbiyeye dinür ki be-ġāyet münetten ve kerihü'r-rāyihadur niteki ānifen zikri sebķat eylemişdür Fārisīde ḥarkes derler mü'ennesi ḥunfusedür imdi ḥunefā' ḥāniñ ḍammıyla el-ḥunfūs cündüb vezninde el-ḥanfes ḥandef vezninde el-ḥanfesetü ḳarṭafetün vezninde el-ḥanfesetü ḳanbe'ah vezninde lügatlardur ki zikr olunan devbiyeye dinür āña Türkīde oşurġan böceġi derler kerāhet ma'nāsından me'hūzdür.[119b]

45. خضلة تعيها رصوف

²⁶ Ebu Muhammed Kasım el-Hariri (ö. 516/1122).

Ḥuḍulletün te'ibühā raşūfün

El-ḥuḍulletü bedeni ter u tāze ve nāzik ḥātūna dinür yuḳālū imre'etün ḥuḍulletün ey nā'imetü't-tāreti er-raşūf şol 'avrete dinür ki ferici pek küçük olmağla işāli mümkin olmaya 'alā-ḳavl ferici pek ḍayyık olanına dinür ki ālet-i racüliyye için meslek olmaya bu maḳūlelere merşūfe daḥī dinür yuḳālū imre'etün merşūfetün ey eş-şağiretü'l-henneti lā yeşilü ileyhā er-racülü ev eḍ-ḍīḳatühā ḥattā lā yekünü li'z-zekerı fihi meslekün bu ḳabīlden olana 'Arablar retḳā' daḥī derler ḥamrā'ü vezninde ki ferici bitişik olup cimā'ı ḳābil olmaya 'alā-ḳavl fercinde bevl menfezinden mā-'adā delik olmaya Türkide aşlak ta'bır olunur yuḳālū imre'etün retḳā'ü ey beyinetü'r-retḳ lā yüstetā'u cimā'uhā ev lā ḥarḳa lehā ilā el-mebāl ḥāşşaten ve aşlü'r-raşfi bir maḥalle ḳaldırım döşemek ma'nāsınadur yuḳālū raşfü'l-ḥicāreti fi seyl'l-mā'i raşfen mime'l-bābi'l-evveli izā ḍumme ba'ḍuhā lehā ba'ḍ ya'nī enne hāzihī er-ruşūf el-ma'yübetü te'ayyibe hāzā en-nā'imetü ḥāşılı zāten ma'yübe olan raşūfuñ nā'ime ve nāzik olan ḥātūnu te'yīb ider dimekdür ki kendisi elvi'e-i vayb ve ve āk iken nāsı ta'yīb eyleyen kimse ḥaḳḳında bu meşel ḍarb ü irād olunur.

46. خَوْقٌ مِنَ السَّامِ بِجِدِّ أَوْقَصَ

Ḥavḳun mine's-sāmi bi-cidi āvḳaşa

El-ḥavḳ altündan yāḥud gümüşden ma'mül olan ḥaḳḳaya dinür ve es-sām sāmeh cem'idür ki 'arūḳu'z-zeheb ma'nāsınadur ki ma'denlerde olan altün tımarlarına dinür ve el-ceyyid el-evḳaş ḳaşır ma'nāsınadur ki bu meşel şerīfü'l-ābā' olub lākin nefsinde denī olan kimse ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur.[120a]

47. خَمْرُ أَبِي الرَّوْقَاءِ لَيْسَتْ تُسَكِّرُ

Ḥamru Ebī'r-Ravḳā'i leyset tüskiru

Ebī er-Ravḳā'i ricāl-i 'Arab'dan bir şahş-ı baḥīliñ ismidir ki meşelde ebḥalü min Ebī er-Ravḳā'i vārid olmuşdur ya'nī Ebī er-Ravḳā'niñ ḥamrı sekr virici değıldir me'ālindedür ki ḥadd-i zātında ḡanī olub lākin bir kimse üzere faḍlı ve insān ḥakikiında iḥsānı olmayan kimse ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur.

48. أَخْلَفَكَ الْوِزْنَ وَسَهْلٌ لَا يُرَى

Eḥlefeke'l-veznü ve sehlün lā yürā

El-vezn bir yıldızıñ ismidür ki Süheyl Yıldızı maṭla‘ından ṭulū‘ eylemekle yāḥud Süheyl Yıldızı’ndan muḳaddem ṭoḡmaḡla ve Süheyl Yıldızı’na ṣebīḥ olmaḡla ḥalk ānı Süheyl ṣann iderler ḳāle el-Mü’ellif el-Veznü yeḡummü yetṭali‘u min maṭla‘i’s-Süheyl yüşbihü Süheyleñ fi’ḍ-ḍav’i kezālike ḥaḍḍarun mişle ḳaṭṭām yukālū ḥaḍḍarun ve’l-Veznü muḥallefāni ya‘nī ḥaḍḍarun ḳaṭṭāmün vezninde bir kevkeb adıdur bu kevkeb cenūbda Süheyl Yıldızı’ndan muḳaddem ṭulū‘ ider ḥattā nās bunu Süheyl ṣann iderler sehl süheyleñ tekbīridür ḥaḍḍār el-Vezn muḥallefān meşeldür ki ṣikri sebkāt eylemişdür ḳāle el-Mü’ellif ve zālike enne külle vāḥidin minhümā yüzannü ennehü Süheyl fe yaḡmilü küllü men ra‘āhü ‘ale’l-ḥalef ennehü hüve bi-‘ayniḥi yūḍrabü li-men ‘aleḳa recāḥü bi-ricleyñi ṣümme lāyefiyāni bi-mā emmele.

49. خَبْرَاءُ وَادٍ لَيْسَ فِيهَا مَهْلَكٌ

Ḥabrā’ü vādin leyse fihā mehleke

El-ḥabrā’ü sedür aḡacınıñ münbiti olan şahrāya dinür cem‘i ḥabārī gelür ḥānīñ ve rānīñ fetḫiyle ve cārī gelür rānīñ kesriyle ve ḥaberun ev āt [120b] Gelür ḥuḍvāt gibi ve ḥabbār gelür ḥānīñ kesriyle ve ḥabrā’ sedür aḡacınıñ diblerinde olan küçük ḥavḍ gibi şu irkilecek yere dinür ya‘nī ḥabrā’ sā’ir vādiler gibi vādidişr lākin vād-i müḥlik deḡildür bu meşel şol bir kerīm ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur ki cīrānını sū’-i ḥālden ve ḍaḡf-ı ‘işden te’mīn ider ola.

50. خَطِيطَةٌ فِيهَا كِلَابٌ شَعْرٌ

Ḥaṭṭatün fihā kilābü şūḡaru

El-ḥaṭṭatü sefīne vezninde şol arḍa dinür ki yaḡmur ṭoḳunmuş iki arḍ beyninde olub lākin kendüsine yaḡmur ṭoḳunmamuş olduḡu ḥāde ḳuru ola ḳāle el-Mü’ellif el-ḥaṭṭatü el-erḍ elletī lem yüşibḥā maṭarun beyne arḍeyni memṭüreteyn ve yukālū arḍun ḥaṭṭatün izā kānet lem temṭur beyne memṭüreteyn ve’ş-şāḡru el-kelebü defe‘a iḥḍā ricleyhi mine’l-erḍı li-yebūle ya‘nī şāḡr köḡek ḳısmı bir ayaḡını bevl iḳün yerden ḳaldırmaḳ ma’nāsınadır gerek bevl eylesin ve gerek eylesin bu meşel bü’s ve hemm ve miḥende vāḳi‘ olub ma‘a-zālik nās üzerine müsteṭil olan ḳavm ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur.

51. خَلَّةُ أَعْرَابٍ وَدَيْنٌ فَادِحٌ

Ḥalletü A‘rābi ve deynün fādiḥun

El-ḥalletü meveddet ve meḥabbet ve şadākat ma'nāsınadur derūna müteḥallel olmak mülāḥazasıyladur ve 'an aşl ḥall sirkeye dinür şıraya ḥamūdat teḥallül eylediği taşavvuruna mebnīdür k̄ale el-Mü'ellif el-ḥalletü el-meḥabbetü ve'l-muḥibbū eydan ve'd-deynü'l-fādiḥ el-müşakḳal yukālū fedehahū ed-deyn izā eşḳalehū ve ḥaşa al-A'rābū li-ennehā lekıyte eş-şiddete fe-tekellefeke mā lā t̄āqate leke bih yedribū men yūlzimühū mā yūkrihū ve lā būdde lehū men teḥammelehū.[121a]

52. خَرِبَانُ أَرْضِ صَقْرُهَا مُلِيتْ

Ḥırbān erḍi şakruhā mülit

El-ḥırb toy kuşunuñ erkeğine dinür cem'ı ḥırb ve aḥrāb ve ḥırbān gelür k̄ale eş-şā'ir:

مارأيت خربا يقر البيض عنه صفر

لا يكون العير مهرا لا يكن المهر مهر²⁷

Ya'nī ben bir toy kuşu görmedim ki beyād toḡān āndan firār ede görmez misin ki ḥımār tay olamaz zīrā tay taydur ḥımār ḥımārdur bu beyt emşāl maḳāmında ḍarb ü irād olunur Geh zengī be-şesten nebāşed sefid mısrā'ı ḳabīlindendür k̄alū el-ḥırbū zıkrū'l-cārī ve'l-cem'u ḥırbān ve ellet eş-şakar izā edḥale re'sehū taḥte rīşihī yedribū'l-ḳavmū ye'ışūne fī erḍi ḡafli şāḥibihā 'anhüm.

53. خَابَرْتُ سَعْدًا فِي مَلِيطٍ مُخَدَجٍ

Ḥābertü sa'dā fī meliṭı muḥdeci

El-muḥābere müfā'ale vezninde tarladan ḥāşıl olan ḡialleniñ nişfi yāḥud şülüşü ve rubu'u gibi ḥişşe-i mu'ayyene üzere 'aḳd-i müzāra'atla ekin ekmek ma'nāsınadur ve minhū'l-ḥadıs ennehū 'alehi's-selām nehiye 'ani'l-muḥābereti ve hiye el-müzāra'atü 'ale'n-nışfi ve nahvühū ve muḥābere müvākere ma'nāsınadur ki zırā'at için bir ādeme tarla taḥşiş eylemekdür yukālū ḥāberihū izā ākerekhū ve aşlü muḥābere müşāreket fī'l-müzāra'ah ma'nāsınadur ma'ānī-i sā'ire āndan müste'ārdur ve el-melīṭ emīr vezninde henüz tüylenmedik toḡmuş deve yavrusuna dinür ve el-muḥdec nāḳısu'l-ḥalaḳah olarak küçük toḡuran nāḳaya dinür gerek müddet-i ḥamli tamām ve gerek nāḳış olsun bu meşel yek-dil ve yek-cihet olmayup münāza'a olunmayacak nesnede nizā' eyleyen

²⁷ Yahya b. el-Mubarek el-Yezidi (ö. 202/817).

hayrsız kimseler hakkında darb olunur çünkü her kimse için nā-becā münāza‘a muđır olduđu bedīhī olub seyyemā vūkelā-yı devlet [121b] Beyninde nā-becā münāza‘a cereyān eylediđi tađdırde mülk ve millet için mūcib-i perīšānī ve idmihlāl olur niteki šā‘ir bu bābda dimiřdūr:

چون یكدل نباشند اعیان شاه

شود كار شاه و رعیت تباه

زادكان دولت نزیید نراع

كه استیزه دارد علی الانقطاع

ستیزه بجامی رسان سخن

كه ویران شود خاتمان كهن

54. أَخْلِفْ بِقَوْمِ سَادِهِمْ حَقَابٌ

Eh̄lif bi-ķavmi sādehūm hıķābu

Yuķālū halefe eř-řey‘ü yaħlifū ħulūfen izā fesede ve teđayyera el-ħulūf el-ħulūfetü ađız rāyiħası müteđayyir olub bařka rāyiħa bađlamak ma‘nāsınadır yuķālū halefe femü‘ř-řā‘im ħulūfen ve ħulūfeten mine‘l-bābi‘l-evvel izā teđayyeret rāyiħatühū ba‘đlarıñ beyānına göre rā‘iħa-i fem-i řā‘imde ekřerīdūr ve el-ħıķāb kitāb vezninde ‘Arab nisvānına maħřüş bir nevi‘ ķuřakdur ki bellerine ķuřanup ħalbātlarını āña bend ve ta‘līķ iderler cem‘i ħuķub gelūr kütüb veznindedūr ķāle el-Mü‘ellif el-ħıķāb řey‘ün muħallā telbisühū el-mer‘etü ve erāde zāte hıķāb ya‘nī imre‘etün ve tađdıruhū mā efsede emra ķavmin melekethūm imre‘etün bu mešel řerīfiñ mālīk olduđu vađı‘ nesne ħaķķında ħarb ü irād olunur.

55. أَخْطَأُ نُوْءَكَ

Aħtā nev‘ūke

En-nev‘ü bir yıldız ismidür ğurūba mā‘il ve sākıt ola cem‘i envā‘ gelūr aħmāl vezninde ve nev‘ān gelūr ‘abdān vezninde ve ‘alā ķavl nev‘ yıldız düşmeđe dinūr ki menāzil-i Kāmer‘den bir kevkeb fecr tülū‘ eylediđi hengāmda mađribde ufuķdan sākıt olub āniñ raķībi hemān ol sā‘at meřriķdan āña muķābil tülū‘ eylemekden ‘ibāretdür

[122a] ba'dılar kavlince işbu nev' hüşüşunuñ beyne'l-'Arab on üç gün hükü vardur āndan soñra menāzilden bir kevkebiñ dahī nev'ini i'tibār iderler on üçer gün on üçer gün āhar seneye varınca lākin menzil-i cebhede on dört gün mu'teberdür ve ba'dılar tāli'i ve ba'dılar sākıtı i'tibār eylediler ve 'Arablar yağmuru ve rüzgārı ve sā'ir ihdāsāt ve evdā'-ı cüy āña isnād iderler ve ma'nā-yı mezbūr nühūd ma'nāsından yāhud 'atıyye ma'nāsındandır yuḳālū nā'ü'n-necmi nev'ün izā seḳāta 'alā mā beyne ḳāle el-Mü'ellif en-nev'ü en-necmü yettali'u ev yesḳutu fe-yemṭuru yuḳālū maṭarunā bi-nev'in kezā bu meşel muḳtedür olmadıḡı ḫāceti ṭaleb eyeleyn kimse ḫaḳḳında ḍarb ü irād olunur.

56. أَخْطَاتِ اسْتُهُ الْخُفْرَةَ

Aḫṭa'ti estühü el-ḫufrete

Bu meşel bir nesneyi mevdi'iniñ gayrıya vaḍ' idüp nā'il-i merām olmayan ve bir nesneyi maṭlab ittiḫāz eyleyen kimse ḫaḳḳında ḍarb ü irād olunur mervīdür ki Muḫtār bin 'Ubeyd'in Kūfe'de iken ValLāhi le-edḫalenne el-Başrate lā ermī dūnehā bi-keşāb şümme le'emlekenne es-Sened ve'l-Hind ve'l-bend ene vallāhi şāhibü'l-ḫadrā'i ve'l-beydā'i ve'l-mescidüllezī yenbi'u minhü'l-mā'ü ya'nī ḳasem ol Ḥudā-yı zū'l-celāl'e ki Başra'ya duḫūl ve ḍabṭ idüp şıbyāniñ remy eylediḡi keşāb ta'bīr olunan sehm-i şaḡīri endāḫat eylemediñ Hind ve Sind'e ve Ḳıbcāḳ-ı kebīre mālik olurum ve vallāhi ḫadrāya ve Başra'da beydā nāmında olan ḫāneye ve menba'-ı āb olan mescide mālik olurum didiḡi ḫuccāc-ı pūr-lüccācın vāşıl-ı sem'i olduḡda ḫuccāc aḫṭa't et est İbnü 'Ubeyd el-ḫafereh ene vallāhi şāhibü zālike ya'nī İbn-i 'Ubeyd ḫaṭā idüp esti ḫafreye işābet eylemedi āniñ için bilād-ı mezkūreyi aḫz ve zabṭ mümkin deḡildür ānları ben ḍabṭ iderim [122b] Didi ve ba'dehü ḫuccācın işbu ḳavli beyne'l-'Arab meşel olarak irsāl olındı.

57. خَوَاطِنَا كَاتَّهَا نَوَاقِرُ

Ḥavāṭinā ken'inehā nevāḳıru

En-nevāḳır siḫāmü'n-nevāfiz fi'l-ḡarḍı ma'nāsınadır ve nevāḳır ādemi āzürde-dil idüp ciḡergāha te'sīr iden sözlere dinür oḳ gibi nāfiz olduḡu ecilden bu meşl şol bir racül-i muḫṭī ḫaḳḳında ḍarb v tezkār olunur ki ḫaṭāsı āḫarıñ şavābından ziyāde şavāba aḳreb ola naşbü ḫavāṭi'en 'alā taḳdīr-i ramā ḫavāṭi'.

58. خُذْهَا مِنْ ذِي قَبْلِ وَمِنْ ذِي عَوْضٍ

Ḥuzhā min zī qabeli ve min zī ‘avḍi

Ey fīmā yestaḵbilü ‘avḍ zamān-ı müstaḵbeliñ istiḡrāḳına zarfdur ebed ma‘nāsınadur teḳülü lā üfāriḳuke ‘avḍ ya‘nī āña beñzer aṣlā bir nesne görmedim ve ‘inde’l-ba‘ḍ ve her zamān ma‘nāsınadur ḥalef ma‘nāsına olan ‘ıvaḍdan me’ḥūzdür zīrā zamāndan bir cüz’ şavuşub gitdikde zamān āniñ bedeline cüz’-i āḥar ta‘īḍ ider isti‘māl-i evvellere göre de yine bu ma‘nādandur ve ‘avḍ kelimesi nefy maḳāmına maḥşūşdur ve muḍāf olduğda mu‘reb olur teḳülü le-ef‘alühü ‘avḍa’l-‘ā’iḍin ke-mā teḳülü dehrü’d-dāhirin ve ebedü’l-ābidin ḳāle el-Mü’ellif ‘avḍ ismü’d-dehri’l-müstaḵbel ve’l-hā’ü li’l-ḥıttati bu meşel teve‘‘ud ve teheddüd ‘indinde ḍarb ü irād olunur.

59. اِخْتَلَفَتْ رُؤُسُهَا فَرَّتَتْ

İḥtelefet ru‘ūsühā ferete‘et

El-hā’ü rāci‘atün ilā el-ibil ve innemā taḥtelifü ru‘ūsühā ‘inde’r-rütü‘ er-rütü‘ behāyimiñ [123a] Otlı şulu maḥallde şirreh ve ḥırş ve iḳdām eyleyüp içmek ma‘nāsınadur insānda isti‘māl-i bi-ṭarīḳı’l-isti‘āredür bu meşel bir ḳavmiñ bir mādde üzerine iḥtilāfi vāḳi‘ olduğda ḍarb ü irād olunur.

60. خَرَجَ نَازِعًا يَدَهُ

Ḥarece nāzi‘an yedehü

Bu meşel yedini tā‘at- sulṭāndan nez‘ iden kimse ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur.

61. الْخَيْلُ تَجْرِي عَلَى مَسَاوِيهَا

el-Ḥaylü tecrī ‘alā mesāviyhā

Ya‘nī ḥayl kısmı her ne ḳadar evşāb ve ‘uyüb şāḥibi olsalar da kerem-i zātları cery ve iḳdāmlarına ḥā’il ve sā’iḳ olur bu taḳḍirce meşel-i mezbūr aṣıl ve kerīm olan kimseniñ her ne ḳadar ḍa‘f-ı ḥāli var ise de yine ber-müceb-i aṣālet ve necābet iḥtimāl-i mü’ennet ve iḥtimā-yı ‘ahd ve zimmet ider diyecek yerde isti‘māl olunur.

چه خوش مناسب ابن گفته است ابن یمین

مقطعیکه برابر بآب ذر کردد

کریم زاده جو مفلس شود بد و بیوند

درخت کل کهتهی کشت بارور کردد

لئيم زاده جو منهم شود ازو بکريز

چو مستراح بر کشت کنده تر کردد

62. الخَيْلُ أَعْلَمُ بِفُرْسَانِيهَا

el-Ḥaylü a'lemü bi-fursānihā

Ya'nī ḥayl süvārını tanıır ve şāhibiniñ kefliyle bī-gāneniñ keflini bilir rākib olan ehl ise altında muḥālefet itmeyüp dizgine tābi' olur bu meşel meşāliḥi ehline tefvīdde yāḥud kendisinde ğinā yoḡ iken ve erzan iden kimse ḥaḡḡında ḍarb ü irād olunur.[123b]

63. الخَيْلُ أَعْلَمُ مِنْ فُرْسَانِيهَا

el-Ḥaylü a'lemü men fursānihā

Bu meşel bir ādemiñ ḥāli zann vefḡince zuhūr eyledikde yāḥud ḥılāfi vuḡū'unda ḍarb ü irād olunur.

64. خَيْرَ إِنَاءَيْكَ تَكْفِينِ

Ḥayra inā'eyki tekfe'ine

'Arablar kefe'et el-inā'ü ḡalbetehü ve kebyetehü diyecekleri maḡallde zīrā ekfe'ü'l-inā' lügatda ināyı yüzü koyu tersine ḡapamaḡ ma'nāsınadır yuḡālū ekfe'e el-inā'e izā kebbehü ve ḡalebehü İbnü'l-A'rābī zu'munca ekfe'et lügatdur Kisā'ī ḡavlince kefe'tühü kebebtühü ve ekfe'tühü emmeltühü ve iktefe'ethü ma'nāsınadır ve minhü ḡavlıhü şallallāhu 'aleyhi ve sellem ve lā tes'el el-mer'etü ḡalāḡa uḡtihā li-tektefi'e mā fi şaḡfetihā ḡāle Ebü 'Ubeyd ḡad 'ulime ennehü lem yeruddü eş-şāḡfete ḡāşşaten innemā ce'alehā meşelen laḡzahā min zevcihā yeḡülü ennehü izā ḡallāḡahā li-ḡavlin ḡāzihī kānet ḡad emālet naşbe şāḡibetihā ilā nefsihā ḡalū yüḡrabü ḡāzā'l-meşel fi mevḡi' i ḡirmāni ehli'l-ḡurmeti ve i'tā-i men leyse kezālik.

65. الخُرُوفُ يَتَقَلَّبُ عَلَى الصُّوفِ

el-Ḥarüfü yeteḡallebü 'alā'ş-şüfi

Bu meşel mükeffī ve mü'evvin olan kimse ḡaḡḡında ḍarb olunur.

66. خَيْرَ حَالِيكَ تَنْطَحِينَ

Ḥayra ḡālibeyki tenḡāḡine

Ebū ‘Ubeyd kavlince aşl-ı meşel bir şāt yāḥud bir bkaradur meşel-i mezbūr heyl heyl ḥayra ḥālibeyk tentāḥīn ‘unvānıyla mervīdūr heyleh temre vezninde bir dişi keçi ismidūr ve hey āndan murahḥamdur ḥikāyet iderler ki mezkūr keçi bir ḥātūnuñ olup [124a] Kendüsine āzār ve ezā iden kimseye bol bol süd virüp bi’l-‘aks nevāziş edenlere ve yem ve yiyecek virenlere boynuzu ile ḍarb ider idi binā’en-‘aleyh kelām-ı merķūm beyne’l-‘Arab meşel olup muḥsin olan kimseye esā’etle mūkāfāt iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur oldu.

67. خَلَّ سَبِيلَ مَنْ وَهَى سِقَاؤُهُ وَمَنْ هُرِيَقَ بِالْفَلَاةِ مَاؤُهُ

Ḥalle sebīle men ve hiye siķā’ūhū ve men herīķa bi’l-felāti mā’vāhū

Yüḍrabū li-men kerihē şoḥbeteke ve zehede fike ķāle eş-şā’ir:

صادق خليلك مابدا لك نصحه

فاذا بدا لك غشه فتبدل

Ma‘lūm ola ki ‘Arablar bir nesneniñ bağı gevşemeğe yüz tıtduḳda ve hiye’s-siķā’ū derler ve fūlāt ḥuşāt vezninde aşlā şu eşeri olmayan beyābāna derler herīķ ba’ḍılar kavlince herāķ kelimesiniñ aşlıdur ve herāķa şu dōkmek ma’nāsınadur yuķālū herāķu’l-mā’i yührūkkuhū bi-fethi’l-hā’i herāķatün izā şabbēhū ve aşluhū erāķa yürīķu irāķaten imdi meşel olarak isti’māl olunan beytiñ mü’eddāsı ‘aḳd-i muḥabbeti keseste ve rişte-i meveddeti şikeste eyleyen kimseniñ sebīlini taḥliye eyle zīrā çendān āniñ dostluğundan fā’ide-mend olamazsın zīrā ol dostluḳ bağını gevşetmişdür ānda ḥayr ve menfa‘at bulmaz zīrā şā’ir:

کرشمری بارکسی را شمار

کو بود اندر غم وشادیت یار

دوست که درشادی وغم نیست دوست

زوجه شوی شادکه غم خودهم اوست

Dimişdür ve şol kimseye minnet eyle ki şusuz yabānda ḳaldıḳıñ ve muḍḥarr olduḳuñ zamān saña şu irāķa eyleye zīrā dūnyāda dost-ı şūrī çoḳdur lākin aşıl dost bār-ı kerāna taḥammül eyleyendūr niteki şā’ir bu ma’nāya mūnāsib dimişdür:[124b]

مشرق ومغرب هم بر همد مست

ليک از انکون با يدکمست

يار غرص جوی فراو ابد بود

هرکه کشد باد تویاران شود

Dost ittiḥāz olunmaya şāyān ol kimsedür ki hemîşe benān-ı himmetiyle ‘uḳde-i mu‘aḍḍalāt ve müşkilātı ḥalle ḳādür ola.

دوستی را چنان کسی شاید

که ازو کار بسته بکشاید

68. الخنقُ يُخْرِجُ الْوَدْقَ

el-Hanḳu yuḥricü'l-vedḳa

Bu meşel şol bir ġarīm milḥ ḥaḳkıında irād olunur ki mülāzemeti sebebiyle dīni istiḥrāc ider ola.

69. حُبَّاءُ صَدَقَ خَيْرٌ مِنْ يَفْعَةِ سُوءٍ

Ḥub‘etü şıḍḳı ḥayrun min yefe‘ati sū‘i

El-ḥabāt Mü‘ellif ḳavlince ve ba‘ḍı ümmehātda beyān olındığı üzere el-mer‘etü elletī tetṭalī‘uşümme yuḥti‘ü ma‘nāsınadır ya‘nī ibtidā kendüyi gösterüp soñra erkekden şaḳlanup tışara çıkmaz olan ḥātūna dinür ‘alā ḳavl kāḥ görünüb kāḥ görünmez ola ve ba‘ḍılara göre dā‘imā iḥtibā’ ve aġyārdan mücānebet ve ḥānesine mülāzemet ider ḥātūna dinür ve ‘Arablar ġulāmün yāfi‘un derler yetişmiş yāl ü bāl şāḥibi oġlanı murād iderler yuḳālü ġulāmün yāfi‘un ey mütera‘ri‘un cem‘i ṭalebeh vezninde yefe‘ahdur ve yefe‘āndur keşebān vezninde ve yiğirmi yaşına müteḳārib civāna dinür meşel-i mezkūr cāriyetün ḥufruhū ḥayrun min ġulāmin sū‘in meşeliyle müfesserdür ya‘nī ehl-i ḥayā olan cāriye sū‘i hışāl şāḥibi olan ġulāmdan ḥayrlıdır ki lisān-ı ‘Acemde daḥī zen pürde dār beh ez ġulām nā hemvār meşeldür ki bu meşeliñ müşākildür ki şā‘ir daḥī bu vechle beyān eylemişdür:[125a]

زن خوب و خوش خوی و ااراسه
 چه ماند بنا دان نو خاسته
 چو خودرا بهر مجلس شمع کرد
 تو دیگر چو پروانه کرردش مکرد
 ورودم چو غنجه دمی از وفا
 که از خنده افتد چو کل در قفا
 مردان ندارد بدست محاسن چو
 نه مردی بود بیش مردان نشست
 سیه نام ترزان محنت مخواه
 که بیش از خطش روی کردد سياه
 بسرکو میان قلندر نشست
 بد کوز خیرش فرو شوی دست
 دریفش مخور برهلاک و تلف
 که بیش از پدر مرده به نا خلف

Meşel-i mezkūr ḥāmilü'z-zeker olan ve beyne'n-nās şān ve şöhreti sākıt olub ḥalk
 'indinde qadr ve i'tibārı olmayan kimse ḥaqqında ḍarb ü irād olunur qāle el-Mü'ellif
 yūḍrabü'r-racüle yekūnü ḥāmilü'z-zeker fe-yuqālū li-en yekūne kezā ḥayrun min en
 yekūne meşhūran mürtefi'an fi'ş-şerri.

70. حُذِّ حَظَّ عَبْدِ أَبَاهُ

Ḥuz ḥaḍḍa 'abdi abāhü

Ey enne terke rizkīhī ve saḥatīhī fe-ḥuẓhü ente meşel-i mezkūrda vāki' ḍamīr ḥaṭṭ
 kelimesine rāci'dür.

71. خَبْرَهُ بِأَمْرِهِ بِلَا بَلَا

Ḥabberahū bi-emrihī belā belā

Ebū ‘Amr kavlince bu meşel devr-i ebvāb iderek emrinden bir nesne ketm ve ihfā eylemeyen kimse hakkında darb ve irād olunur.

72. الْخَطُّ زَادُ الْخَجُولِ

el-Ḥaṭa’ü zādü’l-‘acül

Bu meşel ta‘cilden nehy ma‘rađında darb olunur zīrā umūrda ta‘cıl eyleyüp haṭāsı az vāki‘ olan ḳalīldür bihim ḥāl her emrde haṭāsı melḥūzdur [125b] Nazm.

توسن خود تند مساز آتچنان

کش نتوان باز کشیدن عنان

Ve yine şā‘ir bu ma‘nāya münāsib dimişdür:

زمام دل بکف صبرده کرت باید

بچوکان صبر بر بایی که کوی عیش

متاز توسن غفلت بعرصه تعجیل

که آخر افکندت بر زمین رسوایی

شتاب در خطری افکند که در صدسال

تودست وبای زنی زان خطر برون نایی

شتاب وزآیین حلم روی متساب مکن

که غیر صبر وسکون نیست رسم دانایی

73. الْخُطْبُ مِشْوَارُ كَثِيرِ الْعَثَارِ

el-Ḥuṭabü mişvārun keşīru’l-‘işār

El-mişvār bey‘ için devābb ‘arđ olunacaq mekāna dinür ki lisānımızda at bazārı ta‘bīr olunur İyyāke ve’l-ḥuṭabe fe-innehā mişvārun keşīru’l-‘işār meşeldür ki ekşār-ı kelāmdan taḥzīr ma‘rağında darb ü irād olunur zīrā mikşār olan kimse elbette miḥzār

ve yāve-gū ve herze-hār olur binā'en-'aleyh şā'ir müftehıran bu beyti inşād eylemişdür:

عمریست خدمت لب خاموش می کنم

ای بخت ناز کن که نفس هزاره کونشد

74. أَخْلُ إِلَيْكَ ذَنْبٌ أَزْنُ

Eħallü ileyke Zi'bün ezellü

Meşelā 'Arablar bir kimsye hıtaben eħallü ileyke derler elzim şe'neke demeği murād iderler niteki Ca'diyy işbu şi'rinde tevđih eylemişdür:

وذلك من وقعات المنو

ن فخلي اليك ولا تعجب

Ülzimü şe'neke fe hāzā Zi'bün ezell taqđir-i meşeldür ki bir ādemi tahzır huşuşunda đarb ü irād olunur ve yine 'Arablar eħallü ileyke derler kün ħāliyen demeği murād iderler [126a] Yuqālū aħleytü ey ħalevtü ve aħleytü ġayrī yete'addā ve lā yete'adda kāle Ġanī bin Mālik el-'Uqayliyy:

اتيت مع الحداث ليلي فلم ابن

فاخليت فاستعجمت عند خلاني

Ey ħalevtü ve kavluhū ileyke yüridü aħledā mā ileyke emruke ve şe'nüke fe in zi'bün el-ezell el-ezell ecell vezninde çest ve çālāk ma'nāsınadur yuqālū racülün ezellü ey serī'un Mü'ellif ezell kelimesini lā laħme 'alā fahzeyhi ve lā rekyihī ve zālik esra'u lehū fi'l-meşyi 'ibāresiyle tefsīr eylemişdür ki kıyaları ve kıynaqları etsiz ve çelimsiz olan veyāhud pek etsiz ve çelimsiz olan ādeme dinür ki ašlā uçkur tutmaz olur yuqālū racülün ezell ey ersaħu ħafif el-vurkeyn ev eşedde minh burada ve'l-ħafif el-vurkeyn kavli el-erseħu kavline 'atf-ı tefsīrdür.

75. خَلَّ مَنْ قَلَّ خَيْرُهُ لَكَ فِي النَّاسِ غَيْرُهُ

ħalle men қalle ħayruhū leke fi'n-nāsi ġayruhū

76. خَيْرُ النَّاسِ هَذَا النَّمَطُ الْأَوْسَطُ

ħayru'n-nāsi hāzā'n-namaṭu'l-avsatu

Ya'nī beyne'l-muqşır ve'l-ġālī.

77. خَيْرُ حَظِّكَ مِنْ دُنْيَاكَ مَا لَمْ تَنْلُ

Hayru ḥaẓẓike min dūnyāke mā lem tenel

Li-ennehā şürürun ve gurürun.

78. خَاصِمِ الْمَرْءِ فِي ثَرَاتِ أَبِيهِ أَوْلَمِ تَبْكِهِ

Ḥaşımı'l-mer'e fi türāşi ebîhi ev lem tebkihi

Ey in nilte şey'en fe-hüve ellezî erdete ve'illa lem teğrm şey'en. [126b]

79. أَخْبَرْتُهُ خُبُورِي وَ شُقُورِي وَ فُقُورِي

Aḥbertühü ḥubūrî ve şuḫūrî ve fuḫūrî

İmām-ı Ferrā kavlince cümlesiniñ harf-i evvelleri mađmüm olmaqdır lâkin Ebū el-Cerrāḥ fetḥ ile kırā'et eylemişdir Mü'ellif Ebū el-Heysem hattıyla görmüş olduğu nüshada şuḫūrî kelimesi şîn'iñ fetḥiyle yazılmış olduğunu beyān eylemişdir ve ba'dı ümmehâtda görüldüğüne göre şuḫūrî şîn'iñ dammıyla şakar kelimesinden şakar veznindedür ḥācet ve maḥlaba ve derūna mülāşık ve mülāzim olan emr-i mühimme dinür teḫülü aḥbertühü haberî ve ve aḥbertühü bi-şakarî ve bi-şuḫūrî ey ḥācetî ve emrî el-lāşıkı bi-ḳalbî el-mühimm lehü ve se-yüraddü'l-keḷāmü fi şuḫūrî ve fuḫūrî min ba'd in şā'allāhu Te'ālā.

80. خَيْرُ سِلَاحِ الْمَرْءِ مَا وَقَاهُ

Hayru silāḥi'l-mer'i mā veḳāhü

Ya'nî hayru veledi'r-racüli ve ehlihî mā kefāhü mā yaḥtācü ileyhi.

81. خَيْرُ الْمَالِ عَيْنٌ سَاهِرَةٌ لِعَيْنِ نَائِمَةٍ

Hayru'l-mālî 'aynün sāhoretün li'eīn nā'ime

Bu meşel meşel-i ātî ḳabîlinden olmaḳ cā'izdür ki 'aynün men ya'mel leke ke'l-'abîd ve'l-'imā'i ve aşḫābi'd-ḳarā'ib ve ente nā'imün 'ibāresiyle müfesserdür.

82. خَيْرُ الْمَالِ عَيْنٌ حَرَّارَةٌ فِي أَرْضِ خَوَّارَةٍ

Hayru'l-mālî 'aynü ḥarrāretün fi arḍi ḥavvāreti

El-Ḥarrāretü ḥarîr ma'nāsınadur ki şu çağıldısına dinür ve'l-ḥavvāretü bir arḍ ismidür ki ānda lîn ve sühület vardır bundan murād deḫḳāne olan kimseleriñ sā'ir mu'āmelāt

üzerine fağlını beyāndur zīrā dehķān Őan‘at-ı Ebū‘l-BeŐer olan [127a] Zirā‘at ve ĥarāŐetle meŐġŭl olduğu ecluden sā‘ir mu‘āmele Őāĥibleri ũzerine taķdīm ve tafŐil olunur pes āniĥ ĥeyrlu olan mālī ‘ayn-ı sāhire ve ĥarāreh ya‘nī dā‘imā cereyān iden Őu ile arđ-ı ĥavāre ya‘nī dŭz ve hem-vād olup mŭnbir olandur ki ānda dāne dāne cevŐŐān olup ĥarmanlar peydā ve dāmenini sīm ve zehheble imlā ider ĥukemā zirā‘at ve Őanā‘at ve ticāret ve tenmiyetŭ‘l-ĥayvānāt menābi‘u Őervet ũ sāmāndurdemiŐler ve ma‘a-mā-fih zirāvati cŭmle taķdīm veterciĥ eylemiŐlerdŭr ve Cenāb-ı Ĥaķķ dahī ‘ibādını zirā‘ate terġīb dımnında niteki Furķān-ı Kerīm‘de buyurmuŐdur ‘‘Ve hŭve ellezī enzele mine’s-semā‘i mā‘en fe-aĥrecnā bihi {ey bi‘l-mā‘i} nebāte’’²⁸ Ve kezālik ‘‘Ve hŭve ellezī enŐe‘e cennātin ma‘rŭŐātin’’²⁹ vārid olmuŐdur ve yine ‘‘Yŭnbitŭ lekŭm bihī ez-zer‘a ve zeytŭn ve‘n-naĥīl ve‘l-a‘nāb ve min kŭllī‘Ő-Őemerāti inne fī zālīke le-āyeten li-ķavmin yetefekkerŭn’’³⁰ buyurulmuŐdur ve buĥa dā‘ir olan āyāt-ı beyyināt ehliniĥ ma‘lŭmudur.

83. خَيْرُ الرِّزْقِ مَايَكْفِي وَ خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيِّ

Ĥayru‘r-zīķi mā yekfi ve ĥayru‘z-zīķri el-ĥafiyy

84. خُذْ حَقَّكَ فِي عَفَافٍ وَافِيًا أَوْ غَيْرِ وَافٍ

Ĥuz ĥaķķake fī ‘afāfi vāfiyen ev ġayra vāfi

Ya‘nī insān olana gerek vāfi ve gerek ġayr-ı kāfi olsun ĥaķķını ‘ifāfda aramak lāzımdur ya‘nī ĥelāl olarak rızķ taĥŐil eylemek gerekdŭr zīrā ĥayrlu olan rızķ derece-i kifāyeniĥ ĥāricinde olmaz bu meşel yesīr ve ķalīl ile ķanā‘at eyleyen kimse ĥaķķında đarb olunur ki ķanā‘ati kendŭye mŭcib-i felāĥ ve necāĥ olur.

درويش راکه کنج قناعت مسلمت

[127b] درویش نام درد و سلطان عالمست

85. الْخَمْرُ تُعْطَى مِنَ الْبَخِيلِ

el-Ĥamru tu‘ĥa mine‘l-baĥīli

Ey ennehŭ yekŭnŭ baĥīlen fe-yecŭdŭ ve ĥalīmen fe-yechelŭ ve mālīken li-lisānihī fe-đayyeva sirrahŭ el-ĥamr ādeme sekr viren ũzŭm Şuyuna dinŭr ki Fārisīde bāde dinŭr.

²⁸ Kur‘ān-ı Kerīm, En‘ām 6/124. ‘‘Gŭkten su indiren Alla‘tır, Alla.Buyurdu ki İŞte biz her ĥeŐit bitkiyi onunla bitirdik’’.

²⁹ Kur‘ān-ı Kerīm, En‘ām 6/141. ‘‘Ĥardaklı ve ĥardaksız baġları, meydana getiren O‘dur’’.

³⁰ Kur‘ān-ı Kerīm, Nahl 12/11. ‘‘Allah o su ile size ekin, ũzŭm, hurma, zeytin ve daha tŭrlŭ tŭrlŭ ũrŭnler de bitirir. İŞte bunda dŭŐŭnen bir topluluk iĥin bŭyŭk ibret vardır’’.

86. أَخْبَرْتُهُ بِعَجْرِي وَبُجْرِي

Aḥbertühü bi-‘ucerī ve bücērī

Ebū ‘Ubeyd kavlince ašlü’l-‘ucer ‘urūku’l-mute‘ekide ma‘nāsınadur ve’l-bücereh hucereh vezninde mutlaqā göbeğe dinür batn ma‘nāsınadur ki vurūḳ-ı mezkūreniñ marbiṭidür ve qarnde ve yüzde bez tarzında zuhūr iden yumrucaya dinür bu ma‘nādandur ki bir ādem mecmū‘ ‘uyübunu ve gizlü ve āşikāre olan umūr ve aḥvālini keşf ü beyān ve zıkr u ‘ayān eyledi diyecek yerde Zekere ‘ucerehü ve bücerehü derler meşel-i mezkūr dahī cemī‘ ‘uyübunu saña iḥbār iden şıḳātün-bih kimse ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur Şa‘bī Ḥaḍretlerinden mervīdür ki İmāmü’l-Ḥaḳḳ bi’l-Hüdā cenāb-ı ‘Aliyyü’l-Mürteḍā ‘anhü raḍıyallāhu Te‘ālā Ḥaḍretleri Yevmü’l-Cemel’de maşrū‘ ve maḳtül olan Ṭalḥa raḍıyallāhu ‘anh cenābları üzere turub ‘Azze ‘Alī Muḥammedin en erāke mecdelen taḥte nücūmi’s-semā’i tuḥşeru min efvāhi’-sibā’i ve buṭūni’l-evdiyeti ilallāhi eşkü ‘ucerī ve bücērī buyurmuşlardır Kışsa-i Cemel vuḳū‘āt-ı müte’ellimeden olup sebebi Ṭalḥa ve Zübeyr raḍıyallāhu ‘anhümā Ḥaḍerātınıñ riyāsete olan meyllerinden neş’et eylediği ekşer-i kütüb-i tevārīḥde mufaşşalen mezkūrdur.

حب الرئاسة داء لا دواء له

و قلما تجد الراضين بالقسم³¹

Ve kezālike meşelde yeşkü ‘ucereh ve bücereh vārid olmuşdur ki ‘uyübühü ve aḥzānühü ve mā übdī ve mā uḥfī ‘unvāniyla müfesserdür.[128a]

87. خَلَّه دَرَجَ الضَّبِّ

Ḥallihī derce’ḍ-ḍabbi

Ba‘ḍılarıñ kavlı ne göre bu mesel kendüs nden emārātı şarm müşāhede olunan kimse ḥaḳḳında ḍarb ü irād olunur ḳāle el-Mü’ellif ḥallihī derce’ḍ-ḍabbi ey da‘hu yedruc derce’ḍ-ḍabbi ey dūrūcühü ve yüzhibü zehābehü ve’l-hā’ü fī ḥılletin tercivu ilā er-racül ḳāle Ebū Sa‘īd eḍ-Ḍarīr ma‘nāhü ḥallihī ve da‘hu fī hucrihī ve zālike ennehü yuḥferu hucruhü dercen ba‘ḍuhü taḥte ba‘ḍın fe-izā daḥale fīhi lem yüdrük fe-hāzā dercū’ḍ-ḍabbi ḳāle el-Mü’ellif fe-‘alā mā ḳāle el-hā’ü fī ḥallihī

³¹ Abdullāh b. Mubarek (ö. 181/797).

li's-sekt illā ennehū ecrāhū mecrā'l-vaşl ey ḥalli derce'd-ḍabbi fe-lā tebḥaş 'anhū fe-inneke lā tecidühū kezālike hāzā er-racül fe-ḥallihī ve da'hu fe-innehū lā sebīle leke ilā vidādihī ve kāle ğayruhū yecüzü en yürāde bihī et-te'bīd ey ḥallihī ve derce'd-ḍabbi ey ebeden ve yecüzü intişābihī 'alā ez-zarfī eyḍan ey ḥallihī fī ṭarīkī'd-ḍabbi ve yükālū eyḍan ḥalli derce'd-ḍabb ey ḥalli ṭarīkahū li-en-lā yeslūke beyne kaḍīmike fe-tentefiḥu ḥāşılı bu cümle tafşilāt ile berāber ba'dılar kavlince şerr olan nesneden selāmet ḥāşıl oldukda 'Arablar ḥallihī derce'd-ḍabb meşelini ḍarb ü irād iderler.

88. خَيْرُ الْعَدَاءِ بَوَاكِرُهُ وَ خَيْرَ الْعَشَاءِ بَوَاصِرُهُ

Ḥayru'l-ġadā'i bevākirehū ve ḥayru'l-'aşā'i bevāşiruhū

Ya'nī mā yubşirfihi eṭ-ṭa'ām kable hücūmi'z-zalām.

89. الْخَيْلُ مَيَّامِينُ

el-Ḥaylü meyamīnū

İbtidā kā'il-i meşel Cerīr bin 'Abdullāh Ḥaḍretleridür ki Kuḍā'ī ile beynlerinde münāfere vāki' oldukda Cerīr bir ferese rākib olup Kuḍā'ī ṭarafına gelmişidi Kuḍā'ī [128b] Cerīr'i görüb Est lem te'ūd el-mücmer didikde Cerīr el-ḥaylü meyamīn dimekle kelāmı beyne'l-'Arab meşel olrak irsāl olunmuşdur ki atlar meymenatli ve mübārekdür dimekdür.

90. خَالِصَ الْمُؤْمِنِ وَ خَالِقِ الْفَاجِرِ

Ḥālişī'l-mü'mine ve ḥāliqī'l-fācire

Ey le-teḥallaşa meveddetüke li'l-mü'mini fe ammā el-münāfiḳ ve'l-fācir fe-cāmelehümā ve lā tehḍümü dīneke bu meşel Şa'sa'a bin Şavḥā'nıñ birāderi Zeyd bin Şavḥānā ḥıṭāben İzā leḳıyte el-mü'mine fe-ḥālişhü didiği meşele muvāfiḳdur ki mü'min olan kimseye meveddet ve muḥāleşat ve fācir ve münāfiḳ olan kimseye daḥī şıyānet deyn ve arḍ-ı Ḥamza mücāmelet eylemek gerekdür niteki Şīrāzī bu maḳāma münāsib dimişdür:

اسایش دوکیتی تفسیر این دو حرفست

بادوستان تلتف بادشمنان ددارا

91. خَشِيَّةٌ خَيْرٌ مِنْ وَادٍ حُبًّا

Haşyetün hayrun min vādi hubben

Naşbü hubben ‘alā’t-temyīz ey li-en taḥşā min en tuḥibbe bu meşel dehbāke hayrun min dağbāke meşeline ve kezālik ‘Arab’ın Farқан enfe‘u min hubbi kelāmına mümāşil ve müşākildür.

92. خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ

Hıyārukum hayrukum li-ehlihī

Bu terkīb maṭbū‘ hadīs merfū‘ olmak üzere mervīdür.

93. الْخَيْرُ عَادَةٌ وَالشَّرُّ لُجَاجَةٌ

el-Hayru ‘ādetün ve’ş-şerru lücācetün

Cu‘ile’l-hayru ‘ādetün li-‘avdi’n-nefsi ileyhi ve hırşihā ‘aleyhi izā elleftehū li-ṭayyibin şemeruhū ve ḥüsne eşerihī ve cu‘ile’ş-şerru lücāceten li-mā fihi mine’l-a‘vicāc ve lā cetvā’ el-vaqlü iyyāhü.[129a]

94. خَيْرَةٌ فِي جَوْفِهِ

Hayruhū fi cevfihi

Ey inneke taḥkiruh fi’l-manzari ve ye’tike etbā’ühübi-ğayri zālike yeḍribü li-men tüzderihī ve hüve yücāzibüke.

95. خُذْ مِنْ فُلَانٍ الْعَفْوُ

Huz min fülāni’l-‘afvi

Ey mā emkene ve cā’e min ğayri keddin fe-ķbelehū ve mā ta‘azar ‘aleyke fe-da’hü.

96. خُذْ أَخَاكَ بِحَمِّ أَسْتِهِ

Huz āḥāke biḥemmi estihī

Ey huḫhü bi-evveli mā seķaṭa bihī mine’l-ķelām.

97. خُذِي وَلَا تَنْتَازِرِي

Huzī ve lā tenāsiri

Bu meşel ba’dı hikāyātı Bābü’l-Ḥā’da sebķat iden Māriye bint-i Mu‘annec aķvālındendür k ‘Arablar āña deĝa derler menşe- meşel budur k mezbūr DeĝayıBenī el-‘Anber’den beri ‘aķd

ve tezvīc idüp henüz zevci tarafına gitmeksizin vālidesi ey Değa sen muṭlaḳā iki ṭoğrısın demişidi ki kızımıñ erkeğe ḥarīş olduğunu imā eylemişidi vaḳtā ki mezbūre Değa zevci ḥānesine gidüb bir sene murūrunda bir çocuk ṭoğurmuşidi pes ‘ādet-i A‘rāb’dan olduğu üzere zevcinden vālidesi ziyāretine ruḥşat ṭaleb-i birle kendüsini ve veledini tezyīn ve techīz eyleyüp yola çıḳdı çünki vālidesi ḳabīlesine ḳarīb ḳaldı vālidem baña muṭlaḳā ikiz ṭoğurursun demişidi ḥālbuki ben bir ṭoğurdum bu ḥāl hem benim ḥacāletimi mūcib ve hem de māderimiñ sözünde ‘adem-i şadāḳatini müstevcib olacaḳdur zu‘m-ı bāḫılıyla eṣnā-yı rāhda ḳucağında getürmekde olduğu veledi iki pāre eyleyüb.[129b] Birini bir ve diğelerini bir ḳucağına alub tefāḥur-ginān vālidesi ḥānesine geldi vaḳtā ki ḥātūn Değa’yı görüb eyne veledüki didikde Değa cevābında Dūneki ve’v māte ileyhi diyüp ba‘dehū Ḥuzī ve lā tenāşirī innehümā iṣnāni bi-ḥamdillāh didi ba‘dehū kelām-ı merḳūm meşel olup ‘uyūbuñ setrinde ve keşfini terk ḥuşuşunda çarb ve irād olunur oldu.

98. خَيْرٌ قَلِيلٌ وَفَضَحْتُ نَفْسِي

Ḥayrun ḳalilun ve feḳaḥtü nefsi

Bu meşel nef‘u ḳalil ve feḳaḥat nefsi ‘unvānıyla daḥī mervīdür rivāyet iderler ki ibtidā ḳā’il-i meşel Fāḳire nām ḥātūndur ki Mürretü’l-Esedī nām kimseniñ zevcesidür ki zamāni nisāsınıñ ecmeli idi merḳūm Mürre bir maşlahat dımnında bir ṭarafa gidüb bir nice sāl ve a‘vām ḡaybūbet eylemişidi mezbūre Fāḳire ise ḥāmisi ve māşiyesiniñ rā’isi bulunan bir ‘abde ta‘alluḳ ve meyl-i ḥāṭır peydā eyleyüb nefsi için merḳūmu ḳabül eylemek murād eylediye de ḥayāsı ḡalebe idüb nefesine ḥıṭāben Yā nefis lā ḥayra fī eş-şerreti feinnehā tefḳaḥu el-ḥurrete teḥdüşü el-‘urrete diyerek bir zamān meylinden i‘rād eyledi günlerden bir gün yine dīk-i şehveti ḡaleyāna gelüb merḳūma tekrār meyl eylediye de yine istiḥyā idüb Yā nefis mevtetün meriḥatün ḥayrun mine’l-efḳiḥati ve rukūbi’l-ḳabīḥati ve iyyāke ve’l-‘āra ve lübūse’ş-şinār ve sū’e’ş-şi‘ār ve levme’d-deşşār diyerek cür’et-i fi’l-i şenī’den yine keff-i yed eyledi lākin def‘a-i şālişede ḥāşıl-ı meyl ve tūfān āteşini intifāya çāre bulamayarak in kānet merreten vāḥideten fe-ḳad tüşliḥu’l-fāsidade ve tükrimü’l-‘ā’idete diyerek merḳūm ile fi’l-i şenī’ icrāsına ictisār eyledi ve nihāyetü’l-emr bir gece merḳūm ‘Abd ile hem-bezm-āmīzeş ve ḥıffet ve hayyiz oldı bu eṣnāda mezbūr Mürre olduğu maḥallde ekl-i ṭa‘ām iderken ḡüyā bir ḡurāb

naşb

idüb vuķū‘atı haber evrdi ve bu geceye gelinceye kadar.[130a] Fāķire bir gün umūr-ı fāciredede bulunmamışidi lākin bu gece ‘abd hāmī ve rā‘ī ile birleşdi ve āgūş-ı aġyāre yerleşdi didi Mürre’niñ hemān dimāġına merāret ‘arīd olup ve cān başına şıçrayup hemān esbine süvār olarak berķ-ı hāşif gibi kemāl-i sür‘at ve ılgār ile geldi ki henüz ‘abd-i merķūm bir kerrecik fi‘l-i şenī‘ icrā eyleyüb mezbūre Fıķāre’niñ üzerinden kalkmışidi Mürre kulaġını mesdūd olan ķapuya tıttı dıñledikde mezbūre kemāl-i hacāletinden nāşī Hayrun ķalīlün ve fedāhat nefsī der idi merķūm Mürre bu sözü istimā‘ ve vicdānında dıbt eyledikden soñra bābı ber-takrīb fetħ u küşād eyleyüb ġayz ve hıddetinden ra‘d gibi ġürleyerek Fāķire’niñ olduġu maħalle dāħil oldı Fāķire zevci Mürre’yi bu hālde ve hıddetini kemālde ġörüb vuķū‘atdan bī-hāberdür zannıyla ne ġürüldü idersin didikde Mürre muķaddemce istimā‘ eylediġi hayrun ķalīlün ve fedāhat nefsī terkībini kırā‘et eyledikde mezbūre kemāl-i hayāsından bir ġüne esbāb-ı müdāfa‘a ve hīleye teşebbüs eylemeksizin bir şehķa ile şehķa eyledikden soñra düşüb vefāt eyledi niteki Mürre bu bābda işbu şi‘ri inşād eylemişdür:

لحا الله رب الناس فاقر ميته

و اهون بها مفقوده حين تفقد

لعمرك ماتعتادني منك لوعة

ولا انا من وجد عليك مسهد

Ba‘dehū merķūm Mürre ‘abd-ı mezbūr üzere hücum eyleyüb derāt hāl ķatlı ve i‘dām eylemişdür.

99. أَخْلَفَ رُوَيْعِيَا مَظْنَه.

Eħlefe rüvey‘iyā mezinnehū

Menşe-i meşel bir dā‘īdür ki her sene mevāşisini bir maħallda ra‘y eylemek ‘ādet ve mu‘tādı idi yine bir ġün ol maħalle ġelüb orasınıñ ġiyāhını bir diġer rā‘ī evvelce mevāşisine yedirmiş ġördi ve didi Aħlefe düvey‘iyā mezinnehū ey etāhū aħlefe min hayşü [130b] Kāne lā ye‘tīhi ve mezin küllü şey’in hayşü yüzannü bihī zālīke‘ş-şey‘ü yüdrabü fi‘l-hāceti yü‘aūķ dūnehā ‘ā‘ikun.

100. خَيْرُ النِّسَاءِ ذَوَاتِ الْبُغُولِ

Ḥayru'n-nisā'i zevāti'l-bu'ūli

El-be'l zevc ma'nāsinadur ki zevc ve zevceye iṭlāk olunur ve zevce de be'le daḥī dinür cem'i bi'āldür bā'nıñ kesriyle ve bu'ūledür bunda hā-i te'nīs cemā'at içündür ve bu'ūldür bānıñ ḍammıyla zevc ma'nāsında ḥaḳīḳat ve mā-'adāda mecāzdur istilā taşavvurlarından münşe'ibdür bu meşel Ebū'l-Esved ed-Du'lī nām kimseniñ ātī'z-zikr şī'rinden me'hūzdür aşlı budur ki mezbūr Ebū'l-Esved Mu'āviye bin Ebī Süfyān cenāblarınıñ ḥuḍūrunda 'ulüvv-i maḳām şāḥibi bir kimse olup her-bār Mu'āviye ile mücāleset ve müāneset eyler idi bir gün yine mezbūr 'alā'l-'āde Mu'āviye ile oturub muşāḥabet eylerler iken der ḥucreden bir ḥātūn brūz eyleyüb ḥuḍūra dāḥil oldı ve eşleḥa Allāh emīra'l-mü'minīn ve emte'a bihī innallāhe ce'aleke ḥalīfeten fi'l-bilād ve raḳīben 'alā'l-'ibād yestesekī bik el-maṭar ve yestenbitü bik eş-şecer ve yū'minü bik el-ḥā'if ve yerde'u bik el-ḥā'if ente ḥalīfetü'l-Muştafā ve'l-emīru'l-mürteḍā fe nes'elüllāhe leke en-ni'mete fi ḡayri taḡyīr ve'l-bereketü min ḡayri taḳtīr diyerek diyerek faşīḥāne ve belīḡāne Mu'āviye'yi sitāyiş eyledikten soñra Yā Emīr bir emr-i ḍayyık ve girye beni ḥuḍūruñuza ilcā eyledi eğer Emīru'l-mü'minīn benden istikşāf ve istizḥār eyler ise ben daḥī ızḥār ve keşf-i esrār iderim ki baña ḥaşmımdan ṭolayı inşāf-ı vedād ider ve ḥaşmım ise elindedür e'üzü bike ve bi-ḥaḳveyke mine'l-'āri el-vebīl ve'lemri'l-celīl diyüp ḥaşmınıñ şedīdün 'alā'l-ḥarā'ir zevātü'büyüt el-eḥāyir olduğunu beyān eyledi Mu'āviye şenā'at ve feḍā'atle ālūde ve mestūr olan emr-i ḍayyıkdan su'āl eyledikde ḥātūn emr-i ṭalāk ḥā'irun min be'li ḡādir lā te'hūzhū minallāhi meḥāfeten ya'nī benim setr eylediğim [131a] Emr-i zevc-i ḡādirden ṭalāk-ı ḥā'ir diyü şikāyet eyledikde Mu'āviye zevciñ kimdür diyü istintāḳ edicek ḥātūn ayıtdı zevcim el-ḥāletü hāzihī ḥuḍūruñuzda kā'id olan Ebū'l-Esved'dür pes Mu'āviye Ebū'Esved'e 'atf-ı naḅar eyleyüp bu ḥātūnuñ sözüne cevābıñ nedür Ebū'l-Esved ayıtdı gerçi ba'dı sözü ḥaḳḳdur ve lākin ekşer kelāmı derūḡdur ammā ṭalāk cihetinden olan saḥnı eḥaḳḳdur faḅat ben ānı bir nesne için taṭlīḳ eylemedim ancak şemā'ilinden ikrāḥ ve ḅat '-ı ḥabāle-i nikāḥ eyledim Mu'āviye ikrāḥ eylediḡiñ şemā'il nedür diyü vāḳi' olan su'āline Ebū'l-Esved bu ḥātūn cevāb-ı 'atīd ve lisān-ı şedīd şāḥibesidür yollu cevāb virdi pes Mu'āviye tekrār istīdāḥ-ı emr eyledikde Ebū'l-Esved Yā Emīra'l-mü'minīn bu ḥātūn keşīretü'ş-şāḥbdur ya'nī pek çıkarub feryād ve dā'imetü'd-ḍarbdur ya'nī ḍarḅı dā'imā mu'tād edicidür seyyemā müḥīnetün li'l-ehl ve mü'ezzīhi li'l-bu'ldür ya'nī ehline müḥīne ve zevcine mü'zziyedür hemīşe ḥayrı mestūr ve nihān ve

şerri ızhār ve i'lān eyler ve bātıl ile teħabbür ve hāzil ile tetayyür 'ādetidür 'itāb ile tenkīli muħāl bir ħātūn-ı bed-ħışāldür didi pes ħātūn söze āgāz eyleyüb eğer Emīru'l-mü'minīn ve sā'ir cemā'at-i müslimīn ħuđūrunda olmasam seniñ kelām-ı buadiridini saħn-ı nevādir ile redd ve seni tefcī' ve her remy eylediğīñ sehmi yine saña terdī' eyler idim didikde Mu'āviye ey ħātun burada olmasa idiñ Ebū'l-Esved için ne gūne lisān isti'māl ider idiñ didikde ħātūn vallāhi Yā Emīra'l-mü'minīn su'ālün cehülün milhāhun baħlīlün in kāle fe şerre kā'il ve in sekete fe kaddem gā' l leyse ħīne ye'menü sa'leb ħīne yeħāf şeħīhün ħīne yestedāf in iltemese el-cūd 'indehü inķame'a lemmā ya'lem min lü'ūmi ābā'ihī ve kaşru rişā'ihī đīfūhü cā'i'un cārehü đā'i'un lā yahmā zimāran ve lā yeđrumü nāran ve lā yer'ā civāran ehvenü'n-nās 'aleyhi men ekremehü ve ekremehüm 'aleyh [131b] Men ehānehü diyerek Ebū'l-Esved'in ħabīħātını ta'dād eyledi Mu'āviye bu sözü istimā' eyledikde bundan 'acīb bir nesne müşāhede eyledim didi pes Ebū'l-Esved Allāhümme ekfīnī şerrehā diyü du'ā edince ħātūn yine muķābele idüp kefāke Allāhu şerrī ve ercū en lā yü'izūke min şerri nefsike didi Ebū'l-Esved bu def'a ħiddet idüb kuçağıñdaki şabīyi baña vir diyü sıçrayub nez' eylemek istese de Mu'āviye mehlā Yā Ebū'l-Esved diyü men'a ibtidār etdi Ebū'l-Esved Yā Emāre'l-Mü'minīn bu şabū benimdür benden ħāşıl olmuşdur ben ānīñ peder ve velīsiyim ānīñ terbiyesi benim üzerime lāzımdur ħattā ben āña ħilmimi ilhām ānīñ 'aqlını ikmāl ve itmām edeceğim didikde ħātūn Ebū'l-Esved'i def' tarīķıyla kellā eşleħake Allāhu ħamlehü ħıffen ve ħamtelehü sıκlen ve vaz'uhū şeħveten ve vaş'atūhū kerhen hıcrī fenā'uhū ve baṭnī v 'ā'uhū ve süddī sıķā'uhū ve ekle'uhū izā nāme ve aħfezuhū izā kāmē diyerek şabī üzerinde olan ħaķķını beyān eyledi Mu'āviye bu kerre daħī māra'eytü a'cebe min hāzā el-mer'eti diyü ızhār-ı ta'accüb eyledi Ebū'l-Esved bu ta'accübü görünce Yā Emīr bu ħātūn şi'r daħī söyler pes Mu'āviye Ey Ebū'l-Esved evvelā sen bir şi'r söyle ħattā ħātūn daħī saña pīrū olsun dimekle merķüm işbu şi'ri inşād eylemişdür:

مرحبا بالتي تجور علينا
ثم اهلا بحامل محمول
اغلقت بابها على و قالت
ان خير النساء ذوات البعول
شغلت قلبها على فراغا
هل سمعتم بفراغ مشغول³²

Pes ḥātūn daḥī bu ṣi'ri inṣād eyledi:

ليس من قال بالصواب وبالبح
ق كمن حاد عن منار السبيل
كان حجري فناءه حين يضحى
ثم ثديي سقاؤه بالاصيل
لست ابغى بواحدى يا ابن حرب
بدلا مارأيته والجليل

[132a] Pes Mu'āviye Ḥaḍretleri daḥī iṣbu.

ليس من قد غذاه طفلا صغيرا
وسقاه من ثديه بالجدول
هى أولى به وأقرب رحما
من أبيه وفى قضاء الرسول

ebyātını inṣād eyledikden soñra ṣabī-i merḳūmu vālidesine def' u teslīm eyledi.

³² Ebū'l-Esved ed-Du'eli (ö.69/688).

101. خَصَلْتَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ فِي الْمُؤْمِنِ الْبُخْلُ سُوءُ الْخُلُقِ

Haşletāni lā yectemi ‘āni fi’l-mü’mīn el-buḥlū sū’i’l-ḥuḷḷ

Ya’nī buḥl ile sū-i ḥuḷḷ ḥiṣāl-i mezmūmeden olduđu eçden bu iki ḥaşlet nā-hemvār mü’mīn olan kimsede ictimā‘ eylemez bu terkīb Ḥadīs-i Şerīf olmağ üzere mervīdür niteki şā‘ir bunu tevḏīḥ ṭarīkıyla dimişdür:

بذل کن مال خوی نیکی ورز

داه ایمان اگر همی جویی

زانکی در هیچ مؤمن باهم

نشود جمع بخل ویر خویی

Ede-āmūz ibtidā-i ‘Ādem ve nesḳ per-dār debestān-ı ‘ālem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem bir Ḥadīs-i Şerīflerinde Men sā’e ḥuḷuḷuhū ‘ezzebe nefsihū buyurmuşlardur ki sū-i ḥuḷuḷdan taḥzīr üzerine mebnīdür zīrā sū-i ḥuḷuḷ bir āfet-i mübremdür ki sebab-i ḥarābī-i kāşāne-i ‘ālemdür ve bir dāhiye-i a‘zamdur ki bādī-i ber bādīr-i ḥāndān evladı Ādem’dür çünki şabr ta‘bīr olunan mādde ‘aseli telḥ ve ifsād ider ve sū-i ḥuḷuḷ ,se insāna maḥşūş ‘ameli tibāh ve berbād eyler niteki ki ḥaberde Sū’ü’l-ḥuḷuḷ yūfsidü’l-‘amele ke-mā yūfsidü’ş-şabr el‘esele vārid olmuşdur Aḥnef’den mervīdür ki Ed-dā’ü ed-devī el-ḥuḷuḷu’r-reddiyy ve’l-libāsü’l-bezī bi’sel-melbūs el-‘abūs diyerek sū-i ḥuḷuḷu tezyīf ve taḳdīḥ ve devā-i bezīr olmayan bir dā-i ḳabīḥ olduğunu telmīḥ ve tevḏīḥ eylemişdür ve kezālik ḥaberde Leyse li-seyyi’i’l-ḥuḷuḷ tevbetün [132b] Li’ennehū külle-mā ḥarece min zenbin daḥale fi-āḥarin li-sū-i ḥuḷuḷihī vārid olmuşdur ḥikāyet iderler ki bir kimse seyyi’ü’l-ḥuḷuḷ biriyle refīḳ olduğdan sonra ḳad fāraḳtühū ve ḥuḷuḷuhū lem yūfāriḳhū diyerek müfāraḳat eylmişdür.

خوی بددر طبیعتی که نشست

نرود جز بروز مرک از دست

Ve yine bir A‘rābī bir kimseye ḥiṭāben İnneke şekūse’l-ḥuḷuḷ dā’imü’l-ḳatūb dimişdür şekūs kāf’iñ ḍammıyla bed-ḥūy kimseye dinür sū-i ḥuḷuḷ insān üzerine dā’imiyyü’l-

vurūd bir belāyı ‘azīm ve dā-i elīm olduğunu ĩmā eylemişdür ve ‘Amr bin Gülşüm dahī bu bābda dimişdür.

كنت امرأ لو شئت ان تبلغ المنى

بلغت بادننى غاية تستدميها

ولكن فطام النفس اثقل محملا

من الصخرة الصماء حين ترومه³³

Ef’āl-i seyyi’e ve ef’āl-i redī’e şāhībi olan kimse meşelde zaqqūm ağacına temşīl ve teşbīh olunmuşdur ki fi’l-meşel ol ağacı ‘asel ile talā eylemiş olsalar āniñ telhñāk olan meyvesini ol engebīn teşrīn edemez niteki şā’ir dimişdür:

ابر اكر آب زندكى بارد

هرکز از شاخ بيد بر نخورى

با فرو مايه روزكار مير

کزنى بوريا شكر تخورى

Ve kezālik bir kelebek kıyruęu a’vicācdan kırtarılmak emeliyle bir řalıba idhāl olup sinīn-i vefire řursa ve ba’dehū bir aęlasa bihim hāl yine i’vicāca meyl ider ki řabī’idür.

بدا اصلرا چه کون کسى تبريت کند

در جيب خود چه کون کسى مار پرورد

Binā’en-‘aleyh hukemā-yı ‘Arab ve üdebā-yı debistān-ı edeb lā müdārāte li’l-huluķı’s-seyyi’ el-ķabīh ke’ş-şecereti el-mürreti lev talleytü bi’l-‘asel lem teşmür el-emmerā ve ke-zenbi’l-kelbi lev edhāltühū el-ķālibe sinīn le-‘āde ilā a’vicācihī demişlerdür şā’iriñ bu şavli dahī münāsib maħalldür.[133a]

كرقرا طاشى قزل قان ايله رنكينه اينسك

طبعه تغيير ويرر لعل بدخشان اولماز

ايلسك طوطيه تعليم اداى كلمانه

³³ ‘Amr b. Külsum el-Teğlebi (ö. 584/1188).

Munsıfāna nazar olunsa hūsn-i ahlākdan kāmīl bir hādī-i beşer ve sū-i ahlāk gibi bir hādī-i şerr ve sū-i rehber olamaz hūsn-i ahlāk cihāngīr terakkī ve medeniyetdür ve sū-i ef'āl bir zālīm-i geç-reftārdur ki ol hātvede üftāde-i mezelle-i mezelletdür hūsn-i ahlāk bi't-tab' istiḥşāl-i ittihād ve fetḥ-i güşver murād ider ammā sū-i ahlāk bir müteğallīb meskenetdür ki mecelle-i şan'at ve ma'rifeti emcā ve medīne-i şervet ve sāmānī sarāya gāret ve yağma eyler sū-i ahlāk bir pāsbān-ı denā'et-nişāndur ki hemīşe ḥasenātı çaldırmağa sa'y ve gāyret ve seyyi'atı ise bi'l-'aks hūsn-i hırāset ve ḥimāyet eyler ve bir şāhibe-i dārü'l-mezākıdır ki fāsıķ-ı şehvānīyi muḥāfazat ve zābıḥ-ı 'aqlī pīrā min kerd olmağdan man'a teşaddī ve cesāret ider hūsn-i ahlāk eyvān-ı ma'rifetiñ ve sarāy-ı ādāb ve ḥikmetiñ mi'mār-ı sinmārı ve sū-i ahlāk beyān-ı şervet ve sa'ādetiñ tīşe bedest-i viķāḥat bir hādīm-i cabbārı olmuşdur hūsn-i ahlākıñ vālidī terbiyet ve ma'rifet ve sefāhet ve cehāletiñ mevlidī sū-i ḥuluķ ve tīnetdür tevārīḥ-i eslāfa 'atf-ı nazar-ı diķkat olunsa ma'lūm olur ki insānlarıñ sū-i ef'ālī nīce kerre müntic-i idmiḥlālī olmuşdur meşelā bir zamān şarķ meşriķ-ı āfitāb-ı 'irfān iken ğarb me'vā-yı büm ve ğurāb olup ḥāliyyün-'ani'l-'umrān idi ve giderek şarķda sū-i ahlāk zulām-ı efken olup envār-ı ma'ārif ğarba intikāl ve şarķileri düçār-ı zulmet-i idmiḥlāl eylemişdür ba'de'l-islām gerek Benī Ümeyye'niñ ve gerek Benī 'Abbās'ıñ perīşān olması sū-i ahlāk ve 'adem-i vifākdan ḥāşıl olmuş bir neticeden 'ibāretdür ve aķvām-ı sā'ireniñ daḥī sū-i ahlāk sebebiyle berbād oldukları vāreste-i külfе-i işā'atdır sū-i ḥuluķuñ başlıcası [133b] Aḥkām-ı Celīle-i Kitābullāh'dan vudūl ve evāmir ve nevāhī dā'iresinden hātve-endāz-ı zuhūl olmaķ ne naķliyi terk ve 'aqlīyi ķabūl ve şehvāt-ı nefsāniyye dā'iresine duḥūl eylemek ve sefāheti isti'māl ve sa'ādeti iştiğāl itmek ve 'azameti libās-ı fāḥir ve isrāf-ı telūnī mā bihi'l-mefāhir kılmaķ ve her umūrda mübālāt ev 'adem-i şebāt ve isti'māl-i kiżb ve hefvāt eyleme mā'il-i terhāt ve hırāfāt olmağdur ve kezālik 'adāleti endāḥte-i kūşe-i nisyān ve dāmen-i zulm ve ta'addīye dest-evīzān ve icrā-yı mekrūhāt ve mefāsīd dımnında dāmen-i dermeyān olmağdur ve hūsn-i ahlāk şeceresi şemeresi olan ittihād ve ittifāķı tebdīl-i nifāk ve hūsn-i vifākı taḥvīl-i şikāk eylemekdür bunuñ teferru'atı ise bī-ḥadd ve şumārdur ve āzāde-i külfе-i beyān ve iş'ardur.

102. خَصَلْتَانِ مِنْ عَلَامَةِ الْجَهْلِ مُشَاوَرَةُ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ وَاسْتِكْتَامُ السِّرِّ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ

Ḥaṣletāni min ‘alāmeti’l-cehl müşāveretü’n-nisā’i ve’ş-şibyān ve istiktām sirri’n-nisā’i ve’ş-şibyān

Bu kavı ‘Ömer rađıyallāhu ‘anh Ḥađretlerinden mervīdür ki tübtü min müşāvereti’ş-şibyān daḥī derler ḥāşılı bu kelām nisā ve şibyān ile müşāveretden men‘ ma‘rağında darb ü irād olunur ḥaṣletāni min ‘alāmeti’l-ḥumkı ‘unvānıyla daḥī zıkr ve tezkār kıılınur ki pend-i ḥukemāda vārid olmuşdur.

مشورن بازن تباھی آورد

این سخن را این کواهی آورد

مشورت هر کسی که با طفلاً کند

دیو ملعونش سبک حیران کند

هر که نکند احتیاط از کارها

بردش آخر نشیند بارها

سر خود بازن سیردن بس خطا ست

کودکه رراز کفتن ناسز است

تاتوانی باش از ایشان برحذر

[134a] ز احتیاط کارکر داری خیر

103. خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمُ لِلنَّاسِ

Ḥayru’n-nāsi enfe‘ahüm linnāsi

ای که برسی که بهترین کیس کست

کویم از قول بهترین کسان

بهترین کسی کسی بود که ز خلق

بیش باشد بخلق نفع رسان

Ḥayru'n-nāsi men yenfe'u'n-nās şerru'n-nāsi men yeğurru'n-nās daḥī bu ḵabīldeḡür zīrā nāsiñ ḥayrlusı ebna-i cinsine menfa'at eyleyendür ve nāsiñ şerrlisi ise nāsiñ mağarrat ve tefriḵasına sa'y-i gūşes idendür. Şi'r:

مادام که در تفرقة وسواسی
در مذهب اهل جمع شر الناس
والله که از ناس نه نسناسی
نسناسی خود ز جهل می نسناسی

104. خَيْرُ جَلِيسٍ فِي الزَّمَانِ كِتَابٍ

Ḥayru celīs fi'z-zamāni kitābi

Bu meşel Ebū Ṭayyib'in işbu.

اعز مكان في المنا سرج سابح
وخير جليس في الزمان كتاب³⁴

Şi'rinden me'ḥūzḡür ki zamānede kitābdan ḥayrlu celīs olmaz dimek ma'rağında irād olunur ki şā'ir kitābiñ muḥassenātından baḥş idüp dimişdür:

همنشینی به ار کتاب مخواه
که مصاحبت بود که و بیکاه
بهجت افزای جان و راحت دل
هر چه دلخواه تست از و حاصل
اینچنین همدم لطیف که دید
که نر نجید وهم نرنجا نید
طبع دا لذت از لطایف اوست
روحرا بهجت از طرافت اوست

105. خَصَلَتَانِ لَا تَجْتَمِعَانِ إِلَّا فِي مُؤْمِنٍ

³⁴ Ebu't-Tayyib el-Mutenebbi (ö.354/965).

Haşletāni lā tectemi‘ān illā fī mü‘min [134b]

السَّخَاءُ وَحُسْنُ الْخُلُقِ

es-Sehā’ ve ḥusnü’l-ḥuluk

Sehāvet ve ḥusn-i ḥuluk ancak mü‘min olan kimsede cem‘ olur gayrıda ictimā‘ eylemez dimekdür ki bu ḥadīsi Menāvī merḥūm haşletāni lā tectemi‘āni fī mü‘min el-buḥl ve sū‘ü’l-ḥuluk ḥaddīşine muḳābil taḥrīr eylemişdür ki tafşīli mesbūḳdur.

106. خُبْطَةُ خَبِطَ عَشَوَاءَ

Ḥabṭuhū ḥabṭi ‘aşvā’e

Ey rakibehū ‘alā gayri başıretin el-‘aşvā’ü el-‘aşvā’ü ḥamrā vezninde a‘şā mü’ennesidür ki önünde olan nesneleri görmemekle görülmeden giden nāḳaya ıtlāḳ olunur ‘Arablar Aḥbeṭu min ‘aşvā’ daḥī derler ki ātīde mezkūrdur.

107. خَيْرٌ مَا جَاءَ بِهِ الْعَصَا

Ḥayru mā cā’e bihī el-‘aşā

خَلَّ عَنِّي أَدْنُ وَخَلَكَ دَمٌ

Ḥalle ‘annī izni ve ḥalāke zemmü

Bu meşelleriñ zikri Ḥaṭbü yesīr fī ḥaṭbi keşīr meşeli zeylinde Cüzeyme el-Ebreş kışşasında sebḳat eylemişdür.

108. خَيْرٌ مِنْ رُكُوبِ الْخَنَّا رُكُوبِ الْجَنَازَةِ

Ḥayrun min rukūbi’l-ḥanā rukūb el-cenāze

El-ḥanā fesād ve fuḥş ma‘nāsınadur el-cenāze na‘ş dimekdür ki derünuna mevtā vaḳ‘ ve ilkā olunur Bu meşel El-menāyā ve lā ed-denāyā ve mevtetün merīḥatün ḥayrun mine’l-fedīḥati meşelleri ḳabīlindendür ve İḥtāra el-mevt ve’l-meşā’ib ‘an irtikabi’l-em‘āyib meşeldür.

109. خَيْرُ الْعِشَاءِ سَوَافِرُهُ

Ḥayru’l-‘aşā’ sevāfiruhū

Ya’nī ḥayru’t-ṭā‘ām el-‘işā’ ḳable hücümi’z-ḳulām ekl olunandur ki henüz ḳav-i nehārdur [135a] baḳıyesi ola es-sevāfir bevākir vezninde sāfirehniñ cem‘idür ki sevāfiru’n-nisādan müste‘ārdur ve el-‘işā’ medd ile ṭā‘āmü’l-‘işā’ ma‘nāsınadur bu meşel ḥayru’l-ḡidā’i bevākiruhū ve ḥayru’l-‘işā’i bevāşiruhū meşeli ḳabīlindendür.

110. خَيْرُ الْكَسْبِ كَسْبُ يَدِ الْعَامِلِ

Ḥayru'l-kesbi kesbü yedi'l- 'amil

Bu ḥadīsi Ebū Hüreyre raḍıyallāhu 'anh rivāyet eylemişdür.

بدست اهن فته كردن خمير

به از دست برسینه پيش امير

111. الْخَيْرُ فِي السَّيْفِ

el-Ḥayru fi's-seyfi

Bu ḳavl şāḥib-i seyf meslül cenāb-ı Rasül 'aleyhi's-selāmdan mervīdür ki el-ḥayr ma'a's-seyf ve el-ḥayr bi's-seyf ḥadīşlerdür ḳāle Es-Smev'l:

ما مات منا سيد حنتف انفه

ولاطال منا حيث كان قتيل

تسيل على حد الطباة نفوسنا

ولست على غير الطباة تسيل³⁵

Ve ḳāle İbnü'r-Rūmī:

لم ار شيا حاضر انفه

للمرء كالدرهم والسيف

يقضى له الدرهم حاجاته

والسيف يحميه من الحيف³⁶

Ve mā aḥsenü ḳavlü't-Ṭağrā'ī:

وعادة السيف ان يزهي بجوهره

وليس يعمل الا في يد بطل³⁷

³⁵ Es-Smeu'l (ö. 560).

³⁶ İbnü'r-Rūmī (ö.283/ 896).

³⁷ et-Tuğrā'ī (ö.515/ 1121).

Bilmek gerekdür ki hayr ve menfa‘at seyfi isti‘mâldedür zîrâ Cenâb-ı Risâlet-penâh seyf ile meb‘ûşdur binâ‘en-‘aleyh şâ‘ir dimişdür:

چون نبی سیف بودست ان رسول

امت اوصفدر اند وفحول

منفعت در دین ماجنک وشکوه

مصلحت در دین عیسی غار وکوه

[135b] Bu dîn-i mübînde fi‘l-ḥaḳîḳa menfa‘at celâdetde ve bereket bedâvetde lâ ruhbâniyyete fi‘l-İslâm küşver-i keşâyân-ı ḥaşm-efkinân her bir müşkilâtta müftî-i nâfîzü‘l-kavl ki Seyf-i Meslûl bî felûlden ‘ibâretdür ândan istiftâ eylemişlerdür binâ‘en-‘aleyh üdebâ-yı ‘Arab’în ba‘ḍıları seyf’i ḳalem üzere tercîḥ ve tafşîl etmişdür.

السیف اصدق انباء من الكتب

في حدة الحد بين الجد واللعب

بيض الصفايح لا سود الصحائف في

منونهن جلاء الشك والريب

والعلم في شهب الارماح لامعة

بين الخميسين لافي السبعة الشهب

تخرصا وابطيلا مموهة

ليست بنبع اذا عدت ولا غرب³⁸

Bu şî‘r Ebû Temmâm nâm şâ‘iriñ meşhûr olan ḳaşîdesiniñ evvelidür ki Mu‘teşim Ḥalîfe iki yüz yigirmi üç senesinde ‘Amûdiyye üzerine ğazâ eylemek murâd eyledikde ba‘ḍı müneccimîn ile müşâvere ve istiṭlâ‘-ı tâlî‘ eyledi müneccimîn ḳur‘a-i zen taḥte-i istiṭlâb olduḳalrında ḥurûca müsâ‘ade eylemediler ise de Mu‘teşim Ḥalîfe ânlarıñ ḳavllerine muḥâlefet iderek techîz eylediği ‘asâkiriyle gidüp meşeli mesbûḳ olmamış şüretde muntaşır ve ğâlib ve muẓaffer olup ve a‘dâsını ḥâ‘ib ve müdemmer eyledikde Ebû

³⁸³⁸ Ebû Temmâm (ö.213/ 846).

Tammām işbu kaşideyi inşād eylemişdür diyü naql olunur kezālik hukemā-yı ‘Arab’ dan ba‘dıları dahī kalemî seyf üzerine taqđīm idüp dimişdür.

الكتب عقل شوارد الكلم

والخط خبط فرائد الحكم

بالخط نظم كل منتشر

منها وفصل كل منتظم

والسيف وهو بحيث تعرفه

فرصن عليه عبادة القلم³⁹

Ma‘a-mā-fih ba‘dıları seyf ile kalem mā-bihi’l-ķavvām memālik ve büldāndur lākin şānī ola muķaddem ve müraccaħdur zīrā bir cānīniñ cināyeti kalemēn ħukm olunmadıķca seyf-i mücāzātını icrā edemez [136a] binā‘en‘aleyh ‘Arablar İnne’l-ķaleme enfe‘u mine’s-seyfi ve in kāne es-seyfü erfe‘u minhü derler ve bu sözü meşel ķabīlinden olarak īrād iderler niteki ki bu bābda şā‘ir dimişdür:

لايسلم الشرف المنيع من الاذى

حتى يراق على جوانبه الدم⁴⁰

Hāşılı devām-ı mecd ve tamām-ı sa‘d kalem ve seyfyledür ħikāyete derler ki ‘Arablardan ba‘dısı seyfleri üzerine işbu şi‘ri āb-ı zeheb ile naķş ettirmişlerdür.

ان اسياقنا القصار الدوامى

حيرت مجدنا طويل الدوام

باقتحام الاهوال من وقت حام

واقتنسام الاموال من وقت سام⁴¹

Ve kalem ħaķķında luğz ķabīlinden olarak işbu beyti īrād eylemişlerdür.

³⁹ Ebu Hilal el-‘Askeri (ö. 400/1009).

⁴⁰ Ebu’t-Tayyib el-Mutenebbi (ö.354/965).

⁴¹ Vecih’i-Devle el-Hamdani (ö. 428/1036).

حمل الملك مقطوم كما كان تحتمى

به الاسد في الغاب وهو رضيع

112. خَرَبَ اللهُ دَارَهُ مَنْ آدَى جَارَهُ.

Ḥarabe Allāh dārahū men ezā cārahū

Men ezā cārahū ḥarabe Allāhu dārahū muḳaddem mu'ahḥar olarak Ḥadīṣ-i Şerīf olmak üzere mervīdür ya'nī hem-sāyesini rencīde ve ezā iden kimseniñ ḥānesini Cenāb-ı Ḥaḳḳ ḥarāb ve vīrān ider niteki cār ḥaḳḳında Cenāb-ı Ḥaḳḳ 'ibādına tenbīh ṭarīḳıyla buyurmuşdur “Ve'l-cāri zī'l-ḳurbā”⁴² ve yine Peygamber şallallāhu 'aleyhi ve sellem 'Aleyküm bilḥusni'l-civār fe-inne's-sibā'a ve 'itāḳa't-ṭayr fī'l-hevā tüḥāmī 'alā men yücāviruhā diyü vaşıyyet buyurmuşlardur ve meşelde el-kerīmü yer'ī mine'l-laḫzati ve yete'ahhedü hermete'l-lafzati vārid olmuşdur ve Ca'fer bin Meḥmed Ḥusni'l-civār 'imāretü'd-diyār dimişdür ki beyne'l-'Arab meşel ḳabīlindendür ḳāle Züheyr.

وجار البيت والرجل المنادى

امام البيت عقدهما سواء⁴³

Mervīdür ki Peygamber şallalāhu 'aleyhi ve sellem Men kāne yū'minü billāhi ve'l-yevmi'l-āḥiri fe-lā yū'zziyenne cārahū buyurmuş ve yine Ḥadīṣ'de El-cāru's-sū'ü fī dāri'l-iḳāmeti ḳāşimetü'z-zahr vārid [136b] olmuşdur ve El-civāru'l-ḥasen yūdḥilü şāḥibehū el-cennete ve El-cāru ḳable'd-dār ve Er-refīḳ ḳable't-ṭarīḳ Ḥadīşleridür ve yine ḥaberde Min ḥusni el-civār tereke el-āzī ve lākin men ḥasüne el-civār el-başar 'ale'l-āzāi ve kezālik men āzā cārahū evreşehū Allāh dārahū resīde-i sem'ī muḥaḳḳıḳīn olmuşdur ḥāşılı insān bir ḥāne olmak murād eylediği zamān ḳavl-i ḥukemāya tevfiḳan ibtidā-yı civārını tefekḳud ve hem-sāyegāniñ gerdār ve mişvārlarını tefahḫuş eylemek gerekdür zīrā sū-i cār ḳāşimetü'z-zahrdur demişlerdür şī'r:

لتعن بالجار قبل الدار تسكنها

لاخير في الدار مالم يحمد جاره

⁴² Kur'ân-ı Kerīm Nisâ 4/36. “yakın komşuya, uzak komşuya, iyi davranın”.

⁴³ Züheyr b. Ebu Sülma (ö. 609/1212).

الجار ان غبت عن اهل وعن وطن

نعم الخليفة هم اهل وانصار

Hikāyet iderler ki bir kimse sākīn olduđu menzili dūn bahā ile fūrūht ider idi bunuñ sebebinden su'āl olunduğda işbu şî'ri inşād eylemişdür:

يلومونني ان بعث بالرخص منزلي

ولم يعلموا جار هناك ينغص

فقلت لهم كفوا الملام فانما

بجيرانها تغلوا الديار وترخص⁴⁴

Niteki 'Arablar meşellerinde aħmā min mūcīri'l-cerād derler ki bundan murād Ebū Hānbel'dür civārına deħālet eylemiş olan cerādı ħūsn-i muħāfazat ve viķāyet eylediđi eelden Ebū Hānbel yuķālū lehū Mūcīru'l-Cerād ve zālike ennehū nezele 'aleyhi cerād bi-fi'tin fe'adde el-ħayy ileyh fe-ķāle lehūm eyne fe-ķālū eradnā cīrāneke cerādā nezele bi-fenā'ike fe-ķāle ammā izā se-yūmettimūhū cārī fe-lā teşilūne ileyhi ebeden fe-emere ķavmehū in yeslū süyūfehūm ve yemne'ūhū ħulāşa-i me'al Bābü'l-Hā'da zikr u beyān olındığı vechle mezbūr Ebū Hānbel'iñ ħudūduna Cerād nāzil olup ķavm āña ķaşd eylediklerinde marķūm 'aşiretiyle sell-i seyf eyleyüp ānları ol Cerād'a bir mađarrat erişdirmekden men' eylemişdür ma'a-mā-fih Cerād mađarratı e'amm [137a] bir ħayvān iken civārında bulunduğca ānları ħūsn-i muħāfazat etmişdür niteki şā'ir dimişdür:

ومنا ابن مره ابو حنبل

اجار من الناس رجل الجراد⁴⁵

Ķāle Mervān:

هم يمنعون الجار حتى كانما

لجارهم بين السماء كين منزل

⁴⁴ Ebu Abbas eş-Şireşi (ö.619 /1223).

⁴⁵ Ta' şaairlerinden söylenmiş.

Ḳāle Neşhel:

وجار منعنا من الضيم والعدا

وجيران اقوام بمدرجة النمل

Ḳāle İbnü Nebāte:

ولو يكون سواد الشعر في ذممي

ماكان للشيب سلطان على القمم

Ḳāle el-Ḥuṭey'e:

قوم اذا عقدوا عقدا لجارهم

شدوا العناج وشدوا فوقه الكربا

113. الْخَيْرُ مَخْتَارُهُ اللَّهُ

el-Ḥayru maḥtārahū Allāh

‘Arablar bir maşlahata şurū‘ edecekleri zamān kelām-ı merḳūmu ĩrād iderler zīrā nīk ü bedd ve ḥayr ve şerr yed-i ḳudret-i İlāhīdedür şurū‘ eylediği umūruñ yine müncerr olacağını insān idrāk edemez ve ekşeru ḥayr ḳān olunan mevādd dımında şerr ve şerr ḳıyās olunan maşlahat ‘aḳībinde ḥayr cilvegir olur ve “‘asā en tüḥibbū şey’en ve hüve şerrun leküm”⁴⁶.

كرت صورن حال بد يانكوست

نكارنده دست تقدير اوست

خداكشتی انجاكه خوا هدبرد

وكر ناخدا جامه نرتن درد

114. الْخَبْرُ الصَّالِحُ يَأْتِي بِرَجُلٍ الصَّالِحِ

el-Ḥaberu’ş-şāliḥ ye’ti biracüli’ş-şāliḥ

Ḥaber-i şāliḥ racül-i şāliḥ ile gelir demek me’ālindedür ki şî’rde beyān olunmuşdur :

[137b]

⁴⁶ Kur’ân-ı Kerîm Bakara 2/216. “Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz”.

بلبلا مزده بهار بيار

خير بد به بوم وبار كزار

Ya'nī şālîh kimseden haber-i surūr ve meş'ūm olan şahşdan peyğām-ı şu'ūm vārid olur zīrā ey bülbül sen müjde-i bahār getür haber-i bedi büm ü bāza terke yle ki ānlara maḥşūşdur üdebā-yı 'Acem büm ü bāz ile dā'imā teşe''üm iderler ve bir maḥalliñ ḥarāblığından bahş eyleseler büm ve nevbet zend meşelini ḍarb iderler niteki şā'ir dimişdür:

پر داری می کن در کسری عنکبوت

بوم نوبت می زند درخانه افرسیاب

115. الْمُخْتَالُ خَائِنٌ

el-Muḥtāl ḥā'inün

Ya'nī ḥalkı söz ile ḥud'a ile ferīfet iden kimse ḥā'indür pīrāye-i kiẓb ve rüz olan nesne dā'ire-i fütüvvet ve şadākatden dūdur ve kā'ide-i muürü'etden mehcūrdur zīrā haberde inne ḥüsne'l-'ahdi mine'l-īmān vārid olmuşdur her kimse ki töhmetden özin i'rā ve ḥalāyıkı saḥn-ı fūrūşlukla iğrā idüp pür-güft ve gūy şāḥib-i efsāne ve semerdür hemīn şecere-i ḥılāf ve dūḥa-i şafşāf gibi bī-berk ve şemerdür ve lāyık-ı muşāḥabet-āzūrdur "lehüm fi'd-dünyā ḥızyün ve lehüm fi'l-āḥireti 'azābün elīm"⁴⁷ bilemk gerekdür ki şubḥ-i kāzibiñ pīrū-yi zulmet.

ای بسا صاحب رداء بید

بدروغی سیه کلیم شود

Ve şubḥ-ı şādıķıñ hem-demi rüşinā'idür.

صبح صادق جو رأیت افرازد

مشکر نور هر طرف تازد

Draḥt-ı şıdḳ bülend ve prümend olur.

زهی علی درختی کز بلندی

⁴⁷ Kur'ân-ı Kerîm Bakara 2/214. "Böyleleri için dünyada rezillik var, âhirette de onlar için büyük azap vardır".

سزد کردون کردان پایة او

بنازد در بهشت عدن شاید

اگر طوبه بود همسایة او

Devħa-i kizb ve dūrūg pest ve ĥaķīr ve pūr gezend olur. [138a]

شاخ که بی میوه بود ناخوش است

مطبخیانرا مدد آتش است

3.3. El-Müvelledūn

116. خَلِيفَةُ زُحَل

Ḥalifetü Züħal

Züħal zufer vezninde ġayr-ı munşarîf olarak ĥuhnes ıtlāk olunan kevākib-i seyyāreden bir kevkeb ismidür ki felek-i sābi‘de olur ba‘īd ve müteneħħī olduġıçün ıtlāk olındı bu zāħilden ma‘düldür Fārisīde Keyvān dinür ve umūr ve meşāġilden kaçınıb kenāre-gīr olan ādeme daħī dinür bu meşel şaķīl ve girān-cān olan kimse ĥaķķında īrād olunur.

117. خذِ اللصَّ قَبْلَ أَنْ يَأْخُذَكَ

Ḥuzi‘l-lişşa ĳable en ye‘ħuzeke

Bu meşel sārīķ seni tütub şoymazdan muķaddem sen ānı aħz eyle meşel-i Türkīsine muvāfıķdur.

118. خُذْ بِيَدِ الْيَوْمِ أَخْذُ بَرِّجِكَ غَدًا

Ḥuz biyedi‘l-yevme āħuz biriclike ġadā

Ya‘nī sen baña ĳalīl ile menfa‘at ben de saña keşret üzere menfa‘at-baħş olurum ma‘rağında đarb olunur.

119. خُذْهُ بِالْمَوْتِ حَتَّى يَرْضَى بِالْحَمَى

Ḥuzhü bi‘l-mevti ĥattā yerđā bi‘l-ħummā

Sen ol kimseyi mevt ile tüt ki ĥattā ĥummāya rāđī olı dimekdür.

120. خَفِيفُ الشَّقَّةِ

Ḥafifü'ş-şeffeti

121. خَفِيفٌ عَلَى الْقَلْبِ

Ḥafifü 'alā el-ḳalb [138b]

122. خَاطَ عَلَيْنَا كِسَا

Ḥāṭa 'aleynā kīsā

123. خُذْ مِنْ غَرِيمِ السَّوِّءِ آجْرَهُ

Ḥuz min ğerīmi's-sū'i ecrehū

124. خُصِي يَسْخَرُ مِنْ زُبِّ مَوْلَاهُ

Ḥuṣī yeshar men zübbi mevlāhū

125. خَلَيْتُ عَنِ الْجَاوِرِسِ لِنَلَا أَحْتَاَجَ إِلَى خُصُومَةِ الْعَصَافِيرِ

Ḥalleytü 'ani'l-cāversi li'ellā eḥtāca ilā ḥuṣūmeti'l-'asāfiri

El-cāvers vāviñ fethiyle ma'rūf naḥle ismidür ki Türkīde karaca darı ve şüret darısı ve cevāz darısı didikleri ḥurde darı olacaḳdur ṭāhir āña vers Fārisī mu'rebidür.

126. خُذِ الْقَلِيلَ مِنَ اللَّيْمِ وَذُمَّهُ

Ḥuz el-ḳalile mine'l-le'im ve zümmehū

127. خَلَيْتُ إِنْ الْعُسْرَ سَوْفَ يُفِيْقُ

Ḥalileyte inne'l-'usre sevfe yüfıḳu

128. خَصَمُ اللَّيَالِي وَالْعَوَانِي مُظَلَّمٌ

Ḥaṣmü'l-leyālī ve'l-ġevānī müzallemin

129. **خُذْ فِيمَا تَكُونُ**

Ḥuz fimā tekūnū

130. **خَالَفَ هَوَاكَ تَرَشُدُ**

Ḥālif hevāke terşüd

131. **خَيْرُ النَّبِيِّعِ نَاجِزٌ بِنَاجِزِ**

Ḥayru'l-büyü' i nācizün binācizin

132. **خَيْرُ الْمَالِ مَا وَجَّهْتُهُ وَجْهَهُ**

Ḥayru'l-māli mā veccehtühū vecchēhū

133. **خَيْرُ الْأَعْمَالِ مَا كَانَ دِيمَةً**

Ḥayru'l-a'māli mā kāne deīmeten

134. **خُذْهُ قَبْلَ أَنْ يَفْرُطَ عَلَيْكَ**

Ḥuzhü ḳable en yefruṭa 'aleyke

135. **خَيْرُ النَّاسِ لِلنَّاسِ خَيْرُهُمْ لِنَفْسِهِ**

Ḥayru'n-nās li'n-nāsi ḥayruhüm linefsihī

136. **خَيْرُ النَّاسِ مَنْ فَرِحَ لِلنَّاسِ بِالْخَيْرِ**

Ḥayru'n-nās men ferihā li'n-nās bi'l-ḥayri

137. خِدْمَتِ الْمُلُوكِ نِصْفِ السُّلُوكِ

Hidmeti'l-mülük nişfi's-süluki

138. خَلَقَ اللَّهُ الْبَشَرَ فِي صُورَةِ الْبَقَرِ

Heleke Allāhu el-beşere fū şüreti'l-Bağar

139. خَطُّهُ خَطُّ الْمَلَائِكَةِ

Haṭṭuhū haṭṭü'l-melâ'iketi

Bundan murād zemm ve kağıdur zīrā haṭṭ-ı melâ'ike beyne'l-'Arab oğutmaz derecede olan haṭṭa dinür.

140. خَيْرُ الْخِلَالِ حِفْظُ اللِّسَانِ

Hayru'l-ḫilâli ḫıfzı'l-lisâni

141. خَاتَمُ طَاوُسٍ

Hâtemü Tāvüs

Hâtem-i Tāvüs ta'birât-ı zurefâdandur ehl-i şıket olan kimseyi leṭâyif ḫayl ile def' bābında irād olunur.[139a]

142. خُذْ مَا صَفَا دَعِ مَا كَدُرَ

Huz mā şafâ de' mā keder

برزکان چه گفتند خذ ماصفا

به بلا خره پسند برما جفا

143. الْخُطُوبُ تَارَاتٌ

el-Huṭübü tārātün

144. الْخُرْقُ بِالرِّفْقِ يُلْجَمُ

el-Hurqu bi'r-rıfkı yulcemu

145. الخِرْقَةُ مِنَ الشَّقَّةِ

el-Hırkätü mine's-şuqqati

146. الخَضِرُ مَعَ وَتَدَّ

el-Hağıru ma'a vetedün

Bu meşel Tā'üs-i cevval hakkında ıarb olunur.

147. الخُلُّ حَيْثُ لَا مَاءَ حَامِضٌ

el-Hallü hayşü lä mä'e hāmiđun

148. الخَيْرَةُ فِيمَا يَصْنَعُ اللَّهُ

el-Hıretü fımā yaşna'u Allāh

149. الخُضُوعُ عِنْدَ الْحَاجَةِ رُجُولِيَّةٌ

el-Huđū'u 'inde'l-hāceti rucüliyyetün

150. الخَوْخُ اسْفَلٌ

el-Havhu esfelün

El-havh dübüre içşāk olunur ki insānıñ vücüdunuñ bacası maqāmındadır.

151. الخَصِيُّ ابْنُ مِئَةِ سَنَةٍ وَاسْتُهُ بِنْتُ عِشْرِينَ

el-Haşıyyü İbnü mi'eti seneti ve estühü bintü 'işrın

152. أَخْتِمُ بِالطِّينِ مَا دَامَ رَطْبًا

Ehtim bi't-ıın mä dāme raıbā

153. الحِلْمُ رِيحَانَةٌ وَلَيْسَتْ بِفَهْرَمَانَةٍ

el-Hilmü reyḥānetü ve leyset biḳahramāneti

154. أَخْرَجَ الطَّمَعُ مِنْ قَلْبِكَ تَحْلَ الْقَيْدِ مِنْ رِجْلِكَ

Aḥric eṭ-ṭame‘a min ḳalbike teḥulle el-ḳayde min riclike

155. الْخُضَابُ تَذْكَرَةُ الشَّبَابِ

el-Hıdābü tezkeretü’ş-şebāb

El-ḥıdāb eḥadü’şebābeyn daḥī meşeldür.

156. الْخَيْرُ لَا يَأْتِيكَ مُتَّصِلًا وَالشَّرُّ يَسْبِقُ سَيْلَهُ مَطْرَهُ

el-Hayru lā ye’tike muttaşılā ve’ş-şerrü yesbiḳu seylehü maṭaruh

Ya’nī ḥayr ve menfa‘at muttaşilen ve müte‘ākiben gelmez lākin şerr ve maḍarratıñ seyli maṭar ve bāzānını sebḳat ider ya’nī bī inḳitā‘ vārid olur meşār ve meşā’ibiñ keşretinden iştikāda ḍarb ü irād olunur beytdür.[139b]

157. الْخَائِنُ خَائِفٌ

el-Hā’inü ḥā’ifün

Şi‘r:

شرع كه بنياد امانت نهاد

قاعدة دين بديانت نهاد

دردلت ار ميل امانت بود

اذ شر دوزخ كه امانت بود

Beyt:

كر علو قدر خواهى اذ امانت دومبات

باتو كفتم كفتنى والله اعلم بالصواب

3.4. Mā ‘Alā Ef‘alü Min Hāze’l-bāb

158. أَخْطَبُ مِنْ سَحْبَانَ وَائِلٍ

Aḥṭabü min saḥbāni Vā’ili

Bu meşel efsaḥu min Seḥbān Vā’il ‘unvānıyla daḥī zıkr u ibrād olunur Seḥbān Bāhile’den bir zātdur ki ḥuṭebā ve şu‘arānıñ efḍalidür.

لقد علم الحى اليمانون أنني

إذا قلت اما بعد اني خطيبها

Cümle-i iş‘ārındandır kendüleri zamān-ı cāhiliyyetde zuhūr ve mu’ahḥaran islām’ı ḥüsn-i kabūl ve hicretiñ elli dörd üncü senesi irtihāl eylemişdür Aşma ‘ī’den mervīdür ki Seḥbān kaçan ḥuṭbe kırā’et eylese ‘arākırız ve ḥüy-gerde olup faḳaṭ bir def‘a tekellüm eylediğkelimātı tekrār i‘āde eylemeyüp ḍarūret yüz göster se diğr ‘ibārāt-ı tevḍih ifādāt eyler ve belā teveḳḳuf tela’süm ta‘bīrāt-ı selīse ve laṭīfe īrād ider ve itmām-ı ḥuṭbe edince īstāde olup fāriğ olunca celse-i yesīre eylemez idi bir zamān bir kervān ile Şām’da seccāde-nişīn olan Mu‘āviye Ḥaḍretleri cānibine gidup meclisine dāḥil oldı Mu‘āviye Seḥbān’ıñ geldiğnden ḥaṭṭ edup kelimāt-ı belāğat-āmizini istimā’a meyl eyledi pes Seḥbān medār-ı kelām olan ‘aşāmı getiriñ didikde ḥuḍūrda olanlardan ba’dıları ey Seḥbān bu meclis-i ḥalīfedür bunda ‘aşā ‘aybdur didiklerinde Seḥbān cevābında Mūsā ‘aleyhi’s-selām [140a] Ṭūr’da Ḥudā-yı ‘ālemīniñ muḥāṭabı olduğı ḥâlde ‘aşāsı destinde idi olvaḳtde Mūsā ‘aleyhi’s-selām vaşayı neylerdi didikde Mu‘āviye ve ehl-i meclis dem-beste olup u‘āviye emr eyledi bir ‘aşā egtürüb dest-i Seḥbān’a şundular Seḥbān olvaḳit ‘illet-i ‘amāya mübtelā olmuş olduğı ḥâlde ‘aşayı ayağıyla çarpub kendü ‘aşāmı isterim didi ḥāşılı ‘aşāsını eline alup ve ayağ üzere ṭurub vaḳt-i zuhrdan şalāt-ı ‘aşra qarīb olunca ḥuṭbe kırā’et eyledi faḳaṭ esnā-i va’zda kendüsinden tenaḥḥuḥ ve se‘āl ve tereddüd ve teveḳḳuf ve infivāl zihūr itmeyüp her ne dürlü nuşḥa şurū’ eylediyse itmām ve ikmāl edup bu zıkr olunan ḥālet kendüsinden zā’il olmadı pes Mu‘āviye eş-şalāt didikde Seḥbān eş-şalāt imāmeke elesnā fi taḥmīd ve temcīd ve ‘izatin ve tenbīh ve va’d ve va’id didi Mu‘āviye Yā Seḥbān ente aḥṭabü el-‘Arab deidkde Seḥbān tefāḥur-ginān el-

Arab vahdehā bel aḥṭabū el-ins ve'l-cinn didi ve Mu'aviye daḥī taşdıķ etdi ammā ba'dü kavlini ibtidā kâ'il olan Seḥbān'dur ve ibtidā 'aşāya ittikā' huṭbe kırā'et eyleyen mezbürdür diyü mervîdür Seḥbān bin Züfer bin Ayās bin 'Abdüşşems el-Vā'ilî'dür Seḥbān'ın huṭbe-i belîğasından olmaķ üzere rivāyet olunur.

İnne'd-dünyā dāru'l-belā' ve'l-āḥiretü dāru'l-ķarār eyyühā en-nās fe-ḥuzū min dāri memerricküm li-dāri meķarriküm ve lā tehtekü estāraküm 'inde men lā yaḥfā 'aleyhi esrārüküm ve uḥrucū mine'd-dünyā ḳulūbeküm ḳable en taḥruc minhā ebdānüküm fe-fihā ḥuyyiytüm ve li-ğayrihā ḥuliktüm enne'r-racüle izā heleke ḳāle en-nās mā terk ve ḳālet el-melā'iketü mā ḳaddeme lillāhi ābā'üküm ḳaddimū ba'dan yekünü leküm ve lā tuḥleķü kellā fe-yekünü 'aleyküm.

Ve Seḥbān Ṭalḫatü't-Ṭalḫāt dimekle ma'rūf olan Ṭalḫa bin 'Abdullāh el-Ḥurā'î medḫinde işbu ebyâtı inşād eylemişdür:[140b]

ياطلح اكرم من بها

حسبا واعطهم لتالد

منك العطاء فاعطني

وعلى مدحك فى المشاهد

Ya'nî ey ḥasb ve kerem ve mālā şāḥib olanlarıñ ziyāde ḥüsnü ve kerîmi olup kendü mülkünde tevellüd ve zuhūr iden mālî ziyāde ivṭā ve invām edici ṭalḫ saña lâyıķ olan 'aṭā ev iḥsāndur sen i'tā eyle baña daḥī lâzım olan 'inde'n-nās seniñ medḫinden ben daḥī müşāhedesini medḫ u senā eyler m ve Ṭalḫa'ya bu beytleri inşād eyledikde Yā Seḥbān benden her ne ṭaleb ider iseñ iḥsān iderim didi Seḥbān daḥī feres-i eşheb olurdu ve fülān ḳaşrı iḥsān eyle didikde Ṭalḫa ḫayf saña Yā Seḥbān ki benden keremi ḳadr ve himmetine göre ṭaleb eylediñ diyerek maṭlūbu olan nesneleri ma'a ziyādetin i'tā eyledi ve Ṭalḫa zıkr olındığı üzere ben 'Abdullāh bin Ḥalef el-Ḥuzā'î'dür ve Ṭalḫatü't-Ṭalḫāt ki āña Ṭalḫatü'l-ḫayr daḥī derler ve Ṭalḫatü'l-Feyyāḍ daḥī dinür ben 'Abdullāh et-Temīmî'dür şāḫābe-i kirāmdandur ve ibtidā hicret edenlerden ve mübeşşer bi'l-cenne olan 'Aşere-i Mübeşşere'dendür ki

künyesi Ebā Meḥmed'dür raḍıyallāhu 'anh Ḥarb-i Cemel'de şehīd olmuştur ḥāşılı feşāḥat-i Seḥbān ve ḥikmet-i Loḳmān ve zühd-i İbn-i Edhem ve Ḥaṭṭ ibn-i Muḳle beyne'l-'Arab meşel olmuştur ḳāle eş-şā'ir:

لو اجتمعت في المرء والمرء مفلس

وليس له قدر على وزن درهم

خط ابن مقلة وحكمت لقمان

وزهد ابراهيم ابن ادهم⁴⁸

'Arablar meşellerinde aḥṭabü min Seḥbān ve aḥkemü min Loḳmān ve ezhedü min İbn-i Edhem didikleri gibi biriniñ ḥaṭṭını sitāyiş eyleseler ḥaṭṭun keḥaṭṭı İbn-i Muḳle derler.

اذا كان لى خط كخط ابن مقلة

وماكان لى خط فما الخط نافع

خط بلا حظ كمثل الليل مظلم

والحظ بلا خط كمثل البدر طالع⁴⁹

[141a] Bu şā'iriñ murādı ḥaṭṭ İbn-i muḳle gibi ḥaṭṭım olacağına bir miḳdār ḥazṣ ve naşībim olaydı daha a'lā olurdu zīrā bi-lā-ḥazṣ olan ḥaṭṭ leyl-i muḳlim mişillidür ve bi-lā ḥaṭṭ olan ḥazṣ bedr-i tāli' mişillidür ki mücib-i nef'-i 'azīmdür dimekdür. Şi'r:

اكر بهر سر موبت هنر دو صد باشد

هنر بكار نبايد جو بخت يد باشد

مراز داست هنر های خوشیتین فریاد

که هر یکی بدکر کونه داردم ناشاد

⁴⁸ İbnü'r-Rumi (ö283/896).

⁴⁹ Necefi el-İsfahani (ö. 1870/1943).

أَخْنَتْ مِنْ هَيْتٍ 159.

Ahneşü min hîti

Bu meşel emşāl-i ehl-i Medīne'dendür ki rasûl-i Ekrem şallallāhu valeyhi ve sellem 'ahd ü zamānlarında sā'ir olmuşdur ve hey'et bir muhannes ya'nī bir müzekker semā'ī ismidür ki Hâdret şallallāhu valeyhi ve sellem ānı Medīne'den nefy ü iclā buyurmuşlardır sebebi budur ki ol zamān Medīne'de üç 'aded muhannes var idi ki biri merķūm Hīt olup meşelde sā'ir olmuşdur ve diğeri herm ve şālīşi mā ta'addüd ve bu muhannesler mecma'-ı nisāya dāhil olurlar ve t̄ā'ife-i nisā ānlardan hicāb itmezler idi Hīt ise murād eylediği zamān ezvāc-ı t̄ahirāt beynine ruḥşat-yāb-ı duḥūl olur idi bir gün Hâdret şallallāhu 'aleyhi ve sellem Ümmü Seleme raḍiyallāhu 'anhā ḥānesinde iken Hīt gelüp derūn-i ḥāneye dāhil olduğda Ümmü Seleme'niñ birāderi 'Abdullāh bin Ebī Ümeyye mezbūru istiḳbāl eyledi ve Hīt söze āgāz ve işbu 'ibāreyi kırā'et eyledi feteḥa Allāhu valeyküm eṭ-Ṭā'if fe-sel en tenfele Bādiyetü bint-i Ğāylān bin Seleme bin Mu'atṭeb eṣ-Şaḳfiyetü fe-innehā betletün heyvā' şemū' bi-ḥilā' tenāşafü vechehā fi'l-ḳassāmeti ve bi-taḥzā'in mu'tedillātin fi'l-vesāmeti in ḳāmet teşennete ve in ḳa'adet tebennete ve in tekellemet teğannete a'lāhā ḳaḍīb ve esfelühā keşīb izā akibelet aḳbelet bi-erba'in ve in edberet edberet bi-şemān ma'a şağr ke'l-iḳḥivān [141b] Ve şey'ün beyne faḥzeyhā ke'l-ḳa'bi el-mükeffā. Ke-mā ḳāle Ḳays bin el-Ḥaṭīm:

تغرق الطرف وهي لاهية

كأنما شف وجهها نرف

بين شكول النساء خلقتها ه

قصد فلا جبلة ولا قصف

Çünkü merķūmuñ bu kelimātını Hâdret-i şallallāhu 'aleyhi ve sellem istimā' buyurdular ve Mālūke sebbāke Allāhu mā kunte aḥsebūke el-ennü ḡayru üli'l-irbeti mine'r-ricāli fe-lizā kunte lā aḥcebūke 'an nisā'ī ḥadīs-i şerīfini irād eyledikten şoñra şadır olan fermān-ı 'ālī-i risālet-penāhī üzerine mezbūru Ḥāḫ nām maḥalle nefy ve iclā

eylediler ki Hâh Mekke ile Medîne beyninde bir maḥalldür ki āña ravḍatü Hâh dahî derler ve bu ḥadîs üzerine şaḥâbeden ba‘ḍıları mezbûruñ ‘unḵunü ḍarb eylemek istediye de Ḥaḍret-i sûtüde-simât Lā ene ḳad emerēnā en lā naḳtüle el-muşallîn buyurdular mervîdür ki merḳûm Hît ‘Oṣmân raḍıyallāhu ‘anh zamānlarına ḳadar Hâh’da ḳalmışdur intehā Ebū ‘Ubeyd el-Ḳāsım bu ḥikāye dāḥilinde olan ‘ibārāt ile sālifü’z-zıkr Ḳays bin Ḥaṭım’iñ şı‘rini şu vechle tefsîr eylemişdür ḳavlühü bâdiye āsiye vezninde Bint-i Ğaylān eṣ-Şakafiye şaḥâbiyyedür ‘alā ḳavl nûn ile bādinedür ammā ḳavlühü mübtelletü hîfā’ el-mübtelletü be-ğāyet ḥûb ve dilber olan maḥbûbeye dinür gūyā ki ḥüsn ve cemāl-i cism ve endāmına biçilmiş ḳaṭ‘ıkisvet ola yukālü imre’etün mübtelletün ey cemîletün ke’ennehā betele ḥüsnühā ‘alā a‘ḍā’ihā ve şol ḥātūna denur ki tāmme el-ḥaleḳatü ve mütenāsibetü’l-a‘ḍā’ olup endāmınıñ etleri biri biri üzerine gelmiş ola ya’nî serv-i sehî ve ḥaddeden çekilmiş gibi mevzûn ola bu kelime ile ricāl tā’ifesi şıfatlanmaz nisāya maḥşûşdur yukālü imre’etün mübtelletün izā kânet lem yerkebü ba‘ḍu laḥmihā ba‘zan ve illā heyf vaşfdur ince bellü maḥbûba dinür hîfā’ mü’ennesidür ve kezâlik şümū’ neclâdur ve ḳavlühü tenāşafe vechehā fil-ḳasāmeti ve tcre’ü mu’tedillen fi’l-vesāmeti [142a] İn ḳāmet teşennete ve in ḳa‘adet tebennete tebennā tebāvade mā beyne’l-faḥzeyn ma’nāsınadur yukālü tebennete en-nāḳatü izā bā‘ade mā beyne faḥzeyhā ‘inde’l-ḥlaeb ve yukālü tebennete ey şārat ke-ennehā bünyānü men ‘azzamehā aşl tebennā te’ennā vezninde binā māddesindendür ki beyt-i mübennā yapısında olmaḳdur kezā minhü ḥadîsü Bâdiye bint-i Ğaylān izā celeset tebennete ey şārat ke’l-beyti’l-mübennā ya’nî vücūdu semüz ve fülâne-i am‘lumesi kebîr olmaḳla pāçelerini gerüb oturduḳda ḳubbe çadırı yapısında olur ḳavlühü ve in tekellemet tefennet a‘lāhā ḳaḍıb ve esfelühā keşıb el-ḳaḍıb ḡuşn-ı beden ma’nāsınadur ki âlt tenāsüle dînür el-keşıb yfn ve tepe ma’nāsınadur ve ammā ḳavlühü teḳabbele bi-erba’in ya’nî bi-erba’i ‘aknin fi batnihā el-‘akn semüzlikden nāşı ḳarn etinde ḥāşıl olan yiv ve bu kendilere dinür cem‘dür müfredi ‘aknedür yukālü batnün zū ‘aknin ve hiye mā inṭavā ve teşennā berre laḥmühü semenen ve ḳavlühü ve tedebbera bi-şemān ya’nî bu ‘akn-i erba’ eṭrāfi enk cenbeynine vāşıl olmaḳla her bir ‘akn ikiye münḳasım ve tarafeyn ve cenbeynini muḥîṭ olarak ḥattā mu’ahḥaru’l-mer’e ma’nāsına olan iki metnine vāşıl olmuşdur teşniye bünyesiyle müyeneyyin iki taraflı arḳa kemiklerini ḳaplayan ‘uḍvlardur arḳanıñ iki keçesinden ‘ibāretdür ki şırt ta‘bîr olunur omuz

başlarından ala başlarına varınca sađlı ollu ırtlardan ‘ibāretdür hāılı kiabīlinde olan yiv ve bükendiler ikiye münkasim olup ırtında sekize bāliđ olmuştur emān dimekdür arādī erāfdur ki müfredi arfdur ve bu müzekkerdür ‘Arablarıñ hāzā e-sevb sebvun fi emān ‘alā niyyeti’l-ebār avllerinde vārid olmuştur ki fi emāniyeti ebār dememişlerdür nitelki ‘Arablar ba‘dī avllerinde ammen mine’-ehir hamsen derler zīrā avm dūne’l-leyālī olan eyyām içündür eyyām zikr olunduđda ammen hamsetū eyyāmin derler [142b] Ve avlühū ma‘a sađr ke’l-ahivān ve ey’ūn beyne faħzeyhā ke’l-a‘b el-mükeffā el-ahivān hemzeniñ fethiyle bābūnec ismidür ki papadyadur ve faħz övce ile baldırın mā beyni olan ‘uđva dinür ey’ūn beyne faħdeyhā kelāmından murād mevđī‘-i ma‘hüddür ki a‘b-ı mükeffā gibidür ve avlühū tefteriū e-arf ey tešteđilü ‘aynü’n-nāzırın ileyhā ‘ani’n-nazar ilā gayrihā ya‘nī nāzır olan kimseleriñ nazarını gayrıya nazar eylemek međül ider yāhud āña nazar eyleyen kimse gözünüñ her arafıyla nazar eyler ki ānı görenleriñ gözü müjgānından ileri gider nitelki bu maāma münāsib ā‘ir dimiştür:

در تماشايت برنك شعله هرجا ميرويم

ديده مايقدم بش است از مزكان ما

Ve avlühū effe vechühā nezf ey ceħdühū yürīdü ennehā ‘atīatū’l-vech daīatū’l-meħāsin leysset bi-keireti laħmi’l-vech ya‘nī ā‘ir bunuñla maħbūbeniñ ‘atīatū’l-vech ve daīatū’l-meħāsin olduđunu murād eylemiştür al eff ince ve nāzik olan nesneye dinür ve en-nezef ħurūcū’d-dem ey ennehā tüdrabū ilā e-afrati ve lā yekūnū zālike ammā mine’n-ni‘meti ya‘nī nezef ħurūc-i dem ma‘nāsınadur ki an amađa dinür ve e-ükül urūb ma‘nāsınadur ki ba‘dıların beyānına göre bundan murād mil ve ebīh olmađdur ve el-cebletū küzze-i ğalīza ma‘nāsındadur pek uru olup eđilmesi muħāl olan yaya dinür ve el-ađf beden ince ve naħif ve tezār olmađ ma‘nāsınadur hāılı Hīt-i mezbūre Bādiye’yi bu evāf ile tavif ve temdiħ eylemiştür ammā erbāb-ı rivāyāt Hīt’in isminde iħtilāf eylemişlerdür ānlardan ba‘dıları nūn ile Hinb olduđuna zāhiib olmuşlardur ve İmmām Leys ehl-i ħadi bunu taħif idüp Hīt didiler diyü beyān eylemiştür ve ezherī İmām āfi‘ī rađıyallāhu Te‘ālā ‘anh [143a] Ĥađretlerinden ve ğayr-ı ehl-i vüūđdan tā’ Hīt olmađ üzere rivāyet etmiştür ve avāb olan daħī Hīt olmađdur.

160. أَخْتٌ مِنْ دَلَالٍ

Ahneşü min delâli

Delâl kezâlik Medîne muhâneşlerinden bir muhâneşdür ki ismi Nâfîz ve künyesi Ebû Ze'd'dür ve ânı Emeviyyeden Süleymân bin 'Abdülmelik zamânında Medîne emîri ve hâkimi olan İbn-i Hazem el-Enşârî hâyelerini çıkarup hâdim eylemişdür sebebi bu vechle menkûl ve mervîdür ki mezbûr Süleymân 'âmili olan İbn-i Hazem'e hitâben kâtibine bir kâğıd yazdırmışidi cümle-i 'ibârâtından biri Ehaşsu lî muhâneşeyi'l-Medîneti olmağ lâzım gelir iken eşnâ-yı tahrîrde kâtibiñ kalemi teşezzi ve sehv eyleyup ehaşş kelimesini mu'acem ya'nî hâ'yı hâ'ya tebdîl eylemişdür vaqtâ ki mektûb Medîne'de İbn-i Hazem'e resîde olduğda İbn-i Hazem açup kâtibine kırâ'et eyle demişidi çünkü kâtib mektûbu kırâ'et iderken 'ibâre-i mezkûreye gelüp ehaşsu'l-muhâneşeyn didikde emîr-i mezbûr Ey Kâtib sehv eylediñ ehaşş şakım hâ-i ğayr-ı mu'aceme ile olmasun didikde kâtib hayır dezve-i hâ'da nokta vardur temre ve sehîl mişillü âşikârdur deyince ismi âtiyü'z-zıkr muhâneşlerini ihdâr ile emr eyledi cümlesini hâdim eylediler ki ânlardan biri tercüme-i hâli âtîde mezkûr olan Tuveys ve biri mezbûr Delâl ve şâlişi Nesîmü's-Sahr ve râbivi nevmetü'd-đuhâ ve hâmisi berdü'l-fu'âd ve sâdisi zıllü's-şecerdür ki bunlar dahî darb-ı meşeldür Hît ve Delâl ve Tuveys ve Herm ve Mâti' mişillü ve bunlarıñ her biri hîn-i haşâda ba'dı kelimât terkîb eylemişlerdür ki el-hâletü hâzihî lisân-ı 'Arab'da sâ'irdür [143b] Hikâyet iderler ki Tuveys ve sâ'irleri ihdâr olunub mevki'-i icrâya geldiklerinde ez-cümle Tuveys zebân-küşâ olup mâ hâzâ lâ hitâne a'yedü 'aleynâ didi ba'dehü Delâl nuçka gelüp bel hâzâ hüve el-hitân el-ekber didi ve Nesîm-i Sahr dahî söze âğâz ile bi'l-huşâ sırte muhâneşen haqqan didi ve nevmetü'd-đuhâ bel şırnâ nisâ'un haqqan ve berdü'l-fu'âd isterahnâ min hamli mîzâbi'l-bevl ve zıllü's-şecer mâ yeşne'u bi-silâhin lâ yüsta'mel didi ya'nî Tuveys biz evli sünnet olmuş idik tekrarı nedür ve Delâl belki bu hitân-ı ekberdür ve Nesîm-i Sahr bu huşâniñ çıkarılmasından haqqat muhâneş oldum ve Nevmetü'd-Đuhâ belki bütün bütün kadın olduğve Berdü'l-Fu'âd mîzâbü'l-bevl ve hmalden müsterih olduğ ve zıllü's-şecer isti'mâle kâbil olmayan silâh ile ne iş görülür dimişdür

ba‘dehū bunlar haqqında icrā-yı ‘ameliyyāt eyleyen tabīb gezerken ibn-i Ebī ‘Atīk nām ruvāt ki muḥaddiṣinden bir idi tabībe ḥıṭāb idüp Delāl’i sen mi ḥaṣṣī eylediñ ṣaḥīḥ ise Delāl güzel olacaḳdur didi:

لمن طلل بذات الجز

ع امسى دارسا خلقا

Ya‘nī ḥuzemānı ün itlāline giden aḥṣam üzeri ḳabuḳlarını ders ider pes tabīb-i mezbūruñ yanından giderken İbn-i Ebī ‘Atīk tekrār da‘vet eyleyup ben de ṣaḳīl olmayup ḥafifce ‘eniyetlik vardur didi rivāyete derler ki Delāl’iñ teḥannüṣü ol dereceye bāliḡ olmuş idi ki eṣnā-yı ḥaccda cemār ve cemā‘ati ‘ūd ve maṭarı ile müza‘fer ve mübeḥḥar olmuş sekr-i Süleymānī ile remy eyler idi bu ḥāl kendüsinden su‘āl olunduḳda cevabında benim ‘indimde Ebū Mürre’niñ ya‘nī Şeyṭān’iñ bir eli vardur ben āña mükāfāt için böyle eylerim didikde tekrār o yed nedür diyü su‘āl olunduḳda ḥabbib ileyye el-ibnete dimiṣdür ki ibneliḡi baña sevdirdiḡidür demeḡi murād eylemiṣdür mektüb-i mezkūrda beyān olındıḡı vechle Süleymān’iñ murādı eḥaṣṣ-ı ḥā’-i ḡayr-ı mu‘acceme ile olmaḳ idi ki Medīne’de olan muḥanneṣleri ta‘dād eyle dimekdür lākin teṣezzī-i ḳalem ḥā-i mühmeli mu‘accem eylemekle ma‘nāsı deḡiṣdiḡi için mezbūr muḥanneṣler ḥuṣy idilmiṣdür.[144a]

161. أَخْسَرُ صَفْقَةً مِنْ شَيْخٍ مَهُو.

Aḥseru ṣafḳate min şeyḫi mehvi

Mehv batn-ı ‘Abdülḳays’dan bir ḳabiledür ve bu şeyḫiñ ismi ‘Abdullāh bin Bidre’dür ḫikāyete derler ki ‘Arab’dan ḳabile-i İyād mine’l-ḳadīm fesvh ile ta‘bīr olunduḳları cihetle içlerinden Zeyd bin Selāme nām kimse bir gün Yemen ḳumṣlarından berd-i aḥbere nām ḳumaṣdan iki ṭāḳa alup Sūḳ-ı ‘Uḳāz’a gelmiṣidi orada ḥāḍır bulunan cemā‘at- kesīre çnde ḳıyām idüp kimdür ki bu ḳumaṣlarla berāber ‘Arab’iñ bezi ta‘bīr eyledikleri laḳabı bizden ala ya‘nī fe-minellezī yeṣṣterī ‘āra el-fesv minnī bi-berdiyy hezīn didi ismi bālāda zıkr u beyān olunan Şeyh Mehvī ‘alā mele’i’n-nās ayaḡa ḳaḳup ol ḳumaṣları aḥz ve telebbüs eyledikten birṭaḳım ādemler buña ṣāḫid olduḳdan ṣoñra vaṣf-ı mezkūr ile kendü mutṭaṣıf olmaḳ çün ol cem‘- kesīr meyānında çarta keṣān olarak cevelāna

şurū‘ eyledi ve ba‘dehū ehli yanına varup ānlar bir dīnden su‘āl eylediklerinde ben ‘ār-
ı dehri siziñ için bir dīn muķābilinde iştirā eyledim ya‘nī iştiraytü leküm ‘āra’d-dehr
didi niteki ‘Abdulķays İyād için idilmişdür:

ان الفساه قبلنا اباد

ونحن لانفسو ولانكاد

Ve ķālet İyād:

يال لكيزه دعوة نبديها

نعلنها ثمت لانخفيها

كروا الى الرحال فافسوا فيها

Ve yine ba‘dı şu‘arā bu bābda demişlerdür:

يامن رأى كصفقة ابن ببيدة

[144b] من صفقة خاسرة مخسره

المشترى العار ببرى حبره

شلت يمين صافق ماخسره

Hikāyet iderler ki Münzir bin el-Cārūd el-‘Abdiyy Re’īs-i Başra olduđu eşnāda bir gün
dīvān idüp hālbu ki ol dīvānda ķabā’il-i Başra hādır idiler ba‘dı kelimātdan şöıra
Münzir men yeşterī minnī ‘āra’l-fesveti yetehakkemū ‘aleyye fī es-sūmi didi ya‘nī ‘ār
fesvesini bey‘ için müşterīye tālīb oldı orada mevcūd bulunanlardan ve Mehv
ķabīlesinden bir kimse ayağa ķalkup ben ol ‘ārı iştirā iderim didikde Münzir Ey habīs
siz cāhiliyyetde bu ‘ārı iştirā eylemiş olduđuñuz gibi zamān-ı islām’da daḥī şatun
almaķ mı istersiniz a‘zeb ekāme Allāhu nā‘ayke didi hikāyet iderler ki aşḥāb-ı cürm ve
cināyetden ‘uķūbete müsteḥakķ ve şāyān iki şahşı ‘Abdümelik bin Mervān huđūruna
işāl etdiler ‘Abdümelik bunlarıñ ba‘de’l-istināk biriniñ baḥına yüzü üzere sergi gibi
bir ağlayup bu şūretle ezā olunmasına emr eyledi pes mezbūru baḥ eyleyüb ezā
eylemeğe başladıklarında diğeri teđarruḥa başladı bu eşnāda Velīd bin

Abdūlmelik meclisde bulunmağla herif cāniniñ teđarruñundan kendüsine bī-ihtiyār ħande ‘arıđ olunca ‘Abdūlmelik ħiddet idüp Ey Velid icrā-yı ħudūd için iķāme eylediğim meclisde ne için ħande idersin tutuñ şu bī-edebi meclisden def` ediñ didikde Velid ħandeyi terk idüp ‘alā rislike Yā Emire’l-mü’minin benim güldüğüm ba‘dı vülāt-ı emriñ Başra minberi üzerinde vallāhi le-in ħammezte ħanīfeten le-teđarruñanne ‘Abdülķays didikleri ħātırıma geldiğinden nāşidür yoħsa ħāşā meclisiñizi taħķir değildür didi meğer maṭbūħ-ı merķūm Ĥanefiyy ve đāraṭ ‘abdi olmağla ‘Abdūlmelik ħande-āğāz ve merķūm cānileri ‘afv ve āzād eylemişdür.

162. أَخْنَثُ مِنْ طُوَيْسٍ

Aħnesü min Ṭuveysi

[145a] Bu meşel eş’emü min Ṭuveys ‘unvānyıla daħi mervīdür eṭ-Ṭāvus bir tā’ir-i ma’rūf ismidür ba‘de ħazfi’z-ziyādāt taşğiri ṭuveysdür bālāda zikr olındığı vechle Ṭuveys muķaddemen zikr olındığı vechle Medīne muħanneşlerinden biridür muķaddemen kendüsine Ṭāvus denilir iken teħannüş eylemesi münāsebetle taħķirān Ṭuveys ıtlāk eylediler merķūm Benū Maħzūm’uñ mu‘tekı olan ‘Abes bin ‘Abdullāh’dur künyesi Ebī ‘Abdünna‘īmdür ki İslām’da ibtidā def ile teğannī icrā iden ve fe-inne’r-raķşa ve đarbū’d-defi le’ibün ve’l-la’bü küllühü ħarām hencārından ‘udül eyleyen mezbūrdur ħiçbir nesneden mübālāt ve teħāşī eylemez idi ve ‘Arablar bri kimseniñ ziyāde meş’üm olduğunu beyān eylemek murād eyleseler eş’emü min Ṭuveys derler rivāyet iderler ki mezbūruñ vālidesi be-ğāyet nemmāme ve müfside olmağla nisvān-ı enşār beynlerini dā’imā ħamz ve nemīme ile ifsād ve taħrīş ve zihnlərini taħdīş ider idi ol ħāl ile güzārende-i eyyām iken sebep-i hestī-i ‘ālem şallallāhu valeyhi ve sellem Ĥadretleri mele-i a’lāya i’tizāmları gecesinde mezbūru vađ’ ve tevlid eyledi ba‘dehū vellezīne ma’ahū teşrīfini lābis dūş-i taħķīķ-ı cenāb-ı ‘atīķ Ebū Bekr eş-Şiddīķ rađıyallāhu ‘anh vefāt eylediği gün feṭim oldu ya’nī memeden kesildi pes eşiddā-ü ‘alā’l-küffār mā-şadaķına maşdūķ Ĥadret-i ‘Ömer el-Fārūķ rađıyallāhu ‘anh Ebu Lü’lü’ kaşdıyla şehīden irtihāle yledikleri gün bāliğ oldu imdi ruħamā’ü

beynehüm bālā hānesinde mesned-nişīn Ḥaḍret-i ‘Oṣmān Zī’n-nūreyn raḍiyallāhu ‘anh vaḳ ‘a-i dārda şehīd olduđu gün tezevvü eyledi ṣoñra rukke‘an sücceden āyīnesinde çehre-nümā.

كسى راجه زور وزهر كه وصف على كند

جبار در متاقب او كفة هل اتى

Ḥaḍret-i ‘Alī el-Mürteḍā raḍiyallāhu ‘anh İbn-i Mülcem’iñ ḥancergīn ve ‘adāvetiyle Kūfe’de şehīd olduđu gün bu veledi dünyāya geldi bu ḥālleri mezbūr Ṭuveys ba‘dı mecālis ve meḥāfilde [145b] Naql ve ḥikāyet ve fe-men mişlī diyü mübāhāt ve meḥaret eyler idi ve mezbūr ya‘dı yā ehle’l-Medīneti mā dümtü beyne ezheriküm fe-teveḳḳa‘ū ḥurūce’d-deccāl ve’d-dābbe ve in müttü āminüne ya‘nī Ey Ehl-i Medīne ben siziñ beyniñizde olduḳca deccāl ve dābbetu’l-‘arḍiñ ḥurūcunu ümīd ediñiz eđer ben vefāt idersem emīn oluñuz der idi ve bu ebyāt-ı ātiyeyi kendüsi kırā’et eyler idi:

انا ابو عبد النعيم

انا طاوس الجحيم

وانا اسام من دب

على ظهر الحطيم

انا حاء لام

ثم قاف حشو ميم

Burada ḥassv-i mīm’den murād ḥarf-i yā’dur zīrā mīm yazıldığı vaḳt evveli ve āḥiri mīm olur yāniñ ḥasv dūr k k s vaṣatında vāḳi‘ olmuşdur ḥā’ lām ḳāf ve ḥasv-i mīm olan yā’ ile ene ḥalkī dimekdür murād eylemişdür ki ben uğursuz ve meş’ümüm dimekdür zīrā ḥalk luğatda uğursuzluğa iṭlāḳ olunur gūyā ki māl ve iḳbāli terāş edup izāle ider ve Ṭuveys bālāda beyān olındığı üzere sā’ir beş nefer muḥannesler le berāber ḥādīm idilmişdür niteki mā hāzā illā ḥitān ü’idü ‘aleynā dimişdür ve ānlarıñ ḥādīm idilmesiniñ sebebi ba‘dılarıñ rivāyetine göre Medīne’de tekessür eyled kler ve nisā ile ricāl beynini ifsād etdikleri sebab-i ḳavī

olmuştur ve ba‘dılarını zu‘munca Süleymān bin ‘Abdülmelik mufriṭu’l-ġayreh bir zāt olmağla bir leyle-i ḳumrāda civārīden birini hıly ve mu‘aşfer ile tezyīn etdirüp eglenürken civārında bulunanlardan Sümeyrā el-İbliyy bu ebyāt ile teğannī eyler idi:

وغادة سمعت صوتي فارقتها
من اخر الليل لما ملها السهر
تدنى علي فخذيتها من معصرة
والحلى دان علي لباتها خضر
لم يحجب الصوت احراس ولا غلق
[146a] فدمعها باعلى الخد ينحدر
في ليلة البدر مايدري معاينها
اوجهها عنده ابهى ام القمر
لو خليت لمشت نحوي على قدم
تكاد من رقة للمشي تنفطر

Çünkü Süleymān bu ū‘ri istiv‘āb eyledi Semīr’iñ bu ū‘riniñ cāriyesi ḥaḳḳında olduğuna zāhib olmağla emr idüp Semīr’i ihḍār ve ḥaccāmı da‘vet-i birle ḥādim etdirmek üzere iken ‘Amr bin ‘Abdü’azīz Ḥaḍretleri ḥuḍūra dāḥil olarak Yā Süleymān ne işlersin didikde Süleymān sükūt ile emr idüp ba‘dehū İne’l-ferese yeşhel fe-testevdiḳu el-ḥacera lehū ve inne’l-fahle yaḥṭuru fe-teḍbe‘u lehū en-nāḳate ve inne’t-tīse yenübbū fe-steḥram lehū el-‘anzū ve inne’r-racüle yuġnī fe-teşbeḳu lehū el-mer’etü dimekle işbu sözleri meşel olarak irsāl olındı pes Süleymān Semīr’iñ ḥāyelerini çıkartdıḳdan soñra kātibini da‘vet eyleyüp emr eyledi ki Medīne’de bulunan ‘āmiline ya’nī İbn-i Ḥazem’e enne eḥaşsa’l-muḥanneşīn olmağın diyü taḥrīr ide lākin naşılsa ḳalemi teşezzi eyleyerek eḥaşş kelimesinde olan ḥā’ ḥarfiniñ dezvesine noḳta vaḍ’ eylemekle İbn-i Ḥazem daḥī mūcibince icrā-yı ‘ameliyyāt eylemiş olduğı muḳaddemen zıkr u beyān olunmuştur.

163. أَخْلَى مِنْ جَوْفِ حِمَارٍ

Ahlā min cevfi-ı himār

Meşel-i mezbūr Ahrebü min cevfi Himār ‘unvānıyla daḥī mezkūrdur ba‘dılar kavlince himār baқыıye-i ‘Ād’dan bir kimseniñ ismidür ki cevfi-ı himārdan murād kezālik arđ-ı ‘Ād’dan bir vādīdür enhārı keşir ve esmārı vefir idi muḳaddemen zikri sebkat idüp tekrāra ḥacet olmadıḡı üzere bir gün merḳūm Himār’ıñ on iki nefer evlādı li-ecli’s-şayd geşt ü güzār iderlerken bir şā’ika işābet idüp cümlesini helāk eyledi bu ḥaber Himār’ıñ resīde-i sem’i olduḡda der-inḥāl küfrü ḳabül eyleyüp lā a‘būdū rabben bi-ef‘ali zā bi-beniyye [146b] Didi ya’nī benim evlādıma böyle idene ‘ibādet demeḡi murād eyleyüp ba‘dehū zühd ve taḳvāyı mübeddel şirk ve rüsvāyī iderek ḳavmini da‘vet ve küfre teşvīḳ eyledi bunlarıñ bu ‘işyānı üzere çok zamān murūr itmeksizin esfel-i vādīden bir āteş zuhūr idüp oraları ḥarāb ve ḳavmi dūçār-ı dereke ‘azāb eyledi ba‘dehū ‘Arab cevfi-ı himārı meşel olarak aḥz idüp her ḥarāb ve ḥālī ‘ani’n-nās ve’l-‘umrān olan maḥall ḥaḳḳında ḍarb ü irād ider oldular ve ekşer-i şu‘arā daḥī bu fi şī’rlerinde isti‘māl eylediler izān cümle bir şā’ir dimişdür:

وبشوم البغى والغشم قديما

ماخلا جوف ولم يبق حمار

Bu ḳavl Hişām el-Kelebī’den mervīdür ba‘dılara göre Himār ism-i racül deḡildir murād ma‘rūf olan himārdur ki fārisīde ḥırr dinür ahlā min cevfi’l-‘īr ḥiccet olarak irād olunmuşdur zīrā himār-ı vaḥşī şayd olındıḡı zamān cevfinde olan şeyden ḡayrı intifā‘ eylemez belki remy olursa daḥī ekl itmez ve kezālik ‘Arablar şerru’l-māli mā lā yüzkā ve lā yüzkā derler ki şerr-i mālдан murād himārdur ne zekātı vācib olmuşdur ve ne de zebḥ ve ekli ḥelāl denilmişdür niteki İmru’ü’l-Ḳays’ıñ ḳavlinde Ebū Naşr dimişdür:

وواد كجوف لعير قفر قطعته

El-‘īr ‘inde’l-Eşma‘ī el-ḥimāru yezḥebü ilā ennehū leyse fi cevfi’l-ḥimār izā şayyede şey’ün yentefi‘u bih imdi cevfü’l-ḥimār ba‘dılar ‘inde ḳufr olan vādī menzilesindedür ki nās ve behāyim için ānda bir gün ḥayr me menfa‘at olmaya

lâkin Eşma‘î İbn-i Külebî’den ve o daḥî fervet bin Sa‘îd’den kezâlik Ferve ‘Afîf el-kindî’den rivâyet eylemişlerdür ki ‘Arab’iñ zıkr eylediği ḥimârdan murâd zıkr olındığı üzere beḳâyâ-yı ‘Âd’dan ḥimârdur ki yuḳâl lehü ḥimâr müveyle‘ fe-‘eddelet el-‘Arab ‘inde tesmiyetihî ‘an zıkrî’l-ḥimâr ilâ zıkrî’l-‘îr.[147a] li’ennehü fi’ş-şi‘ri eḥaffü ve eshel maḥrecen ve ba‘ḍılar Ḥimâr bin Mâlik bin Naşr el-Ezdî’dür demişlerdür.

164. أَخْزَى مِنْ ذَاتِ النَّحْيَيْنِ

Aḥzā min zāti’n-neḥyeyni

Bu meşeliñ tafşîli Bâbü’ş-şîn’de eşgalü min zāti’n-niḥyîn meşeli zeylindedür.

165. أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةَ الْحَطَبِ

Aḥseru min ḥammālete’l-ḥaṭab

Ḥammālete’l-ḥaṭab Ḳureyş’den bir ḥatūndur ki oña Ümmü Cemîl derler Ebî Süfyân bin Ḥarb’iñ hemşiresi ve Ebû Leheb’iñ zevcesi olan ḥabîsedür ki Tebbet yedâ Ebî Leheb sûre-i şerîfesi tefsîrinde me‘âl-i ḥâlini beyân eylemişlerdür niteki şâ‘ir dimişdür

جمعت شتى وقد فرقتهـا جملا

لانت اخسر من حمالة الحطب

Ey ezhere ḥusranen mel‘uneten mezbûre Rasûl-i Ekrem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ile müşrikîn-i Ḳureyş beyninde sâ‘iyetü’l-fesâd olmağla ḥammālete’l-ḥaṭab lakiabıyla müleḳḳabe kılınmışdur zîrâ nemîmeye ḥaṭab derler ḥaṭab ile âteş nîce ‘alev-efrûz olur ise nemîme ile nevâ’ir-i ‘adâvet o gūnâ firûzân olındığı bâ‘iş tesmiyedür beyt:

ندیم ز غماز برکشته تر

که نفرین برو باد شام و سحر

Niteki ‘Arablar fülânün yaḥṭabü ‘alâ fülân derler ve maḥall-i iğrâda îrâd iderler ve ḳâle:

من البيض لم تصطد على ظهر سوءة

ولم تمش بين القوم بالحطب الرطب

Ve fācīre-i mezbūre fi'l-vāqī' kendü için hataab naq edicidür odun bağlamak için ānīñ boğazında hurma līfinden bükülmüş ip vardır yāhūd Peyğamber 'aleyhi's-selām Ḥaḍretlerine komşu olmağla ol fācīre çalı ve dikenler devşirüp ip ile arkasına taḥmīl ve gece güzergāh-ı Peyğamber'e vaḍ' eyler idi tā ki ayağına batmak ve dāmenine ilişmek ile [147b] Eziyyet ola yāhūd ol ip cehennemden boğazına geçirilmiş zencīr ola rivāyet iderler ki mesfūre bir gün odun bağlayup ipiñ ucunu boğazına geçirmiş olduğu ḥālide yükünü bir dīvāra vaḍ' ile qaldırayım dirken naşılso boğulup helāk olmuşdur.

166. أَخْسَرُ مِنْ ابْنِ مُلْجَمٍ

Aḥseru min İbn-i Mülcem

İbn-i Mülcem Necībī Kabīlesi'nden ve kabīle-i mezbūre Benī Ḥamīr'dendür Murād Kabīlesi'ne ḥulefādur ve İbn-i Mülcem kabīle-i Tecüb'dandur 'alā kavlı Kinde'den bir baḥındur ki Tecībī bin Kinde bin Şevr'dür ve bu taḥdīrce merḳūm Tecübī olmaḳ iḳtiḍā ider.

نباشد جزاز بی بدر دشمنش

که یزدان باتش بوزدنتش

Beytini Ḥakīm Firdevsī mezbūr ḥaḳḳında inşād eylemişdür üdebānīñ beyānına göre bī-peder emsāl-i 'Acem'dendür qaçan bir kimse ḥaḳḳında veled-i zinādur diyü kıl ü qāl olunsa 'Acem fülān kes bī-pederest derler ekşer-i kütüb-i mu'teberede yazıldığına göre merḳūm İbn-i Mülcem ki ismi 'Abdurrahmān'dur ahālī-i diyār-ı Mışır'dandur ki 'Oşmān ibn-i 'Affān raḍıyallāhu 'anh katline gelen ḳavm ile hem-rāh olup mu'aḥḥaran Kūfe'de ḳalmışdur ve 'alā rivāyetihi.

شه سریر ولایت امام عالم جاه

محیط عالم دانش علی ولی الله

Ḥaḍretleri müteveccih-i ḥarb-i Ḥavāric iken her cānibden leşker ḥaleb eyleyüb Yemen'den İbn-i Mülcem gelmişidi ba'dı rivāyetde Ḥavāricden idi Nehrivān'da Ḥaḍret-i Emīru'l-

mü'minîn Havâric üzere muzaffer olduḡda merḡüm bir tarafa firâr edemeyüp nâ-çâr ma'iyetde kialmıṡıdi merḡümüñ eyyâm-ı tuḡüliyyetinde mürebbiyesi bir Yahûdî 'avreti olup ,ḡaḡab tarîḡıyla ba'dı kerre ey Şâlih'in devesini 'aḡr iden şaḡîden eşna' ve eşḡâ diyü nidâ ider idi ve yine Seyyidü'l-kevneyn şallallâhu 'aleyhi ve sellem Ḥaḡretleri [148a] Bir gün cenâb-ı Mürteḡâ-yı taltîfâtдан soñra buyurdular ki Yâ 'Alî bed-terîn eşḡıyâ-yı cihân ikidür biri oldur ki 'aḡır nâḡa-i Şâlih'dür ismi Ḳarrâr bin Sâlif ve laḡabı Aḡmer Şemûd'dür ikinci ol ḡarâm-zâde-i aḡıru'z-zamândur ki saña şimşîr zehr-âbdan ki mîzâb tîzâb ḡadrdr şerbet-i ciḡer-şikâf-ı şehâdet içürse gereḡdür diyüp ol serd ü letmendîne soñra ḡilye-i dîbâce-i cemâl olan liḡye-i şerîfesine işâret buyurdular ve naḡl olunur ki Ḥabîb-i Ḥudâ ta'yîn-i ḡâtil-i mürteḡâ idüp beyân-ı keyfiyyet eylediklerinde ḡabile-i Murâd'dan 'Abdurrahmân bin Mülcem nâm nâ-murâddur didiler ḡattâ Şâh-ı Ḥayber-küşâ ol şaḡî-i mâder-baḡtâyı gördükde serverişlerin gösterüp metâ taḡḡabü hâzihî bi-hâzâ buyururlar idi vaḡtâ ki şaḡî-i merḡüm Kûfe'de bir ḡâtûna ta'aşşuḡ idüp âniñ iḡvâ ve iḡrâsıyla ol ḡaḡreti Kûfe câmi'inde şabâḡ namâzı edâ eylerkenşehîd eyledi niteki ḡışşa-i mufaşşalesi ma'lûmdur.

ولاعار للاشراف ان ظهرت بهم

كلاب الاعادي من فصيح واعجم

فحربة وحشي سقت حمزه الردى

وحتف علي من حسام ابن ملجم⁵⁰

Mervîdür ki Şübeyb bin Becre nâm nâ-merd ve ḡabîs vaḡ'a-i şehâdet-i Ḥaḡret-i Emîr'de İbn-i Mülcem la'in ile hem-dest-i müşâreket idi 'alâ ḡavl bunlar üç nefer kimselerdür le'aneḡumullâh Te'âlâ . Şi'r:

بر خوان غم چو عالیانرا صلا زدند

اول صلا بسلسله انبیا زدند

⁵⁰ Buhtûri (ö. 284/897).

167. أَخِيلٌ مِنْ وَاشِمَةِ اسْتِهَا

Aẖyelü min Vāşimetri estihā

Ebū ‘Amru kavlince Vāşime bir ẖātūnuñ ismidür ki meşel-i mezbūruñ menşe’idür [148b] ‘alā kavlı bu ẖātūndan murād metşeme’dür ki a‘zamü fî nefsihî mine’l-metşemeti meşeliniñ menşe’idür ve ol ‘avret kendüsine güzel ve laţif görünmek için fercine ve maķ‘adına na‘llar kesmişidi ve Metşeme’niñn aşlı Mûteşime olmaķ üzere mervîdür zîrā veşm luġatda bedende iġne ile açılan şekle dinür ba‘đılar fercine ve maķ‘adına na‘l-keş ismi ve ba‘dı hikāyâtı muķaddemā sebķat eyleyen duġa nām ẖātūndur dimişdür.

168. أَخْلَفٌ مِنْ نَارِ الْحَبَابِ

Aẖlefü min nāri’l-ħabāħibi

Bu mesel aẖlefü min nāri Ebī Ĥabāħib ve aẖlefü min vuķüdi Ebī Ĥabāħib ‘unvāniyla daħî mezkürdür bu mesel b r nesen ñ şüret-i zāhirde nümāyişi olup tahtında tã’il olmamaġla müntefi‘ bih olmaya đarb olunur ve ‘Arablar o maķüle nesneye nāru’l-ħabāħib derler ve aşlü ħabāħib hedāhid vezninde bir böcekdür sinek gibi iki ķanadı vardır ki gece pervāz ider ve ķanadlarınıñ altından ışık zuhūr ider ki eđ‘afü min nāri’l-ħabāħ b meseldür ve mevr d- meselde aķvāl-i muħtelife vardır ba‘đılar taşlık yerde at na‘lınıñ ķadeħi firüzān olan şirāre derler niteki Nāzm-ı Kerīm’de fe’l-müriyāti ķadħā vārid olmuşdur ve ba‘đılar daħî yaz mevsiminde aħşam ile yatsu beyninde řayerān ider bir böcekdür ki Türkide orak ve yıldız ve ateş böceġi ta‘bīr niteki zikri sebķat eylemişdür ammā Mü’ellif ‘aleyhi’r-rahme İbn-i Kelbī’de rivāyetle naķl ider ki ħabāħib ġāyet de baħīl bir ādem idi niteki ebħalü min ħabāħib daħî meseldür şöyle k dıyāsıyla bir kimse intifā‘ eylememek için iķād-ı nār itmez ve kendüsine mūm-i şiddetle iktiđā eylmedikce yakmaz ve şāyed yakarsa bile ba‘īd ve ķarīb kimse bir dıyā ihsās eylesin ve yāħud bir müsāfir gelmesün diyerek işini bari bitürmez fīl-ħāl mūmunu iţfā eyles d bu c hetle mesel-i mezbūr [149a] Mesel-i mezbūr her müntefi‘ bih olmayan nesne ħaķķında zebanezdür İbn-i ‘Abbās rađıyallāhu ‘anhümādan daħî bu vechle mervîdür ve ba‘đılar nār olmayup ‘uyūn-ı insāna āteş gibi görünen ħubebāya nāru’l-ħabāħib derler diyü Cāħz’den naķl eylemişlerdür.

أَخْلَفُ مِنْ سَرَابِ السَّبَاسِيبِ. 169.

Ahlefü min serābi's-Sebāsibi

Es-serāb şol bu şarıqdur ki esy günlerde nısf-ı nehār vaqtinde irāk şahrālarda şu gibi görünür Türkide elgem sālgem ta'bīr olunur çorak yerlere güneşiñ aydınlığı urmağla irākda şu gibi leme'an ider ve es-sebseb ğabğab vezninde çöl ve beyābāna dinür 'alā kavlı ba'īdetü'l-fvr olan düz ovaya dinür deşt kıbçaq ve şahrā-yı hebhāt gibi cem'i sebāsib gelür bu meşel daḥī meşel-i sābık mişillü bir nesneniñ hılāf ve kılletinden kināye olunsa irād olunur.

أَخْلَفُ مِنْ صَقَرٍ. 170.

Ahlefü min şakari

Şakar şukkār kuşalrından Toğan didikleri Kuşdur niteki meşelde ağız Toğan kuşundan ziyāde bed-būdur derler bundan murād hülūfū'd-ḍamdür ya'nī ağız rāyiḥası müteğayyir olup başka rāyiḥa bağlamakdur yukālū ahlefü min femi's-şā'im izā teğayyerat rāyiḥatühū ve minhü nevmetü'd-ḍuhā mehlefetü'l-femi käle el-Mü'ellif hāzā min hülūfi'l-femi ve hüve teğayyür rā'iḥatihī ḥāşılı ağız şakardan ziyāde bed-bū ve kerihü'r-rā'iḥa olan kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

أَخْلَفُ مِنْ أُمِّ الْحَبَابِ. 171.

Ahlefü min ümmi'l-ḥabāhibi

Ümmü'l-ḥabāhib lisān-ı üdebāda dünyāniñ künyesidür ki şem' ikbāli meşhūr Ḥabāhibiñ [149b] Mūmu gibi serī'u'z-zevāldür.

ورنك اسايش نوبهارى عجيل الانتقادر

رنك اسايش ندارد نوبهار باغ دهر

شبنم اينجا يك سحربر برك كل خوابيدور فت

أَخْلَفُ مِنْ وَدِّ الْجَمَارِ. 172.

Ahlefü min veldi'l-ḥimār

Veled-i Ḥimārdan murād Begaldür ki anasına babasına şebāheti olmayup muḥālif olduğundan zīrā esterih babası ḥimār ve anası

atdur veyāhud ‘aksidür binā’en ‘aleyh ister bunlarıñ ħilfet ve ṭabī‘atlarına muḫālif şūretdedür.

173. أَخْبَلُ مِنْ صَاحِبِ السَّكِيْتِ

Aḫcelü min şāḫibi’s-sekīti

Es-sekīt yarış için i‘dād olunan ḫuyülün merātibinden onuncusuna dinür tafşīli budur ki müsābaқа için tehiyye olunan atlardan ‘Arab onar onar irsāl idüp ibtidā cümleyi sebķat ile ilerü gelene mücellā derler zīrā şāḫibiniñ āyīne-i rüyinden ğubār-ı kerb ve ḫicleti izāle eyler āniñ ardınca ya’nī ikinci derecede vurūd eyleyen muşallī derler ki şalādandur şalā ise at kıyruğunuñ iki cānibinde olan istiḫvānlarıdur üçüncüye müselli derler dördüncüsüne tālī beşinciye mürtaş altıncıya ḫuzzī derler ki Peyğamber şallallāhu ‘aleyhi ve sellem zamān-ı sa‘ādet-‘unvānlarında naşīb almışdur pes yedinciye ‘āṭif sekizinciye mü’emmil toķuzuncuya laṭīm onuncuya sekīt dinür niteki İbnü’l-Enbārī cümlesini bu ebyātda cem‘ idüp dimişdür:

جاء المجلى والمصلى بعده

ثم المسلى بعده والتالى

والخامس المرتاح ينقص عدوه

[150a] والعاطف الصهال كالريبال

نسقا وقاد حظيها في صهوة

ذاك المؤمل غير ذى الاشكال

ثم اللطيم يقودها بجميعها

قبل السكيت العاشر الذيال⁵¹

Ve kezālik bir şā‘ir āḫir bu bābda dimişdür:

سبق المجلى والمصلى والمسلى

بعد تاليه ترى المرتاحا

وبعاطف بحظيه ومؤمل

⁵¹ İbnü’l-Enbārī (ö. 328/ 940).

İmdi yarış için i‘dād olunan huyūlūñ merātibi şahāhda ve ümmehāt-ı sā‘irede bu on mertebeye takṣīm olunmuştur ammā Aşma‘ī ve Ebū ‘Ubeyde bi‘l-ittifāk sevābı-ı haylde esmā-i mezkūre-i ‘aşereden mevṣūkun bih ṡānī ile ‘āşirden ḡayrınıñ isimleri mesmū‘umuz olmadı ancak ikinciye muşallī onuncuya sekīt derler demişlerdür imdi onuncuya sekīt didikleri şāhibi kemāl-i hicālet ve huşū‘ ve zillet-i birre sākit ve hamūş olduğundan nāşīdür rivāyete derler ki onuncu feresiñ ‘unķuna ya‘nī boynuna bir reş taķub ve üzerine bir pūzine ya‘nī maymun süvār idüp esvāk ve bāzārdaa teşhīr ve şāhibini bu şūretle taħcīl ve ta‘bīr iderler şāhibi ise kemāl-i ‘ād ve hicālet ile sākit olduğuna binā‘en ‘Arablar bu maķūle müsābaķa huşūşunda aķrānı mādūnünde ķalup ziyāde hacīl ve hazīn olan kimse haķķında meşel-i mezkūru ķarb iderler ve kezālik at yarışdıracak meydāna ħalbe derler ‘ani‘l-Maḡnī el-ħalbetü el-meydān ve innema sūmmiyet ħalbeten li‘ennehā teħallebe el-ķuvete ve el-‘arķ ve ħalbe ķoşdurub yarışdırmāķ için i‘dād olunan ve yarāndırılmış olan atlara dinür.

174. أَخْلَفُ مِنْ عُرْقُوبٍ

Aħlefü min ‘Urķūbi

Bu mesel aķşar min ‘urķūbi‘l-ķuṭāt ‘unvānıyla daħī mezkūrdur ‘urķūb el-ķuṭā [150b] Baḡırtlaķ ķuşunuñ bacağıdır ki biḡāyet kışa olur ħattā pek kışa nesne haķķında aķşaru min ‘urķūbi‘l-ķuṭāti derler Ebū ‘Ubeyd ķavlince ‘urķūb ‘amālīķa‘dan bir kimseniñ ismidür ki ihlāf ve‘de ķarbı mesel olmuşdur ‘Uķūb bin Ş aħryāħud İbn-i Mu‘yd bin Esed’dür ‘aşırında kızb ve dürūḡ ile müte‘ārif olmuşdur mevā‘īd ‘urķūb beyne‘l-‘Arab meseldür İmām Nāşraddīn el-Maṭrazī ķavlince ‘Uķūb Ĥayber yehūdilerinden bir kezūb olmaķdır ve Ĥamze-i İşfehānī Yesr b sākinlerinden bir kimse olmaķ üzere r vāyet eylem şdür ammā emsāl-i Ebū ‘Ubeydede ve sā‘ir kitāblarında yazılarak İbn-i Kelebī‘den emrvīdür ki bir gün ‘Uķūb‘uñ birāderi kendüden bir miķdār ħurma taleb eyledikde ‘Uķūb baş üstüne işbu ħurma āḡaclarım şükūfelendikde vireyim diyü va‘d eyledi pes ħurma şükūfe virdikde ķorķ olmasına ve ķoruk olduğda kızarmasına ve kızardıkda raṭb olmasına ve raṭb olduğda

kemāle ermesine ve temr olmasına ta'lik eyledi vaqtā ki temr oldu bir gece maḥfice devşirüb deranbār eyledi ve birāderine bir dāne virmedi bu gūne kizb ve ḥalefi sebebiyle ḥāli elsine-i enāmda ḍarb-ı meşel olmuşdur niteki el-eşca'ī nām şā'ir demişdür:

وعدت وكان الخلف منك سجية

مواعيد عقوب اخاه بيثرب

Mervīdür ki Teşrib Medīnet Rasūlullāh şallallāhu 'aleyhi ve sellemdür ve yetreb tā ile ve rāniñ fetḥiyle Yemāme'ye qarīb bir mevdi'in ismidür ba'dılar kavlince 'Urķüb İbn-i Sa'd bin Zeyd Menāt bin Temīm'dür ve Benū Sa'd hüve minnā ya'nī 'urķüb bizdendür demişlerdür ve ba'dılara göre Evs ve Ḥazrec'den bir kimsedür 'Alķame demişdür:

وقد وعدتك موعدا لو وفيت به

كموعد عرقوب اخاه بيثرب⁵²

Ve ba'dılar 'urķüb Yeşribī değil ancak Yetribīdür ya'nī Yemāme ḥalkındandır [151a] Demişlerdür kāle eş-şā'ir:

واكذب من عرقوب يثرب لهجة

وابين شوما في الحوائج من زحل

Ve kāle Ka'b bin Züheyr:

كانت مواعيد عرقوب لها مثلا

وما مواعيدها الا الاباطيل

Ḥalefe va'd aḥlāk-ı redī'e ve rezīledendür niteki 'Abdullāh ibn-i 'Ömeḥalefū'l-va'd s ülüsü'n-nifāk buyurmuşlardır.

⁵² 'Alķame b. Kays (ö. 62/682).

175. أَخْلَفُ مِنْ شُرْبِ الْكَمُونِ

Ahlefü min şürbi'l-kemmün

El-kemmün taħrîf-i kemyün didikleri hüşbü dānedür insān için menāfi'-i keşiresi vardur elsinede sā'ir olan mevā'id-i kemmün mevā'id-i 'Urķüb ķabīlinden meşeldür kemmün mef'uldür fā'il deġildür hālbuki 'urķüb fā'ildür niteki şā'ir dimişdür:

إذا جئته يوما حال على غد

كما يوعد الكمون ما ليس يصدق

Rivāyet iderler ki kemmün-i seķiye muhtāc olduġu ve Őu temennī eylediġi ešnāda gūyā āña hıķāben e-teşrebü el-mā'e derler ķāle el-Mü'ellif li-enne'l-Kemmüne yümnī es-seķiye fe-yüķālü lehü e-teşrebü el-mā'e ve yüķālü eydan mevā'id el-Kemmün ke-mā yüķālü mevā'idü 'Urķüb ilā inne'l-Kemmüne mef'ülün lā-fā'ile kemā kāne 'Urķüb fi ķavlihim mevā'idü 'Urķüb fi ķavlihim mevā'idü 'Urķüb fā'ilen Mīr'īn risālesinde zīrerā bu va'di perüreş mey dehend diyü mastürdür ya'nī kemyüneh va'de ile perüreş virürler dimekdür bu meşeldür ki bizi va'diñle ihyā iderssin va'diñ kifāyet eyler diyecek yerde kināyet olunur ve aşlı diyār Kirmān'da Kemyün zirā'at idenler Őuvaracak zamānda ey zīreh men terā āb bi-syār havā hem dād derler imiş binā'en 'aleyh bizi ķuru va'diñle Őavub söz ile beslersin dimekden kināyedür niteki Nizāmī dimişdür:

امير خورش بهترست از خورش

[151b] بوعده بود زيره را بر ورش

176. أَخْجَلُ مِنْ أَبُو الْأَصْنِغِ

Ahcelü min Ebü'l-Eşbaġ

Eşbaġ zamānında fā'iku'l-aķrān bir maħbüb olup ma'a mā-fīhi sergiriftelerdendür sergirifte kināyāt-ı 'Acemdendür ya'nī başı tütularaķ zor ile isti'māl olunmuş dimekdür niteki Hāyretī nām şā'ir-i 'Acem rī'ān Őebābından böyle bir hāle giriftār olmaġla 'arından terk dār ve diyār idüp giderken ešnā-yı rāhda kendüye hem-hāl bir civān ile mürāfaķat etdikde dimişdür:

از دست چرخ بادل افکار میرویم

ماهر دو سر گرفته بيكبار ميرويم

Ḥikāyet iderler ki zamānı üdebāsından Muṭi‘ bin Ayās ve Yaḥyā bin Ziyād ve Ḥakīm el-Vādī ve Ḥammād er-Rāviyet ve Ḥammād ‘Acred nām kimseler ‘alā ed-devām te‘āṭi-i ke’sāt müdām ile münādemetleri mütemādī olup birbirlerinden münfek olmazlar idi ḥattā bunalar bir gün bir maḥalde oturup münādemet ve nūş şabhā-yı mu‘āşeret eylerlerken içlerinden birinden bir felete burūz eyledikde ḥicāletinden kalkup meclisden gitmiş ve bir zamān ḡaybūbet eylemiş idi niteki Muṭi‘ bin İyās işbu şi‘ri tanzīm ve āña irsāl eylemişdür:

امن قلوب غدت لم يوذها احد

الاتذكرها بالرمل اوطانا

خان العقال لها فانبت اذ نفرت

وانما الذنب فيه للذي خانا

اظهرت منك لنا هجرا ومعتبة

وغبت عنا ثلاثا لست تغشانا

هون عليك فما في الناس ذوابل

الا وانيقه يشردن احيان⁵³

Rivāyet iderler ki Eşbağ’ın pederi ol eşnāda bir müftī olup ḥānesinde nice muḡeniye cāriyesi olmaḡla Kūfe’de olan muḡnīlerñ her biri merḡūmuñ bir cāriyesine dlrubūde olarak ḥānesine varmaḡa me’lūf idiler zıkr olunan ādamler daḡı cümle-i cevārīsinden Ḥūzāne nām bir cāriyeye āşaḡta olmalarıyla ḥānet Ebū’l-Eşbaḡ’a mülāzim ve nūş şabhāya müdavim [152a] İdiler Şi‘r:

فليس الشرب الا بالملاهي

وبالحركات في تبر وزير

⁵³ Muṭi‘ bin İyās (ö. 785/ 169).

فلانشرب بلاطرب فاني

رأيت الخيل تشرب بالصفير

Ammā Ebū'l- Eşbağ'ın oğlu Merķūm Esbağ ki:

اکرش بر مزار افتدراه

مره درکور محتلم کردد

Ḳālbına sebk ve ifrāğ olunmuş bir maḥbūb-i zībādur ki:

سلبت محاسنك الغزال صفاته

حتى تحير كل ظبي فيك

لك جیده ولحاضه ونفاره

وغدا تكون قرينه لا بيك⁵⁴

Naqş-ı bedî'î ile müveşşah olup 'aşrında nazîri nādîde idi herkes mezbūruñ dilrubūde çengāl 'ışk ve meḥbeti olup lākin mezbūruñ yüzünü görmek devletine bile nā'il olamazlar idi niteki şā'ir gūyā bu bābda dimişdür:

از باده رخ شیخ برنك اوردن

اسلام زجانب فرنك اوردن

ناقوس بكعبه دردرنك اوردن

بتوان نتوان ترا بچنك اوردن

Hāşılı Yaḥyā bin Ziyād Ebū el-Eşbağ ḥaḳḳında kesîr el-afḍāl olup bir gün Ebū el-Eşbağ Yaḥyā ile ḥāşşiten iştibāḥ murād eyledi Yaḥyā daḥī aḥşāmdan ba'dı bu zamān ile bir sebv bāde aldirup ḥāne-i Ebū el-Eşbağ'a irsāl ile Ebū el-Eşbağ daḥī ba'dı eṭ'ime ṭabḥ ve ba'dı levāzımātı ikmāl dımnında meşğūl ve ḥuddāmınıñ her birini bir ṭarafa irsāl eylemişidi ancak bizm āmādedür diyü Yaḥyā'yı da'vete irsāle decek bir kimse bulamadığından bi'd-ḍarūre

⁵⁴ İbn Nubate el-Mısri (ö.768/1366).

oğlı Eşbağ'ı hāne-i Yaħyā'ya göndermişidi çünkü Eşbağ hāne-i Yaħyā'ya dāhıl olup pederiniñ emrini teblīğ eñnāsında Yaħyā kendü kendüye her zamān böyle bir fırsat olamaz [152b] Yaħyā burada hātır-ı yārāna bağılmaz, diyerek heman huddāmına sedd-i bāb etdirüp Eşbağ'a 'arđ-ı merām eyledi Eşbağ sālīk-i şeniyyet mücānebet olmak istedikde Yaħyā belinden şarılup zemīne düşirdi ve ba'dehu çığup üzerine oturdu 'ākıbet.

حرق سراويلاتهم لانتظر حل التكمك

وافعل بهم اني ظفرت من الشوارع والسكك

faħvāsınca pşt serāvīl Eşbağ'ı şikest eyleyüp hulāşa-i emel olan mādde nümāyān ve āşikār.

ومن نال ذا قد نال كل المنا

وسعده في الافق سعد السعود

ve huvāh ve nā huvāh āğüş-ı Yaħyā'da qarār-dār oldı Şi'r:

قالو مشاهدة المحبوب كافية

فقلت هذا من البهتان والكذب

لذاذة الوصل لاشي يعيد لها

لان في الخمر معنى ليس في العنب

Mışrā'-ı rāb ' mesel mađāmında irād olunur ki inne fı'l-ħamri ma'nā leyse fı'il'ineb derler ya'nī ma'nā ħamrdadur yoħsa üzümde değıldür dimekdür vađtā ki Yaħyā nā'il-i merām olmağla Eşbağ'a kırk 'aded dīnār i'tā idüp gönderdikden şoñra tebdīl-i cāme ve kisā ve tezyīn-i 'imāme ve licā üzere iken Muṭī' bin Ayās zuhūr idüp ba'de's-selām keyfe eşbahte yā seyyidī diyü merāsım-i tefeđđud-i hāl icrā eyledi Yaħyā redd-i selām eyleyüp arđ-ı rüy-i istizām eyledikde Muṭī' nāşıye-i hāl-i Yaħyā'da müşāhede etdiği ğubārı ba'dı 'arığadan neş'et eylemiş olduğuna zāhib olup bu bābda hezār hezār ilhāh eylediyse de Yaħyā tekellüm eylemeyüb 'ākıbet Muṭī''iñ ibrāmıyla Yaħyā ikrār mā fı'l-vuđū' eyledi ve kırk altun

viridiğini daḥī söyledi ve ba‘dehū da‘vetū Ebū’l-Eşbağ’a taḥrīk-i pāy-i icābet etdi lākin Muṭī‘ yanından ayrılmadıkda [153a] Yaḥyā sen med‘ū deḡilsin̄ kande gidersin deyince Muṭī‘ bin Vāḡil bzm ülfet olmam ancak seni ḡāne-i Ebū’l-Eşbağ’a kadar teşyī‘ iderim didi vaḡtā ki bunlar oraya vāşıl oldular Yaḥyā iḡerüye duḡül ve Muṭī‘ kuḡül gösterdi bir zamān şoñra Muṭī‘ daḡḡ-ı bāb eyleyüp bu ebyātı ḡdām vāsıtasıyla Ebū’l-Eşbağ’a irsāl eyledi:

يا ابا الاصبع لازلت على

كل حال ناعما منبعا

لاتصيرني في الود كمن

قطع التكلة قطعاً شنعاً

وابى ماتشئهي لم ننسه

خيفة او حفظ حق ضيعاً

لوترى الاصبع ملتقى تحته

خجلاً قد خضعاً مستكيناً

وله دفع عليه عجل

شيقاً ساءك ماقد صنعاً

فادع بالاصبع واعرف حال

سترى امراً قبيحاً قطع⁵⁵

Me‘āl-i ibyāt Ebū’l-Eşbağ’ın ma‘lūmu olduḡda Yaḥyā’ya fe‘altheā yā ibne’z-zāniyeti diyü seb eyledi bī-ḡāre Yaḥyā Muṭī‘ sā‘ī bi’l-fesāddür bu ḡāl ise ifk ü iftirādur didiyse de sūd mend olmayup Ebū’l-Eşbağ derḡāl maḡdüm-i müsta‘meliniñ tektine el idüp şikeste ve güseste görünce faḡāihate yaḡin ḡāşıl eyledi ve fi’l-ḡāl bu şi‘ri inşād etdi:

⁵⁵ Muṭī‘ bin İyās (ö. 785/ 169).

قميص يوسف لما قد من دبر

وكانت برأته فيه من الكذب

وفي قميصك لما قد من دبر

مما يدل على الفحشاء والريب

Bu hilâlde Yaḥyā nîce edeceğın bilmediğinden müşâret ve mimâ cenet yüzünden ben ‘Arabî ben ‘Arabî sen ise Nebtî ibn-i Nebtîyesin oğlın Eşbağı bir kere telvîs etdim ise sen daḥî benim oğlıma on kerre icrâ-yı fi’l ve virmiş oldıgm dînârları daḥî vaḍ’ hemyâ neçe-i istirbâc eyle diyecek civârı bir ağızdan [153b] zıhn-küşâ-yı kaḥkaḥâ-yı istizrâf oldular Ebû’l-Eşbağ kemâl-i ḥacâletle oğlına hât ed-denânîr yâ İbne’l-fâ’ileti didi Eşbağ derdmend altûnları önüne irmâ edince bu def’a iki yüzden mağbûn ve ḥacîl ve şerr-mesârr oldı âḥir Muṭî’i meclise da’vet eylediler Yaḥyâ ve Ebû’l-Eşbağ ḥicâletinden Muṭî’a sebb ve düşnâm ve Muṭî’ ve civârı ise maḍmûn-ı şu‘arâ ile ḥande zenân oldukları ḥâlde şoḥbeti itmâm eylediler:

يسألني قوم عن الحب ان اني

سؤالاً لعلك وسطفيه تلوكة

يقولون لي بالله ما انت فاعل

اذا زارك المحبوب قلت اينكه

177. أَخِيْبُ مِنَ الْقَابِضِ عَلَى الْمَاءِ

Eḥyebü mine’l-ḳābiḍı ‘alâ’l-mâ’i

Bu meşel taḥşîli mümkin olmayan nesneyi ele getürmeğe sa’y ü gayret idüp âḥiru’l-emr ḥâ’ib ve ḥāsir olan kimse gibi dū-çâr-ı ḥaybet ve ḥusrân olan şaḥş ḥaḳḳında ḍarb ü irâd olunur Mü’ellif ‘aleyhi’r-raḥme ḳavlince şâ’iriñ işbu ḳavlinden aḥz olunmuşdur.

قولها وما انسى من اشياء لانسى

تقدم فشيئنا الى ضحوة الغد

فاصبحت ماماكان بيني وبينها

سوى ذكرها كالقابض الماء باليد

178. أَخْسَرُ مِنْ مَغْبُونٍ

Aḥseru min mağbūn

Bu meşel mevlüddür ve meşel-i āḥarda daḥī fī est el-mağbūn ‘ūd derler.

179. أَخْيَبُ مِنْ خُنَيْنٍ

Aḥyebü min Ḥuneyn

Bu meşel bābü’r-rā’da rece‘a bi-ḥafā ḥuneyn ‘unvānıyla daḥī tekrār olunur bu meşelde [154a] Nisābūn-i ‘Arab iḥtilāf eylemişlerdür ba‘ḍlarıñ naḳli üzere aşl-ı meşel budur ki Ḥayre nām maḥallde bir cizmecı var idi ismi Ḥuneyn idi bir gün bir A‘rābī gelüp bir çift cizme iştirāsı sadedinde olmağla naşılsa Ḥuneyn’i iğḍāb eyledi ve Ḥuneyn fī ḥadd-i zātihī mütehevvir bir ādam olmağla A‘rābī’yi şavdıḳdan şoñra ol cizmeleri alup A‘rābī’niñ güzergāhında birini yol üzere ve diğeriñi bir mīl ḳadar meydānlu yine yol üzere ilkā ile kendüsi gemīngāhda gizlendi bir iki sā‘at murūrudan şoñra A‘rābī devesine binmiş ḍuhūr eyledi evvelki cizmeniñ yanına geldikde dikkat idüp işbu cizme Ḥuneyn’den iştirā edeceğim cizmeye pek müşābih ve belki de ‘aynı gibi bir ma‘nādur kāşki ṭāḳ diğeri daḥī olaydı nüzül ve aḥz iderdim deyü kendü kendüye söylenerek murūr eyledi bir miḳdār gitdikden şoñra ṭāḳ-ı diğere de teşādūf edince A‘rābī māl bulmuş mağribīye dönüp hemān Deveden nüzül ve evvelki cizmeye toğru şitāb eyledi o ḥilālde ḥīn-i gemīnden ḥurūc ve Deve’ye rukūb ile bir ṭarafa ılgār ve ğaybūbet eyledi bī-çāre A‘rābī cizmeniñ ötekini alup geldikde deveden ve ḥamūleden ḳaṭā eser ve nişān görmeyüp biri öte bir zamān pūyān olup ‘āḳıbet ḥaybet ve ḥırmān ile ehli ṭarafına vuşul bulduḳda ehli A‘rābī’ye mā zā ci’tē bihī min seferike deyü su’āl eylediklerinde ci’tüküm bi-ḥafā cūneyn deyü cevāb virmekle kelāmı beyne’l-‘Arab meşel olmuşdur bir ḥācet ve maṭlabdan ye’s ve ḥırmān ile mūrāca‘at olunduḳda ḍarb olunur İbnü’s-Sekīt ḳavlince Ḥuneyn bir tend ve şedīd kimse idi ki Esed bin Hāşim bin ‘Abd-i Menāf oğlı olmaḳ iddi‘āsında olmağla bir gün iki ḥıff aḥmer ile ya’nī ayağına birçift kırmızı cizme giyüp ‘Abdülmuṭṭalib cenāblarına gelüp Yā ‘Ammi ene ibnü’-Esed bin Hāşim didikde ‘Abdülmuṭṭalib lā ve şebāb Ebī Hāşim [154b] Mā a‘rafū şemā’ile Hāşim fike deyü nisbetini inkār eyledi pes merdūd olup ye’s ile rucū‘ eylemekle

āniñ hakkında rece‘a bi-ḥafā Ḥuneyn demeleriyle giderek meşel olmuşdur ba‘dılarını naql ve hikāyetine göre Ḥuneyn bir Yehūdī olup bir Müslim’e zen ḥarsüvār bir cānibe giderken Ḥuneyn ḥātūnuñ ḥımārını ḍarb eyledikde ḥımārını ta‘cīlinden ḥātūn yere düşüb cārı küşād ve rūyi āşikār olm ağla Yehūdī’niñ bu şenā‘at ve fedāḥati ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭāb raḍıyallāhü Te‘ālā ‘anh Ḥaḍretlerine taḥrīr ve i‘lām olunduḡda cenāb-ı ‘Ömer biz ṭā’ife-i Yehūd ile bunuñ üzerine muşāleḥa olmadıḡ pes ol Yehūdī kılāde-i zimmeti gerdeninden ḥel‘ ve izāle eylemiş şalb olunsun deyü ketb ü taḥrīr buyurdular hemān Yehūdī’yi tuṭub ber-dār eylediklerinde Yehūdī’niñ ḥātūnu ḡadıyyeye vāḡıf olmaḡla gelüb Ḥuneyn henüz ber-dār olunurken sen şimden-gerü buradan merd olmadıḡca nāzil olmazsın ḥuffiñ ya‘nī cizmeniñ saña iḡtiḍāsı yoḡdur deyüp ḥuffları Ḥuneyn’iñ ayaḡından çeküp aḡz ile bir ṭarafa gitdikde inḡalebtü bi-ḥuffey Ḥuneyn didiler ki bu daḡı meşel olmuşdur ba‘dılarını beyānına göre Ḥuneyn ‘İbādiyā ya‘nī Necef maḡallātından Devmetü’l-Kūfe nām maḡalle ahālīsinden bir kimsedür niteki dimişdür:

انا حنين وداري النجف

ومانديمي الا الفتى القصف

ليس نديمي المنجل الصلف

Hikāyet iderler ki ehl-i Kūfe’den ba‘dı kimseler merḡumu bir şahrāya da‘vet eyleyüp orada iskār eylemişler idi merḡum ḡāl-i sekrde iken zuḡūrunda olan s yābını selb iderek ‘uryān terk eylemişler ve yalnız cizmesini almamışlar idi vaḡtā ki merḡum ‘aklı başına gelüp ehli ṭarafına rucū‘ eyledikde ehli merḡumu bu ḡālde gördüklerinde cā’e Ḥuneyn bi-ḥuffeyhi demeleriyle bu söz daḡı mesel olmuşdur [155a] Ve yine ba‘dılar Şerefi bin el-Ḥāṭṭāmī’den bu uslūb ile rivāyet ve naql ve hikāyet eylediler ki Ḥuneyn Ḥureys’den bir kimseniñ ismidür ve aḡl-ı meşel Hāş m b n ‘Abdu’l-Menāf olmaḡ üzere maḡkīdür şöyle ki Hāşim ticārāt ve mülük üzere vefādāt dımnında iḡyā-yı ‘Arab çre kesīru’t-teḡallüb olmalarıyla ekser g td ḡ maḡallde te’ehhül eyler idi ve her ne zamān ki şu ‘alāmet ile size bir veled getürürler ise ḡabüle diñüz ve ‘alāmāt olmaz ise ḡabül itmeyiñüz ancaḡ

ba‘dı siyāb iksā ve kendüsine cizme i‘tā ediñiz deyü ehline vaşıyyet eylemişidi ba‘dehū Hāşim Yemen tarafına gidip ahyā-yı ‘Arab’dan bir kabileden bir hātūn alup bir müddet şoñra oradan irtihāl eyledikde hātūn Hāşim’den bir veled getirüp Hāşim’iñ cecdi olan Hūneyn ismiyle tesmiye eyledi ve kabilesinden birkaç kimse alup Hāşim’iñ rahtına vurūd etdi Hāşim’iñ ehli gulāmı gördüklerinde ba‘de’l-istintāk hātūndan ‘alāmet taleb eylediler hātūnd aise ‘alāmet olmadığından Hūneyn’i kabūl itmeyüp yalnız siyāb ve huff i‘tāsıyla redd ü i‘āde eylediler vaqtā ki hātūn ādemleriyle kabilesi tarafına geldikde kabilesi halkı bunu görüb cā’e bi-huffi Hūneyn didiler ve cā’e hā’iben hīne cā’e fi huffi nefsihī demeği murād eylediler intehā.

180. أَخْلَفُ مِنْ بَوْلِ الْجَمَلِ

Ahlefü min bevlî’l-cemel

Bu meşel ziyāde ‘aksine olan nesne hakkında darb ü irād olunur zīrā deve ardına toğru bevl ider kâle el-Mü’ellif hāzā mine’l-hılāf lā min halef li-ennehū yebūlü ilā halef.

181. أَخْلَفُ مِنْ ثِيْلِ الْجَمَلِ

Ahlefü min şīli’l-cemel

Eş-şīl du‘ā’ün қаđībün ma‘nāsına ya‘nī deveniñ қаđībiniñ vi‘āsına şīl derler [155b] Ba‘dılarıñ beyānına göre bu dañı bir cānibe ve cihete muhālif şüretde vāki‘ olmuşdur ekşer hayvānlarıñ zikrleri gulāfi bir cihete muhālif şürettedür.

182. أَخْفُ مِنْ فَرَاشَةٍ

Ehfeffü min farāşeti

el-Ferāşetü sehābeh vezninde kelpek ta‘bīr olunan perendeye dinür ki Fārisī’de Pervāne derler Mü’ellif ‘aleyhi’r-raħme ferāşeyi ekberu min ez-zübāb eđ-đahm fe in ehaztühā bi-yedike şāret beyne eşābi‘ike mine’d-daķīķ deyü beyān ve tefsīr eylemişdür kâle eş-şā‘ir:

سفاهة سنور وحلم فراشة

وانك من كلب المهارش اجهل

183. أَخْفُ رَأْسًا مِنَ الذَّنْبِ.

Eḥefü re'sen mine'z-Zi'bi

Mervîdür ki Zi'b ya'nî Kırd sâ'ir ḥayvânât gibi şiddet-i nevm nevm eylemez gerek ḥazerinden ve gerek şikâsından nâşî olsun bi'd-ḍarûre uyusa bile gözünüñ biri açık diğeri kapalı olur niteki Ḥmîd nâm şâ'ir demişdür:

ينام باحدى مقلتيه ويتقي

باخرى المنايا فهو يقظان هاجع

184. أَخْفُ رَأْسًا مِنَ الطَّائِرِ.

Eḥeffü re'sen mine't-ṭâ'iri

Niteki şâ'ir bu babda demişdür:

يبيت الليل يقظانا

خفيف الرأس كالطائر

185. أَخْفُ جِلْمًا مِنْ عَصْفُورٍ.

Eḥeffü ḥilmen min 'aşfûr

'Arablar 'Aşfûr ile ya'nî Serçe ta'bîr olunan kuş ile ehlâmü's-sahfiyâ için [156a] Meşel ḍarb ve îrâd iderler niteki Ḥassân işbu şî'rinde demişdür:

لاباس بالقوم من طول ومن عظم

جسم البغال واحلام العصافير

186. أَخْفُ جِلْمًا مِنْ بَعِيرٍ.

Eḥeffü ḥilmen min ba'îr

Bu meşel şâ'iriñ işbu kavlinden me'hûzdür:

ذاهب طولاً وعرضاً

كواهل يثكر

Ve yine bir şâ'ir-i âḥar demişdür:

لقد عظم البعير بغير لب
فلم يستغن بالعظم البعير
يصرفه الصبي لكل وجه
ويحبسه على الخسف الجريز
وتضر به الوليدة بالهراوى
فلاغير لديه ولانكير

187. أَخْفُ مِنَ الْجُمَاحِ

Eḥeffü mine'l-cümāḥi

El-cümmāḥ Rummān vezninde çocuklarıñ mülā'abe eyledikleri temrensiz ve ucu fındık gibi topaḵ olan oḵa dinür ki nişāndan girü merdūd olur ḵāle el-Mü'ellif hüve sehmün yel'abü bihī eṣ-şıbyān lā naşle lehū yec'alün fī re'sihī mişlü'l-bendeḵati li-ellā ya'ḵıru ve rubemā cu'ile fī ṫarafihī temrun ma'lükün bi-ḵadri 'affāş el-ḵārūreti ve kavsü'l-cümmāḥ mişlü ḵavsi'n-neddāḵ illā ennehā eşfer fe-izā şebbe el-ḡulām tereke el-cümmāḥ ve eḥaze en-nebl.

188. أَخْفُ مِنْ يِرَاعَةٍ

Eḥeffü min yerā'atī

Ba'ḫılar bu meşeli eḥebbü min Yerā'atin 'unvānyıla ḵırā'et eylediler yerā'a bir küçüḵ ḵuşdur gündüz pervaz eylese ḵuş gibi görünür gice ṫayerān eylese yıldız ve āteş gibi görünür [156b] Yıldız böceḡi derler bu meşle 'Arablariñ eḥaffü min ferāşetin meşelleri ḵabīlindendür ve Ebū 'Ubeyde'ye göre yerā'a sivri sinek ile ḵara sinek meyānında bir ḥafif sinekdür ve yerāva ḵaşaba ya'nī ḵāmış ma'nāsnadur cem'i yerā' gelür.

189. أَخْفَى مِنَ الْمَاءِ تَحْتِ الرُّفَّةِ

Aḥfa mine'l-mā'i taḥte'r-rufeti

Er-rufeti rā'nıñ ḫammıyıla şaman ḥardeline dinür Mü'ellif der ki kitāb emşāl-i ḥamzede rufe fā'nıñ teşḫīdiyle vārid olmuşdur ve kezālik Cevherī Şaḥḥāḥ'da veredet el-'İblü deffehā ḵavlinde daḥī bu şüretle irād eylemişdür şaḥīḥ olan ruffe esmā-i menḵuşadandur cem'i rifāt gelür ḵleniñ cem'i ḵulāt ve şebbeniñ

cem‘i şiyāt geldiği gibi mü‘eddā-yı meşel şaman hürdeleri altından cereyān iden şudan gizlüdür dimekdür ki lisānımızda şaman altından şu yürüdür derler Fārisī‘de dahī āb zīrgāh dāred dinür niteki şā‘ir dimişdür:

چون شود دشمن ملايم احتياط از كف مده

مكر هادر پره باشداد زير كاھرا

190. أَخْفَى مِمَّا يَخْفَى اللَّيْلُ

Aḥfā mimmā yaḥfi‘l-leylü

Zīrā gece her nesneyi gizler ve ḥafī tutar Fārisī‘de perde şeb her çīzrā pinhān dārd dinür ve meşel-i āḥarda el-leylü aḥfā el‘-lüveyli kezālik el-leylü aḥfā ve‘n-nehār efdaḥu derler ve aḥfā kelimesi ef‘al-i tafđıldür yuḳālü ḥufiyet eş-şey‘ izā ketemtehü uḥfihi ḥafiyyen ve leyse mine‘l-iḥfā‘.

191. أَخْرَقُ مِنْ حَمَامَةٍ

Aḥraḳu min ḥamāmeti

el-aḥreku ef‘al tafđıldür işini dürüst ve muḥkem ru‘yet eylemeyen çolpa ve aḥmaḳ [157a] Ve mühmil kimseye dinür zīrā Ḥammāme lānesini muḥkem itmez kāh olur ki ağacıñ dalına gelüp rüzgār uçuracak ve beydası şikest olacak maḥallde āşiyān-sāz olur niteki ‘Ubeyd bin el-Ebraş işbu şi‘rinde dimişdür:

عيو بامرهم كما

عيت بيضتها الحمامة

جعلت لها عودين من

نشم واخر من ثمامه

Ba‘dı r vāyetde ve ‘ūd m n semāmet n vār d olmuşdur ya‘nī ḥalk umūrunda başīret üzere olmadılar ḥammāme beydasını terbiyede başīret üzere olmadığı gibi olḥammāme bīdası olan lānesine iki direk vaz‘ eyledi ki biri şecerun b -Şām ve b r semāme ta‘bīr olunan da‘īf otdur pes insān umūrunda ‘āḳıl olmayup hemīşe mütebeşşirāne ve müteyekḳızāne ḥareket eylemek gerekdür.

192. أَخْرَقُ مِنْ نَاكِئَةٍ غَزْلِيهَا

Ahraqu min nakiyeti gazlihā

Ba'dı r vāyetde bu mesel ahraqu min nākıđatin 'azlihā vārid olmuşdur Nākıđa-i 'azl Kıreys'den bir hātündür kim Ümmü Rīta bint-i Ka'b bin Sa'd ibn-i Teym bin Mürre'dür ba'dıların rivāyetine göre ĥarkā' vecedtü şūfen mesel niñ menşe'idür bābü'l-hā'da aħmeķu min ÜmmiRīta mesel zeyl nde beyān olındığı üzere "ve lā tekūnū ke-lletī neķađat ġazlehā min ba'di kuvvetin"⁵⁶ enkāsen āyet-i kerīmesinden murād mezbürdür ķāle el-müfessirīn ve lā tekūnū ey fī naķdı'l-'ahdi ke-lletī neķađat ġazlihā ey Mā ġazzeltehū fe hüve maşdar bi-ma'nā'l-mef'ül min ba'di kuvvetin ey ebrām ve aħkām enkāsen cem'- neks ve hüve mā yenķađī mine'l-ġazli ve'l-ħabli Muķātil ķavlince rā'ituhū ve rītaħ beyān olındığı vechle Kıreys'den bir hātündür Ğvā' dahī laķabıdır ve 'Arablar āña [157b] ĥarkā'ü ĥamķā'ü dahī derler ve Süddī ķavlince Mekke'de bir hātündür ki Ĥarkā' tesmiye olunmuşdur ve ba'dılar ķavlince Rīta bint-i 'Amr'dur laķabı Ĥarkā'dur mezbüre cāriyeleriyle her ġün şabāħdan öyleye dek kiıldan ve yūnden iplik bükerti ba'de'z-zuhr ol ipleri aħşāma dek cözdürür idi her ġün kezālik dā'imā 'amelde ve naķđda olmağı 'ādet etmişidi me'al-i āyet-i kerīme muħkem eġerdiği ipliğini bozan hātūn gibi olmyk ki müstaħkem 'ahd etmişiken yemīnleriñizi beyniñüzde ĥud'a ittiħāzıyla şūreten vefā ızħār idüp küffarı 'aded ve māl cihetiyle Müslimānlardan ziyāde gördükleriñizde 'ahdiñize ĥalel virürsüz Allāh Te'ālā ancak sizi tecrübe ider ki Peyġamber 'aleyhi's-selām ile olan bī'at ve 'ahde vefā ider misiz yoħsa Kıreys' ñ şevket ve kesret ne aldanur mısız kıyāmetde siziñ ve fā ve naķđda olan iħtilāfiñizi size beyān ve a'māliñize göre mücāzāt ider dimekdür kibār-ı müteķaddimīniñ beyānına göre her bir 'āķıl için vefā ve 'ahde ri'āyet ve naķđdan mücānebet vācibe-i zimmetdür zīrā Ğnāb-ı Ĥaķķ "Yā eyyühellezīne āmenū ūfū bi'l-'uķūd"⁵⁷ ve diġer āyetde dahī "Ve bi'ahdillāhi ūfū"⁵⁸ ve yine "Ellezīne yūfūne bi'ahdillāhi ve lā yenķuđūne el-mīsāķ"⁵⁹ ve kezālik "ūfū bi'ahdillāh ızā 'āhedtüm ve lā tenķuđū el-īmān ba'de

⁵⁶ Kur'ān-ı Kerīm Nahl 16/92. "ipliğini iyice bükttükten sonra geri çözen kadın gibi olmayın".

⁵⁷ Kur'ān-ı Kerīm Māide 5/1. "Ey iman edenler Sözleşmeleri yerine getirin".

⁵⁸ Kur'ān-ı Kerīm En'ām 6/152. "Allah'a verdiğiniz sözü yerine getirin".

⁵⁹ Kur'ān-ı Kerīm Ra'd 13/20. "Onlar, Allah'a verdikleri sözü yerine getirirler, Onlar yeminlerini bozmazlar".

tevkīdihā”.⁶⁰ ve yine “ūfū bi'l-‘ahdi inne'l-‘ahde kāne mes’ūlen”.⁶¹ buyurmuştur cümlesi vefā ve ‘ahdiñ vüçübu beyānındadır ve āña temessük ma’rağındadır ve nağd-ı ‘ahdden tecennüb huşuşunda emirdür imdi meşel-i mezkūr Rīṭa gibi yapığını bozan ve ‘ahdine vefā itmeyen kimse hakkında ḍarb ü irād olunur.

193. أَخْبَثُ مِنْ ذَنْبِ الْخَمْرِ وَأَخْبَثُ مِنْ ذَنْبِ الْغَضَى

Aḥbeşü min zi’bi’l-ḥamīri ve aḥbeşü min zi’bi’l-ğadā

[158a] Ḥamze kavlince ‘Arablar behāyim ile meşel ḍarb ider ve bu ise ekşeriyet üzeredür faқаt ḥayvānātıñ mensüb olduğu tabī’atine ri’āyet iderler meşelā Ernebi ḥulle ve Aḍabı seḥāya ve Zabīyi ḥalebe ve Tīsi ribleye ve ḳanfezi raḳḳaya ve şeyṭāni ḥamāṭaya nisbet ve kezālik sā’ir ḥayvānātı ‘alā ḳadri ṭabbā’ bir nesneye mensüb iderler gerek emkinesi ve gerek ağdiyesi cihetinden olsun ki ānlarıñ ṭabā’ında mezkūrdur niteki İbnetü’l-Ḥass bu müsecc‘ātında beyān eylemişdür aḥbeşü’z-Zi’bi zi’bü’l-feḍā ve aḥbeşü’l-Efā’i ef’ā’l-cedbi ve esra’u’z-zabāzıbe el-ḥalebü ve eşeddü’r-ricālī el-a’cefü ve ecmelü’n-nisā’i el-faḥmetü el-esīletü ve aḳbeḥu’n-nisā’i el-cūhmetü’l-ḳufreti ve ākilü’d-devābbi er-rağveşü ve eṭyebü’l-laḥmi ‘avvezühü ve ağileṭu’l-mevāṭı’i el-ḥaşā ‘alā’ş-şafā ve şerru’l-māli mā yezkī ve lā yüzkā ve ḥayru’l-māli mehretün me’müretün ev sikketün me’büretün ya’nī ḳurdlarıñ aḥbeşi ağacılıkta türeyüb İvā iden kiurddur ki mekānına nisbet olunmuşdur zīrā emkine ve ağdiyenin ṭabā’da te’sīri olduğundan güyā ki āniñla neş’et eylemişdür ve yılanlarıñ ziyāde ḥabīsi ḳuraḳ yerde olandur bu dah’i mekān münāsebetiyledür ve āhūlarıñ esra’ı halebī olandur ve insāniñ eşeddi a’cefidür ya’nī ziyāde ḍa’if olandur ki cimā’ huşuşunda eşedd olur ve nisāniñ ecmeli faḥmetü’l-esīle olandur ki murād esīlesi dīzmān ve iri olandur ve nisāniñ ḳabīḥi cūhme ve ḳufre olandur ki yüzü yumru ve ṭopaç ve devrik olanıdır yāḥud arḍ-ı ḳufre gibi ḥāşılātsız olandur ki murād veledi olmayandır ve devābbıñ ākeli rağveş ya’nī emzikli olanıdır ve laḥmiñ eṭyebi kemiğe yapışık olanıdır ki be-ğāyet lezīz ve eṭyebdür kezā ve kezā bu mecrā üzerine İbnü’l-A’rābī’den mervīdür ki [158b] ‘Arab’dan biri bir bikriyeye mā şeceretü ebīke deyü su’āl eyledikde bikriye-i mezbūre cevābında el-‘urfecetü izā ḳadeḥte et-tehbetü ve izā ḥalleyte ḳaşşabte dimişdür ki

⁶⁰ Kur’ân-ı Kerîm Nahl 16/91. “Antlaşma yaptığınız zaman Allah’a verdiğiniz sözü kesin yerine getirin; Allah’ı kendinize kefil tutarak kesinliğe kavuşturduktan sonra yeminlerinizi asla bozmayın”.

⁶¹ Kur’ân-ı Kerîm İsrâ 17/34. “Ahde vefa gösterin; çünkü ahid sorumluluk doğurur”.

‘urfece müfreddür Şeyh Dāvūd kavlince katād ya‘nī gürgen ağacına dinür lehīb āteşi ziyādesiyle kırmızı olur ve sülkn aqsāmından olan beş parmağa dahī dinür bu kabilden olarak berkīsiyyeye mā şeceretü ebīke denildikde el-ḥulletü zelīkatü‘d-dürreti hadīdetü‘l-cerreti deyü cevāb-dāde olmuşdur kezālik Benī Temīme‘ye mā şeceretü ebīke denildikde mezbūre elā selīhun raġvetün ve şarīhun ve sināmün e-ṭatīhun tefī‘ühū er-rīḥu dimişdür ve yine bir esediyye mā şeceretü ebīke deyü su‘āl olunduğda eş-şerşeru ve ṭabbe ḥaşere ve ġulāmün eşerru diyerek i‘ṭā-yı cevāb etmişdür ḥaşr vesh ma‘nāsına ve vesh ve ṭabbe mine‘l-lebeni ma‘nāsınadır ki mu‘tedil olan ṭuluma dinür Ḥamze bunu ḥā‘ ile kırā‘et eylemişdür ve Ezherī ve Cevherī cīm ile ceşr olmak üzere kırā‘et eylemişlerdür ve Ḥamze kavlince sināmü‘l-ıtrīḥ mürtefi‘ ma‘nāsınadır yukālū tarraḥa‘l-ḳavm binā‘ühüm ey rafe‘ühü ve ṭavvelūhü ve āhūlarıñ esra‘ı Ḥalebī olanıdır dimekden murād Ḥaleb şecere-i ḥalve ma‘nāsınadır ki bādiyede olur onu āhū otlar binā‘en valeyh meşelde esra‘u min zaḃyi‘l-ḥalebi derler ve kezālik ‘Arablar ebṭa‘ü‘z-zabe‘i zaḃe‘ü‘l-ḥamḏi derler zīrā ḥamḏ lūġatde ṭuzluca ve acımtıraḳ olan ota dinür ki şūr ot ta‘bīr olunur bu otu ekl iden āhū bi‘ṭ-ṭab‘ baṭī olur zi‘bü‘l-ḥamr zi‘bü‘l-feḏā gibidür zīrā ḥamr şol arḏa dinür ki gizlenecek ve kuytulanacak yerleri çok ola ağaclı ve kayalı yerler gibi böyle yerlerde olan ḳurdlar ziyāde ḥabīs olduğundan nāşī bu maḳūle ḳurd gibi şarb yerlerde olan ḥabīsler ḥaḳḳında bu meşeller ḏarb olunur. [159a]

194. أَخُونُ مِنْ ذُنْبٍ

Aḥvenü min zi‘bi

Arablar d ğer meseller nde dahī müstevde‘u‘z- Zi‘bi ez-zulm ve kezālik men ister‘ā ez-zī‘be zaleme derler mesel-i nānīniñ ḳā‘ l Eks em b n şayfi nām ḥaṭīb-i ‘Arab‘dur ya‘nī bir kimse ḳoyunu ḳurda sipāriş idüp ra‘y etdirmek istese ḳoyuna zulm etmiş olur yāḥud ḳurda zulm eylemiş olur ki ḳurduñ ṭabī‘ātında olmayan nesneyi āña teklīf eylediği ecluden zīrā ḳurddan çoban olmaz ve ḳurduñ ṭabī‘ātında çobanlık yokdur n tek şā‘ r- ‘Acem mesel kabīlinden olarak geh neyā yed zekrek cobānī d m şdür ve mesel-i evvel dahī ḥuṭabā-yı ‘Arab‘dan kezāl k Eks em’ ñ ḳavli olmak üzere mervīdür ve yine ‘Arablar mes eller nde nne‘z-zī‘āb ḳad istevlet ‘alā el-ġanem derler ya‘nī ḳurdlar ḳoyun üzere müstevlī oldı zālimler

mazlūmlara dil-hāḥ üzere müstevlī olduklarında irād olunur niteki İbnü'l-Ḥuccāc işbu şî'rinde demişdür:

ياراعي السرب يحميه ويحرسه
ان الذئب قد استولت على الغنم
فعافني بتلاقي العين من سقم
لم يبق مني سوى لحم على وضم
حتى اقول الربيب الدهر كيف ترى
تعصب السادات الاحرار للخدم⁶²

195. أَخُونُ مِنْ ذُنُوبِ بَصْرَاءِ هَجْرٍ

Aḥvenü min zi'bi bişahrā'i Hecri

Bu bir şā'iriñ kavlidür ki mışrā'dur ya'nī fülān kimse Şahrā-i Hicr'de olan kurdan ziyāde ḥā'indür diyecek yerde bu meşel darb olunur Şahrā-i Hicr ağaçları şık ve ifrāt üzere neşv ve inemā bulmuş bir maḥall ismidür.[159b]

196. أَخُونُ مِنْ خَائِنَةِ الْأَعْيُنِ

Aḥvenü min ḥā'ineti'l-a'yuni

Ḥā'inetü'l-a'yen maḥremiñ gayrıya nazār eyleyen kimseye dinür ki ḥalkıñ ehl ü 'iyāline nazār-ı ḥıyānetle nāzır olur zīrā ḥadīşde en-nazaratü sehmün min sihāmi İblīs ve en-nazaratü sehmü'l-mesmüm min sihāmi İblīs vārid olmuşdur şî'r:

ديدن زلف وخال نامحرم
دانة كيد ودام تلبيس است
هر نظر ناوكيست زهر الود
كه زشست كمان ابليس است

Bu meşel ehl-i şerr ve ziyāde ḥā'in olan kimse ḥaḳḳında darb ü irād olunur.

⁶² İbnü'l-Haccac (ö.391/1001).

197. أَخْبُ مِنْ ضَبِّ

Eḥabbü min ḍabbi

Eḥabbü ef'al-i tafḍıldür ziyāde ḥilekār ve ḥuddā' ma'nāsınadır ve 'Arablar diğerkavllerinde ḥabbün Ḍabbün derler meşel kabılindendür.

198. أَخِيْلُ مِنْ غُرَابٍ

Eḥyelü min ğurāb

Ğurāb ma'lüm olan kargadur ki Fārisīde Zāğ dinür meşy ve ḥareketinde muḥtāl olduğundan nāşī meşel olmuşdur.

199. أَخِيْلُ مِنْ مَذَالَةٍ

Eḥyelü min mezāleti

El-mezāletü cāriyeye itlāk olunur ḥıdmetle imtiḥān olındığı içündür bu meşel fī ḥadd zātihī ḥuvvār ve mühhān iken kibr ve ğurūrundan nāşī yine edā ve ḥarāmı elden kıomayan cāriyeden daḥī müddmeğdür ki zātında daḥī ḥaḳır iken kibr ve naḥvet-fürüş olan [160a] Yādigār ḥaḳkında ḍarb ü irād olunur zīrā aḥyel ism olarak ḥaylān ve ḥeyl ve ḥile ve muḥayyele ma'nāsınadır kibr ve 'eceb ve pendāre dinür niteki iyyāke ve'l-aḥyele ve'l-ḥilā' ve'l-ḥiyel ve'l-ḥeyletü ve'l-muḥayyeletü vārid olmuşdur ki cümlesi kibr ile müfesserdür.

200. أَخِيْلُ مِنْ ثَعْلَبٍ فِي اسْتِهِ عَهْنُهُ

Eḥyelü min şa'lebi fī estihī 'ihnühü

Mü'ellif 'aleyhi'r-raḥme bu meşeliñ tefsīrinden süküť eylemişdür ve yalnız bu terkīb ile bir bu meşeli Ḥamze Muḥammed bin Ḥubeyb'den rivāyet eyledi dimişdür ba'dı kavle göre eḥabbü min Şa'leb daḥī meşeldür dil-günün ḥidā' ve ḥilekār olduğuna mebnīdür mervīdür ki Esed ve Zī'b ve Şa'leb bireleşüp şayd için şahrāya brüz eylemişler idi bunlar giderek bir Ḥımār-ı vaḥşīye ve bir Ğazzāl ve bir Ernebe ya'nī Tavşana rast gelüp cümlesini şikār eylemeleriyle esed Kırdā ḥıṭāben ey Zī'b bunları beynimizde taḳsīm eyle didikde Kırd Ḥımār-ı vaḥşīyi arslana ve āḥūyu kendüye ve Tavşanı rübāhe taḥşış eyledikde şīr-delīr-i ğaḍabğīr olup pençesiyle kafā-yı gerek gersine çeşme bir ḍarb urdu ki kelle-i bī-devletini ḥurd ü ḥāş eyledi āndan soñra dil-

güye hıttāben bunları sen taksımeyle didikde rübāh-ı pür-intibāh zebān-küşā olup sultānım hımār-ı vaḥṣīyi tegaddī ve ‘azzālī te‘aṣṣī eyler ve tavṣanı dahī ikisi arasında ekl idersiz didi esed rübāhıñ bu tevcīhinden maḥzūz olup sen bu taḥsīmi kimden taḥṣıl eylediñ didikde rübāh cevābında ḳurduñ şu ḥāle giriftār olan ḳafāsından öğrendim dimiṣdūr intehā.

201. أَخَذَ مِنْ ضَبِّ

Aḥde‘u min ḍabbi

[160b] El-aḥde‘u ḥādi‘den ef‘al-i tafḍīldür zīrā keler ḳısmı yuvasını iki kapulı ider ki ṣayyādını beri öte oynatmak içündür ve ba‘dılara göre Ḍabb-ı mütevārī olduğu maḥallde ya‘nī ḥucründe tūl müddet ikāmet ider ve tıṣara ḳıkımaı ḳalīldür Ebū ‘Alī ḳavlince Ḍabbiñ ḥud‘u ṣiddet-i ḥazer ve ihtiyātından nāṣīdür ve ba‘dılara göre ḍabbiñ aṣl ḥud‘ası bāb-ı ḥucründen tıṣara ḳoyar ya‘nī uzadur tā ki ḥayye geldikde ānı ḍarb ider ve muḥteriş gedliğini ḥiss eylediği zamān kezālik ḳuyruğunuñ nıṣfını ḥucründen tıṣara iḥrāc ider eğer ānıñ üzerine bir nesne dāḥil olursa ḍarb ider ve illā ḥucründe bāḳī olur niteki ṣā‘ir dimiṣdūr:

وأخذ من ضب اذا جاء حارث

اعدله عند الذنابة عقربا

Ba‘dılar ḍabbiñ beyti ‘aḳrebden ḥālī olmaz demilerdür ki keleriñ ‘aḳreb ile pek ülfeti ḥiss-i āmīzeṣi olduğundan nāṣīdür rivāyet iderler ki dā‘imā keleriñ yuvasınıñ ağızına ḳarīb yerde ‘aḳreb īvā ider tā ki ṣayyād elini içerüye idḥāl eyledikde ledğ eyleye ve ba‘dı aṣḥāb-ı ma‘ānī Ḍabb ve Ḍab‘ ve Vaḥr ve ‘Aḳrebi bir mecārīde zıkr iderler isti‘āre tarīḳıyla ḥālbuki Ḍabb ma‘lūmdur k ‘Arablar meseller nde fülānün ḥabbün Ḍabbün derler ammā Ḍabbiñ maḍarratı yalnız ḥucrünce olduğca sirāyet eyler lākin ḍab‘ıñ fesādı sā‘ir devābbiñ fesādından ziyādedür Ḍabb ḳalbinde ḥuḳd-i kāmen olan kimseye ve Ḍab‘ sene-i ṣedīdeye müṣābihdür ki maḍarratı ‘umūma ṣāmildür ve lügatda ḍab‘ recl vezninde ḳuraḳ ve ḳıtlık seneye ıtlāk olunur ammā vaḥr bir dūyibe-i ḥamrā’ ismidür ya‘nī kertenkele gibi bir ḳırmızı böcekdür yer yapışur bu cihetden ‘Arablar vaḥrun ṣaddede fülān derler bir kimseniñ ḥuḳd ve ḥased ṣadrına iltizāk eylediği zamānda niteki ḥadīs-i ṣerīfde tehādū fe-inne’l-hediyyete tüzhibü vaḥra’ṣ-ṣudūr [161a] Vārid olmuşdur vaḥra’ṣ-ṣudūr

deründa olan ğill ü ğiş ve vesvese ba‘dılara göre hıkd ve ğayd ve ‘adāvet hırş ve eşedd-i ğadabdur ki vaħrıñ yere yapışdığı gibi bunlar daħı insānıñ şadına iltizāk eyler ammā ‘aķreb kezālik devābbıñ muğırrıdur yeķülüne serret ‘aķāribü fülān ve fülān tedübbü ‘aķāribehü izā hafıye mekāne şerrihı aħde‘u minn đabbin yüğrabü li-men tetlubü ileyhi şey‘en ve hüve yerüğu ilā ğayrihı.

202. أَخْطَأُ مِنْ ذُبَابٍ

Aħta‘ü min zübābi

ez-Zübāb Fārisıde Meks ma‘nāsınadur ki ziyāde ğaťa řāhibidür zırā seniñ kendüsini ğārr nesneye ve kendüye yapışub ğalāř olmayacağı řey‘e ilķā ider meřelā ‘ankebütüñ tārıne yapışdığı gibi niteki demişlerdür mekese ķand pendāřet ğü ķayd büd ya‘nı meks tār-ı ‘ankebütü ķand kıyās eyledi ğalbuki ķand değil belki nār-ı ‘ankebüt seniñ iķün bir ķayddur kiand ile ķaydı idrāk ve tefriķ eylemeyen ve hemışe ğaťaada vāķı‘ olan tama‘kār ğaķķında meşeldür.

203. أَخْطَأُ مِنْ فَرَاشَةٍ

Aħta‘ü min Farāřeti

Pervāne ta‘bır olunan ğayvān daħı ziyāde ğaťaķārdur ki hemışe nefsinı āteř üzere ilķā ider niteki pervāne ğaķķında bir řu‘leciğe niřār ider cānd emişlerdür Mü‘ellif bu iki meşelde olan aħta kelimesi ğaťa‘dendür aħtađan değildür dimişdür ğālbuki ikisi daħı lüğatdür niteki Ebü ‘Ubeyde dimişdür:

يالهف هند اذ خطئن كاهلا

Ey aħta‘ne ğaťa‘ řavābıñ đıddıdur.[161b]

204. أَخْبَطُ مِنْ عَشْوَاءٍ

Aħbeću min ‘ařvā‘i

El-‘ařvā‘ řol nāķaya dinür ki geceleri görmeyüb görölmeden yürür ola niteki meřel-i āħarda inne eğā el-ğalāť a‘řā bi‘l-leyl derler el-ğalāť kıtāl ma‘nāsınadur ki gece kıtāl ile meřğül olan kimse kimi đarb eylediğini fark edemez.

205. أَخْبَطُ مِنْ حَاطِبٍ لَيْلٍ

Aħbeću min ğaťaıbi‘l-eyl

Hâṭib leyl gece karanusunda otun devşiren kimseye dinür ki eline rast geleni aldığı eelden ‘Arablar hüve hâṭibü leyl derler muhteliṭ fi kelâmihi demeği murâd iderler ki gece ḥaṭab cem‘ iden kimse görülmeden eline her ne rast gelür ise aldığı gibi bu daḥî lisânına her ne gelürse söyler ola gerek raṭb olsun gerek yâbis.

206. أَخْطَفُ مِنْ قِرْلَى

Aḥṭafü min kırilliy

el-Ḳırilî şu kuşalarından bir kuşdur şağīru’l-cürm ve ḥadīdü’l-fevşdür ve serī’u’l-iḥtiṭāfdür ve āna refrāf daḥî derler ki şuda gölgesin gördükde ānı iḥtiṭāfa teveccüh eylediği eelden ve kendüsiniñ ḥiddet-i ṭayerānı olduğu ḥâlde uçarken bir gözünü ṭama‘ından nāṣī ka‘r-ı ābda olan māḥīye ve diğ̄er gözü ḥazer ve iḥtiyāṭından ötürü havāya nāzır olur ki cevāriḥden biri kendüsine kaşd eylesün için āna binā’ ḥazem ve iḥtiyāṭda ḍarb meşel olmuşdur niteki ‘Arablar aḥzemü min Ḳıriliyye ve aḥzer in ra’ā ḥayran tedellā ve in ra’ā şerran tevellā derler tafşīli Bābü’l-Ḥā’da sebḳat eylemişdür ve mezbür kuş havā yüzünde uçarken şu içindeki balığı gördükde [162a] Havādan sehm-i mürsel gibi nāzil olup behem ḥāl ol māḥiyi ṭutub ka‘r-ı ābdan ṭışarı çıkarır ve havāda olduğu ḥâlde yeryüzünde murūr eyleyen cevāriḥi daḥî müşāhede eyler mezbür iḥtiṭāfda meşel olduğu gibi ḥazerde ve ḥazemde daḥî meşel olmuşdur niteki ‘Arablar aḥzeru min kıriliyye derler aḥzeru min Ğurāb didikleri gibi ve kezālik aḥzemü min kıriliyye derler aḥzemü min ḥarbā didikleri mişillü niteki İbnetü’l-ḥissñ işbu müsecce‘ātında vārid olmuşdur kün ḥazeran ke’l-Ḳıriliyye in ra’ā ḥayran tedellā ve in ra’ā şerran tevellā ruvātdan Ḥamza naḳl ider ki ba‘dı ruvātü’n-niseb bu kiavle muḥālefet eyleyüp Ḳıriliyye ricāl-i ‘Arab’dan bir kimseniñ ismidür derler ki kimseniñ ṭa‘āmına muḥālefet eylemez her ne olursa olsun ekl ider ve aṣlā mevdi‘-i ṭam‘ı terk eylemez ve ḥaşmı olduğunu ḥiss eylediği ṭarīḳdan murūr ve ‘ubūr itmez idi binā’en-‘aleyh meşelde eṭme‘u min Ḳıriliyye daḥî vārid olmuşdur ve mezbürüñ ekşer aḥlākı mezbür kuşa mümāşil ve müşākil olduğu eelden ol ism ile tesmiye ḳılınmışdur ḳāle eş-şā‘ir:

يامن جفاني وملا

نسيت اهلا و سهلا

ومات مرحب لما

رأيت مالي قلا

أني أظنك تحكي

بما فعلت القرلى

207. أَخْشَنُ مِنْ جُدَيْلٍ

Aḥşenü min Cüzeyl

el-Cüzeyl Cezl kelimesiniñ taşğiridür ve Cezl bir haşebeniñ ismidür ki uyuz olan develer gelüp āña sürtünürler ekşer deve ağıllarına vaz' olunur zikri ānife sebkat eylemişdür bu mesel ziyāde haşebe olan nesne hakkında irād olunur.[162b]

208. أَخْلَبُ مِنْ صَوِّغِ اللِّسَانِ

Aḥlebü min şavğı'l-lisān

Aḥleb aḥde' ma'nāsınadur şavğı'l-lisān tenmīkı kelām ve taḥsīnden kināyetdür meşelde aḥde'u mi siḥri'l-beyān daḥī derler.

209. أَخْجَلُ مِنْ مَقْمُورٍ

Aḥcelü min maḥmūri

'Arablar burada olan ḥecel kelimesiyle inkisār ve ihtimām murād iderler niteki Aḥḫal nām şā'ir işbu şi'rde dimişdür:

كأنما العالج اذا اوجبت صفتها

خليع خصل نكيب بين اقمار

210. أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ

Aḥşabü min şabīḫati leyleti'z-zulmeti

Eş-şabīḫatü evvel-i nehāra dinür Fārisīde bām-dād derler ya'nī leyle-i zulmeniñ şabīḫasından aḥşab olan ensne hakkında bu mesel irād olunur ḫikāyet iderler ki bir gece Bağdād'da nās üzere bir rīḫ işābet eylemiş idi ve ol vaḫtde ḫulefā-yı 'Abbāsiyyeden Mehdī ḫalīfe olmağla işbu Allāḫümme iḫfeznā ve iḫfez finā nebiyyeke 'aleyhi's-selām ve lā teşmüt binā a'dā'enā mine'l-ümem ve in künte Yā Rabbi eḫazte en-nāse• bi-zenbī fe-hāzihī nāşiyetī bi-yedike fe-rḫamnā yā erḫame'r-rāḫimīn du'ā-yı kebīrini secdede olduğı ḫālde edā eylemişidi

vaqtā ki şabāḥ oldı Mehdī hezār hezār kīse-i dirhem ve dīnār açup fuqarāya i'tā ve yüz 'aded raqabeyi i'tāq ve yüz nefer kimseyi hacca irsāl eyledi zīrā ol gece hūbūb eyleyen rīḥ Baġdā'd'da da sābīqu'l-meşel deġil binā'en 'aleyh Mehdī ḥaşyet-i ilāhīden nāşī bu kadar 'ināyet ve iḥsān eyleyüp ahāli Baġdād'da [163a] Ta'rīfden bī-rūn ḥşab ve reḥā ḥāşıl olmuşdur ḥikāyet iderler ki ḥayzerān dahī 'aḳīb-i Mehdī'de ser-kīse-i iḥsānı ve 'uḳde-i hem-yān-ı 'ināyeti açub Mehdī'ye mūmāşil taşadduḳ ve ḥalka iḥsān ve i'tā eyledi ba'dehū nās ol ḥaşab ve reḥāyı zīkr eyleyüp aḥşabū min şabīḥati leyleti'z-zulmeti didiler Mehdī ḥaddi zātında şāḥib-i ḥeşyet ve inşāf ve 'adāletdür ve fī'l-ḥaḳīqa ol kırā'et eylediġi du'ā du'ā-yı 'aẓīmdür ki eġer ġaḍab-ı nās üzerine benim üzerımden nāşı irsāl buyurulmuş ise Yā Rabbī benim günāḥım muḳābilinde yed-i ḳudretiñle benim nāşıyemden aḥz eyle sā'irlerini muḥāfaẓa eyle dimekdür.

چه عذر آدرم از ننگ ترد امنی

مکر عجز پیش آورم کاعی غنی

فقیرم بجرم و کناهم مکیر

غنی را ترحم بود بر فقیر

کرهنکارم و کر جزایم کنی

بمن کن که حق سزایم کنی

ز جرمم درین مملکت رای ند ست

ولیکن بملك دکر راه نیست

تو دانی ضمیر زبان بستکان

تو مرهم نهی بردل خستکان

Zehī ḥalīfe-i Ḥudā-şinās ve cendā emīr şāḥib-i ḥaşyet ve herās ki nefsinı 'uḳūbetde cümleye taḳdīm ve tercīḥ ede ve ḥalkıñ selāmeti için kendü menāfi'ini terk eyleye.

زهی پادشاه حقایق شناس

دل خویشته پر کند با هرس

Hikāyete derler ki Meḥammed el-Mehdī Ebī Ca‘fer el-Manşūr’dan sonra serīr-i hılāfeti teşrīf eyleyüp ba‘dehū bir қaryede yüz altmış тоқuz muḥarremi evāḥirinde vefāt eylemişdür hattā orada sellāce taḥtası bulunmamağla bir қаpu taḥtesi üzerinde ğasıl olunub bir ceviz ağacınıñ altına defn olunmuşdur ‘ömrü kırık iki sene ve elletı māh ve müddet-i hılāfeti on sene bir māhdur raḥmetullāhi ‘aleyh.[163b]

211. أَخْنَثُ مِنْ مُصَفَّرِ اسْتِهِ

Aḥneşü min muşafferi estihī

el-muşaffir muḥaddis vezninde taşfirden ism-i fā‘ildür şaşlık çalıcı dimekdür ve minhü yuḳālū hüve muşaffir estihī ey darāāt bu meşel emşāl-i enşārdan olmaқ üzere mervīdür ki Benī Maḥzūmdan olan muḥācizīne keyd iderler idi ba‘dılarınıñ zü‘muna göre bu şıfatla ma‘nūn ve muttaşif olan Ebā Cehl bin Hişām’dur vücūdunda beraş ‘illeti olup üzerini za‘ferān ile tılā iderdi lākin şaḥīḥ olan bu meşel emşāl-i ehl-i Mekke’dendür ve darbı қable’l-islām’dur ba‘de’l-İslām değıldür bu bābda olan vücūh-i sā’ire қаṭ‘iyyen münker ve mecrūhdur zīrā қable’l-islām müşrikīn-i Қureyş’den bir muḥanneş kimse var idi bundan murād odur Mü’ellif zikrini istihcān-i birle ismini beyān eylememişdür ba‘dı kavle göre müşrikīn-i Mekke’den biridür қāle el-Mü’ellif ve қad darabe ehlü Mekkete el-meşele қable’l-islām fi et-teḥannüşi bi-racūlin āḥar min müşrikī-Қureyş ev min müşrikī Mekkete lā eḥabbe zikrehū ve ze‘amū ennehū kāne mā vefā ve revū lehū hazā eş-şi‘r:

ياجوارى الحى عدننيه

حجبوا عنى معلية

كيف تلحونى على رجل

لو سقانى سم ساعتيه

لم اقل غيظا جهلت ولا

عندها فاضت مدامعيه

لم اقل انى مللت ولا

ان من اواه ملنيه
لو اصابته منيته
شرقت عيني بعيرتبه
قربوا عودا و باطية
فيذا ادركت حاجتبه

Ve k̄āle ḵavmūn ennemā hazīhi kelimetūn tūḵālū li-eṣḥābe'd-di'ati ve'n-ni'meti.[164a]

212. أَخْشَنُ مِنْ لَيْفَةٍ

Aḥṣenü min līfeti

Līf ma'lūm olan bir şeydür ki ziyāde ḥaṣūneti vardır ḍarb olunacak maḥalli ma'lūmdur.

213. أَخْتَلُّ مِنْ ابْنِ جَعْدَةَ

Aḥtelü min İbn-i Ce'deti

Ḥatelü-Ebī-Ca'de meşeldür Ebī Ca'de ḵurduñ künyesidür ki ḥatel daḥī mekr ma'nāsınadır ba'dılara göre künye bād'-ḍar'dur zīrā Ca'de 'inde'l-'Arab Şāt ya'nī Ḷoyun dimekdür pes ḵurd kösfendi bulduḡu maḥallde ḵatl ider pederiñ şānı veledini yetiṣdirmekdür bu pederiñ şānı ise yetiṣmiş olanları itlāf eylemekdür.

214. أَخْتَلُّ مِنْ أَبُو الْحَصِينِ

Aḥtelü min Ebū el-Ḥaṣīn

Ebū'l-Ḥaṣīn dil-günüñ künyesidür ki mekr ve dehy ile şöhret bulmuşdur.

215. أَحْسَرُ مِنْ دُوْدَةِ الْقُرْ

Aḥseru min dūdeti'l-ḵuz

Dūdetü'l-Ḷuz İpek Böceğine dinür ki ġiayra nef' virüp kendüsi ḥusrānda vāḵi' olan kimselere müṣābih olduğundan ḥusrānı beyne'l-'Arab meşel olmuşdur ve 'Arablar āña dūdü'l-Hindiye daḥī derler 'acāyib-i maḥlūḵāt dandır niteki ānıñ ḥaḵḵında nefer-i gün demişlerdür.

وببيضة تحضن في يومين

حتى اذا دبّت على رجلين

واستبدلت بلونها لونين

حاكت لها حلسا بلا نيرين

بلا سماء وبلا بايين

[164b] ونقبتّه بعد ليلتين

فخرجت مكحولة العينين

قد صبغت بالنقش حاجبين

قصيرة ضيلة الجنين

كانها قد قطعت نصفين

لها جناح سابق البردين

مائبتا الا لقرب الحين

ان الردى كحل لكل عين

Ya'nī şol toħum ki iki gün ҡulaҡ altına ҡonur Һattā canlanup iki ayağ üzere yere başar ol toħum ba'de'l-ħalk iki güne tebdīl olur ki siyāh ve ba'dehā beyāđ olur ve ol maħlūķ kendūye bir gün mesken toħur ki ānda Ay ve Güneş yoқdur ol meskeniñ semā' ve bābı daħī yoқdur ol maħlūķ iki geceden şoñra ol meskeni delüp çıkar ħālā ki gözleri sürmelidür murād āniñ içinden çıkan kelebekdür ol ҡaşlarını naқş ile boyamışdur ve ol bir ҡısa şeydür ki iki Һarafı toқmak gibi topaқdur gūyā ol iki bölük olur gibidür ya'nī iki Һarafı toq ve vasatı incedür gūyā ҡat olunmuş ҙann idersin āniñ iki ҡanadı vardur ki ancak ҡarıbü'l-ahdde peydā olmuşdur ānlarıñ iki gözleri sürmelenmiş vaқt-i memātları zamānidur ħukemā-yı 'Arab ħarīş olan kimseleri ħüsrānda dūdū'l-қazze teşbīh eylemişlerdür niteki şā'ir dimişdür:

يفني الحريص بجمع المال مدته

وللحوادث مايبقى ومايدع

كدودة القز ماتنبيه يهلكها

وغيرها بالذي تبنيه ينتفع

216. أَخْسَرُ مِنْ إِبْرَةِ الْخَيْاطِ.

Aḥseru min ibreti'l-ḥayyāṭ

Bu daḥī aḡyāre menfa'at baḥş olup nefsi'l-emrde dūçār-ı çarar olan veyāḥud kendü söküğünü dikmeye medārı olmayan terzi iğnesi mişillüler ḥaḳḳında īrād olunur.[165a]

217. أَخْسَرُ مِنْ تُجَّارِ هَجْرٍ.

Aḥseru min tüccāri hecr

Bu meşel menfa'tiñ çest ü cū eyler iken kendüsi çarar ve ḥusrānda vāқи' olan kimse ḥaḳḳında çarb ü īrād olunur.

218. أَخْسَرُ مِنْ نُؤَاةِ الزَّيْتُونِ.

Aḥseru min nüvāti'z-zeytūn

Bu meşel ḥayrsız ve fā'idesiz olup ziyādesiyle ḥusrānda vāқи' olan kimse ḥaḳḳında tekellüm olunur nüvātü'z-zeytūn zeytūn çekirdeğine dinür ki zeytūnüñ rav'ımı ta'sir olunduğdan soñra çekirdeği bir işe yaramaz olduğundan ḥusrān ile çarb-ı meşel olmuşdur.

219. أَخْسَرُ مِنْ سَرْحُوبٍ.

Aḥseru min serḥūb

Serḥūb Zeydiyye tā'ifesinden bir cemā'atdür ki Ebū Cārūd bin Ebī Ziyād nām kimseye mensūblardur E'imme-i İsnā 'aşerden İmām Muḥammed el-Bāqır bin Zeyne'l-'Ābidīn bin Ḥüseyn bin 'Alī el-Mürteḏā rıdvānullāhi Te'ālā 'aleyhim ecma'in Ḥaḏretleri merḳūma serḥūb tesmiye eylemişidi ve tā'ife-i mezbūre mezheb-i zāyifeye zāhiblerdür izān cümle imāmeti iām 'Alī raḏıyallāhü 'anh Ḥaḏretlerine ḥaşr eylemişlerdür muḥālefet idenleri tekfir iderler ve Ḥaeseneyn-i aḥseneyn ḥaḏerātından soñra imāmeti şūrādur derler bu tā'ifeye Cārūdiyye ve Süleymāniyye ve Tebriye ve İmāmiyye daḥī derler.

220. أَخْطَبُ مِنْ قُوسٍ

Ahṭabü min ḳussi

Ḳuss bin Sā'ide bin Ḥuzāfe bin Züheyr bin İyād bin Nezād el-eyādī ḥukemā ve büleḡā ve ḥuṭebā-yı 'Arab'dandur [165b] Ki ba'dı ḥikāyātı Bābü'l-Bā'da eblāgu min ḳuss meşeli zeylinde beyān olunmuşdur ve 'Arablar feşāḥat ve belāgat ve ḥıṭābet ve ḥikmet ile ḳısy-i meşel eylemişlerdür kendüsi mü'min billāh ve mübeşşir Rāsulullāh idi şāhibü eḡāniye göre Ḳuss bin Sā'ide bin 'Amr bin 'Uday bin Mālik bin Ar'ān bin el-Nimr bin Vā'ile bin eṭ-ṭeṣṣān bin 'Abdu'l-menāt bin Yaḡdüm bin Efşā bin Daḡamī bin İyād olmaḡdur bir zamān mezbür Ḳuss vefd ṭarīḳıyla Ḳayşer cānibine vurūd eyledikde Ḳayşer ḳudümünden ḥaberdār olup ḥaḡḡında fevḡa'l-ḥadd ta'zīm ve tekrīm eyledikden soñra bir gün hem bezm muşāḥabet iken eṣnā-yı idāre-i aḡdāḥ muşāḥabetde Ḳayşer Ḳuss'a tevcīh-i veche-i ḥıṭāb idüp efdal-i 'ilm nedür deyü su'al eyledikde Ḳuss ma'rifetü'r-racül bi-nefsihī cevābını i'tā kezālik Ḳayşer efdal-i 'aḡl nedür didikde Ḳuss vuḡfü'l-mer'i 'inde 'ilmihī cevābını serd ve yine Ḳayşer efdal-i edeb nedür deyince Ḳuss istibḡā'ü'r-racüli mā'ü vechihī kelāmını tekellüm ve kezā Ḳayşer efdalü mürüvvet nedür didikde Ḳuss ḳilletü raḡbeti'l-mer'i fi iḡlāfi va'dihī pāsaḡnī beyān ve nihāyet Ḳayşer efdal-i māldan pür-şes eyledikde Ḳuss mā ḡadā bihī el-ḡaḡḡ saḡn ḥikmet āmīziyle mücāb eylemişdür İbn-i 'Abbās raḡıyallāhü 'anhümādan mervīdür Cādūd bin 'Abdullāh ki 'Abdülḡays ḡabīlesiniñ seyyid ve bezḡvārı ve 'aşiretiniñ eşref-i kibārı idi 'aşiretiyle berāber taşḡıḡ-ı risālet cenāb-ı ḡuvāce-i kā'ināt eylemişidi bir gün vefd ṭarīḳıyla ḡudūr surūr edmeyāne dāḡil olduḡda bir zekvār evlād-ı ādem şallallāhü 'aleyhi ve sellem ḡadretleri Ḳuss'uñ aḡvālinden su'al buyurduḡlarında Cārūd cevābında Ḳuss esbāṭ-ı 'Arab'dan bir sebtür ve şāḡıḡu'n-nesebdür ḡadd-i zātında faşıḡ ve belīḡ ve ḡakīm idi ki yedi yüz sene mu'ammer olup lākin zamānı ḡuffār olan maḡallerde murūr eyleyüp kendüsine bir dār ve dār-ı ḡarār ittiḡāz eylemişlerdür [166a] ḡattā ṭa'am ile dāḡı pek ḡoḡ ülfeti olmayup gezdīḡi maḡallerde bulduḡu eṭyeb nebādān ile teḡaddī birle ve ḡuş ve ṭuyūr ve havāmm ile me'nūs ve me'lūf olmuşdur ve ḡadret-i Mesīḡ 'aleyhi's-selāmıñ minhācına sālīk münker ruḡbāniyyet maḡarr-ı vaḡdāniyyetdür dā'imā gezdīḡi maḡallerde ḡikmet-āmīz ve 'ibret-engīz kelimāt tekellüm ve tefevvūḡ eyler re's-i ḡavāriyyūn olan Sem'an'ı idrāk eylemişdür maḡarr-ı ba's ve ḡesāb ve muḡteriz sū'ü'l-münkaleb ve el-me'āb vücūdu defter ādāb bir zāt-ı mev'idat-simāt olup hemīşe va'z ve tezḡirinde zıkr-i mevt ider ve ḡable'l-fevt 'amel ile emr eyler ḡāşılı ḡüsñü'l-elfāz ḡāṭıb sūḡ-ı 'Ukāz 'ārif-i şark ve

ğarb Dānāye yābis ve raṭb āgāh üccāc ve ‘azb bir vücūd-i kāmīl ve nādiredān idi bir gün taķım cemā‘at huzūrunda bir huṭbe kırā‘et ve nihāyetini bu beyān ile miski el-ḫıṭām eylemişdür:

هاج للقلب من هواه ادكار
وليال خلا لهن نهار
ونجوم يحثها ثمر اللي
ل وشمس في كل يوم تدار
ضؤها يطمس العيون وارعاء
د شديد في الخافقين مثار
وغلام واشمط ورضيع
كلهم في التراب يوما يزار
وقصور مشيدة حوت والخي
ر واخرى خوت فهن قفار
وكثير مما تقصر عنه
حدسة الناظر الذي لا يحار
والذي قد ذكرت دل على
الله نفوسا لها هدى واعتبار⁶³

⁶³ Kuss ibn-i Sa‘ide (ö. 600).

İmdi Cārūd'uñ bu kelimâtını ḥaḍret şallallāhü 'aleyhi ve sellem istimā' buyurdıklarında maḥzūz olup 'alā rislik Yā Cārūd buyurdular ba'dehū ey ma'şeru muhācīrīn ve enşār kimdür ki Ḳuss'uñ bu sözlerini bizim için istimā' ile ḥıfz edecek ki [166b] Ḳuss ḥuḍūr-ı ehl-i 'Ukāz'da tekellüm eylemişdür ve ānları bu huṭbe inzār etmişdür buyurduḡda Ebū Bekr raḡıyallāhü 'anh vüṣūb idüb ben ḥıfz iderim zīrā Ḳuss sūḡ-ı 'Ukāz'da eyyühā en-nās isme'ü ve 'uvu ve ızā ve'iytüm fe-ntefi'ü innehū men 'āşe māte ve men māte fāte ve küllü mā hüve ātin āt maṭar ve nebāt ve erzāk ve ekvāt ve ābā' ve ümmehāt ve aḡyā' ve emvāt ve cem' ve ṣebāt ve āyāt ba'de āyāt inne fi's-semā'i el-ḡıberā ve inne fi'l-erḡi le-'ıberā leyl dācve semā'ün zāte ebrāc ve arḡun zāte ritāc ve biḡāun zāte emvāc mā lī erā en-nās yezḡebün fe-lā yerci'ün e-raḡū bi'l-maḡām fe-ekāmū em terakū hünāke fe-nāmū aḡseme Ḳuss billāḡ ḡaḡḡān lā āşimen fihi ve lā ḡānişen inne lillāḡi ḡīnen hüve eḡabbū ileyhi min ḡīniküm ellezī entüm 'aleyhi ve nebiyyen ḡad ḡāne ḡīnehū ve ezallüküm evānehū ve edrakeküm ebānehū fe-tübā li-men āmene bihī fe-ehdāhū ve veylün li-men ḡālefehū ve 'aşāhū tebben li-erbābi'l-ḡafleti mine'l-ümemi'l-ḡāliyeti ve'l-ḡurūni'l-māḡıyeti yā ma'şera eyād eyne'l-ābā' ve'l-eccād ve eyne'l-merıḡ ve'l-'uvvād ve eyne'l-ferāḡati ve'ş-şedād eyne men benā ve şeyyede ve ḡuḡruf ve necd ve ḡurretü'l-mām ve'l-veled eyne men ṭaḡā ve beḡā ve cemeva fe ev'ā ve ḡāle ene rabbüküm el-a'lā e-lem yekünū ekşera minküm emvālen ve eṭvelü minküm ācālen ṭaḡnehüm eş-şerā bi-kelkelihī ve mezḡuhüm bi-tetāvülihī fe-tilke 'ızāmühüm bāliyetün ve büyütühüm ḡāviyetün 'ömretehā ez-zı'āb el-'āviyetü kellā bel hüve el-ma'būd leyse bi-vālidin ve lā mevlüdün.

في الذاهبين الاولي

ن من القرون لنا بصائر

لما رأيت موارد ا

لها مصادر للموت ليس

ورأيت قومي نحوها

تمضي الاصاغر والاكابر

لا يرجع الماضي ولا

يبقى من الباقيين غابو

أيقنت اني لامحا

لة حيث صار القوم صائر

[167a] Bu vechle kırā'et eylediği huṭbe-i mev'izat-āmīzi dahī ben hıfz eyledim deyüp ba'dehū cālīs olmuşdur bu eṣnāda hāme-i 'azīme ve kāmēt-i Cesīme şāhibi bir kimse huḍūr-ı lāmi'u'n-nūr seyyid-i kā'inātda ayāğ üzre kākub Yā Seyyide'l-mürselīn ve şafvetü Rabbi'l-ālemīn bu 'āciz ve aḥkar Kuss bin Sā'ide'den bir ḥāl müşāhede eyledim ki bundan 'aceb-terdür bir gün celmel süvār olduğum ḥālde bir vādīde giderken Kuss'ı mevrika ve mevni'a ve aḡşānı teheddül eylemiş şecer-i 'Ād'dan bir ağac altında gördüm ki Kuss ol ağacıñ sāyesi altında kā'im olmuş olduğu ḥālde elinde bulunan kaḍīb ārāk ile arđı nekṣ eyleyüp bu ş'i'ri terennüm eyler idi:

ياناعي الموت والملحود في جدث

عليهم من بقايا نزههم خرق

دعهم فان لهم يوما يصاح بهم

فهم اذا انتبهوا من نومهم فرق

حالمهم حتى يعودوا بحال غير

خلقا جديدا كما من قبلها خلقوا

منهم عراة ومنهم في ثيابهم

منها الجديد ونها النهج الخلق

Ba'dehū Kuss'uñ yanına varub selām virdim Kuss dahī redd-i selām eyledi gördüm ki iki kabır beyninde kendüsine bir mescid ittiḥāz eylemiş ve iki Esed-i 'azīm dahī kendüsine rām olmuş yanında ṭurur bunlardan biri nehrden şu içmek murād eyledikde diğeri dahī āña tābi' oldı Kuss elinde bulunan kaḍīb le urub rca' sekleteke ümmeke ḥattā yesr b ellezī verede kableke didi ya'nī ol Esed şuyu evvel içşün ba'dehū sen iç demeği murād eyledi ve arslan dahī emrinden sermev inḥirāf eyleyüp maḳām-ı itā'atde ṭurdu pes ey Kuss sen

bu arslanlardan ḥavf ve herās eylemez misin deyü vāḳi‘ olan su‘ālime bu ebyāt neşīdesince i‘ṭā-yı cevāb eyledi:

توکردن ز حکم خدا بر پیچ

[167b] که کردن نه پیچد ز حکم تو هیچ

چو حاکم بفرمان داور بود

خدایش نکهبان ویاور بود

محالست چون دوست دارد ترا

که در دست دشمن گذارد ترا

ره انیست روی از طریقت مبات

بنه کام کامی که خواهی بیاب

Ba‘dehī Ey Ḳuss bu iki ḳabr ki meyānını mescid ittiḥāz eylemişsin bunlar kimdür didiğimde Ḳuss cevābında bunlar benim iki birāderlerim ḳabridür ki benim ile berāber cenāb-ı ma‘būda bu mekānda icrā-yı ‘ubūdiyyet ve muṭāva‘at eylerler idi ve müddetü’l-‘ömr Cenāb-ı Ḥaḳḳ’a ḳarşu şirk ve ‘iṣyān eylememişlerdür vaḳtā ki mevt ānları idrāk ve pençe-i hādīmü’l-lezzāt sīnelerin çāk çāk eyledi ben bunları burada defn-i ḥaḳīre-i ḥāk eyledim şimdi bu iki ḳabriñ meyānı benim me’vā ve mescidimdür tā ki bunlara ilḥāḳ olunca deyüb ba‘dehū cenāb-ı āsumāna nazār ve gözlerinden seyl-i eşk teğargur iderek ānlar ḥaḳḳında işbu şi‘ri inşād eylemişdür:

خليلي هبا طال ماقد رقدتما

اجدکما لاتقضيان کراکما

الم تعلمنا اني بسمعان مفرد

ومالي فيها من خليل سواکما

مقيم على قبريکما لست بارحا

طول الليلي او يجيب صداکما

ابكيكما طول الحياة وما الذي

يرد على ذي عولة ان بكاكما

كانكما والموت اقرب غاية

بروحي في قبيريكما قد اتاكما

امن طول نوم لا تجيبان داعيا

كان الذي يسقى العقار سقاكما

فلو جعلت نفس لنفس وقاية

لجدت بنفسي ان تكون فداكما

Çünkü Rasûl-i Ekrem şallallâhü ‘aleyhi ve sellem evel racülün Kıss hakkında olan bu sözlerini istimâ‘ eyledi deryâ-yı merḥamet-i nübüvvet-penâhîleri telâṭum-engîz olup raḥime Allâhu Kıssen ennî lâ-ercü en yeb‘aşehü Allâhu ümmeten vaḥdehü buyurmuşlardır [168a] Haber-i şaḥîḥ ile mervîdür ki Kıss zamân-ı sa‘âdeti idrâk eylemeksizin ilhâm-ı Rabbânî ile peygamber ‘aleyhi’s-selâmîñ bi‘şetinden muḳaddem islâm’ı ḳabûl eylemişdür intahâ.

SONUÇ

Ahmed bin Muhammed el-Meydânî'nin meşhur çalışması olan *Mecmau'l-Emsâl*, Arap atasözleri üzerine yazılmış en kapsamlı ve önemli eserlerden biri olarak kabul edilir. Meydânî'nin bu eseri, Arap edebiyatının yanı sıra Anadolu sahası Türk edebiyatında da ilgi görmüş ve eserin şimdiye kadar üç tercümesi tespit edilmiştir.

Bunlardan birincisi Diyarbakırlı Said Paşa'nın *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı tercümesidir. Said Paşa, *Mecmau'l-Emsâl*'den seçtiği 330 atasözünü alfabetik sıraya göre gruplandırarak tercüme etmiştir. Tercüme sırasında Meydânî'nin açıklamalarına ilave olarak yaptığı açıklama ve naklettiği hikayelerle eserini zenginleştirmiştir.

İkincisi Salahaddin Yiğitoğlu'nun *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı eseridir. Yiğitoğlu *Mecmau'l-Emsâl*'den seçtiği 829 atasözünü açıklamasıyla birlikte tercüme etmiş ve her bir meselin sonunda Türkçe bir şiirle manzum-mensur bir eser ortaya koymuştur.

Üçüncüsü ise çalışmamızın konusu olan Antepli Hâfız Mehmed Şâkir Efendi'nin *Menbau'z-Zülâli Meânî fi-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî* adlı tercümesidir. Dört ciltten oluşan eserin birinci cildinde elif'ten cim'e kadar, ikinci cildinde ha'dan-ze'ye kadar, üçüncü cildinde sin'den-zı'ya kadar dördüncü cildinde ayın'dan ke'f'e kadar olan mesellerin tercümesini yapmıştır.

Çalışmamızda bu eserin yedinci bâbında hı harfiyle başlayan kısmın çeviri yazılı metni ortaya konulmuş, ilgili kısmın incelemesi yapılmış, çalışmanın sonuna da metinde geçen şahıs, mekan ve kabile gibi özel isimlerin dizini eklenmiştir. İncelemede Mehmed Şâkir'in tercümede takip ettiği yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Bu sayede hem Türk edebiyatında tercüme anlayışı hakkında hem de Arap atasözleri konusunda kaleme alınmış bir eserin Türk edebiyatındaki tesiri hakkında fikir elde edilmiştir. Mehmed Şâkir tercümesinde önemli ölçüde ana kaynağı esas almakla birlikte içerik bakımından yaptığı ekleme ve değişikliklerle özgün bir eser ortaya koymuştur. Mehmed Şâkir'in tasarruflarını birkaç maddeyle sıralamak mümkündür:

Mesel Maddelerinin Tespiti ve Sıralaması: Şâkir Efendi tercüme yaparken mesel maddelerinin sıralamasında değişikliğe gitmiştir. Örneğin *Mecmau'l-Emsâl*'de üçüncü kısımda olan müvelled türündeki meselleri ikinci sıraya almıştır. Ayrıca *Mecmau'l-Emsâl*'de olmayan bazı mesellere yer vererek bunların da açıklamasını yapmıştır. Yapılan karşılaştırmada Şâkir Efendi'nin eski olan 115 meselden 20'sini,

müvelled olan 42 meselden 8'ini, “ef'al” vezniyle başlayan 63 meselden 17'sini başka kaynaklardan aldığı tespit edilmiştir.

Eski Meseller ile Ef'al Vezniyle Başlayan Mesellerin Tercümesi: Mehmed Şâkir, “eski” ve “ef'al” vezniyle başlayan meselleri açıklamasıyla birlikte tercüme etmiş olsa da Meydânî'nin verdiği bilgileri kimi zaman birebir çevirmekle veya kısmi müdahaleler yapmakla yetinmiş, kimi zaman da yaptığı geniş çaplı eklemelerle eserini genişletmiştir.

Müvelled Mesellerin Açıklaması: Bu tür meseller dil bakımından sade ve anlaşılır olduğundan Meydânî bu tür mesellerin açıklamasını yapmamış, bunları her bölümün sonunda liste halinde vermekle yetinmiştir. Ancak Şâkir Efendi, okuyucu kitlesini göz önünde bulundurarak bunların da tercüme ve açıklamasını yapmıştır.

Kelime Açıklamaları: Cahiliye dönemine ait eski mesellerde çoğunlukla anlamı garip, açıklamaya muhtaç kelimeler bulunduğundan Meydânî daha çok bu tür kelimelerin anlamını vermiş daha sonra meselin açıklamasına geçmiştir. Ancak Şâkir Efendi, okuyucu açısından anlaşılması güç olduğunu düşündüğü bütün kelimelerin açıklamasını yapmış, bunun için genelde Mütercim Asım'ın *Kâmûsü'l-Mûhît* tercümesinden istifade etmiştir.

Hikâyeler: Birçok meselin ortaya çıkış hikayesi vardır. Meydânî meselin açıklama kısmında bu hikayelere değinmiştir. Şâkir Efendi'nin tercüme sırasında söz konusu hikâyeleri kimi zaman başka kaynaklardan istifadeyle daha ayrıntılı bir şekilde ele aldığı görülmektedir.

Şiirler: Şâkir Efendi konuya açıklık getirmek için Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerden örnekler sunmuştur.

Türkçe Atasözleri: Şâkir Efendi tercüme sırasında kimi yerde Arapça atasözünü benzer Türkçe atasözüyle de karşılaştırmaktadır. Kimi zaman ayet ve hadislerden yaptığı iktibaslarla da tercümesini zenginleştirmiştir.

Eski Türk edebiyatı sahasında tercüme adıyla meydana getirilen eserlerin önemli bir kısmının salt tercümeden ziyade telif niteliğinde özgün eserler olduğu bilinmektedir. Mehmed Şâkir'in bütün bu tasarrufları göz önünde bulundurulduğunda onun da aynı anlayışın önemli bir temsilcisi olarak manzum-mensur özgün bir eser meydana getirdiği görülmektedir.

DİZİN

A

‘Abbās.....	95
‘Abbās ibn-i Merdās es-Sülemī.....	58
‘Abdulqays İyād.....	119
‘Abdullāh bin Bidre	118
‘Abdullāh bin Ebī Ümeyye	115
‘Abdullāh bin Halef el-Huzā‘ī	113
‘Abdullāh et-Temīmī	113
‘Abdullāh İbn-i ez-Zübeyr	60
‘Abdullāh ibn-i ‘Ömer	131
Abdullāh-ı Kudsi	14
‘Abdurrahmān.....	50, 125
‘Abdurrahmān bin Mülcem.....	125
‘Abdulqays.....	118, 120, 156
‘Abdülmelik	60, 120
‘Abdülmelik bin Mervān.....	35, 120
‘Abdülmelik bin ‘Umeyr.....	41
‘Abdülmuttalib.....	137
‘Abes bin ‘Abdullāh.....	120
‘Ād.....	123, 158
Ağabı	143
‘Adiyy.....	47, 48, 56
‘Adiyy bin Nağr.....	47
‘Afif el-kindī.....	123
Ahmed b. Muhammed el Meydānī.....	13
Ahnef	93
‘Akrebi.....	147
Alemdar Mustafa Paşa.....	12
‘Alī.....	37, 42, 57, 121, 125, 155
‘Alī Muhammedin.....	85
‘Aliyyü’l-Mürteđā.....	41, 85
‘Amr	40, 41, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56
‘Amr bin ‘Abdül‘azīz.....	122
‘Amr bin ‘Abdülcenn.....	52
‘Amr bin ‘Adiyy	52, 54, 56
‘Amr bin ez-zarb bin Hāsān bin Üzeyne eş-Şumeyda‘	50
‘Amr bin Güleşüm.....	93
‘Amr bin Ma‘d Kerib.....	40
‘Amr bin Ma‘dī Kerb bin ‘Abdullāh	40
‘Amr Mahrāka	34
‘Amr Mahrāka bin İmru‘ü’l-Kays.....	34
‘Anber.....	88
Antepi Hacı İbrāhīm Hilmî Habîbullāh Efendi.....	12
‘Arab	40, 47
‘aş 41	

‘Aşfür.....	139
Âsımzāde Hāmid.....	14
Aşma‘ī.....	69, 129

B

Bağdā‘d.....	150
Bağdād	150
Bağırtlak.....	129
Bāhile	112
ba‘ır	140
Bağar	108
Başra	76, 119
Begal	128
Bekār Bey	12
Beşir-i Ğavır.....	55
Beşşir bin Rebī.....	40
bin Sa‘īd.....	123
Bursalı Mehmed Tâhir	12

C

Ca‘de.....	153
Ca‘diyy.....	82
Cādūd bin ‘Abdullāh.....	156
Ca‘fer bin Mehmed Hüsni.....	101
Cāhiz	127
Cārūd.....	156, 157
Cārūdiyye.....	155
Celīle.....	95
Cerād.....	102
Cerir	50, 86
Cerir bin ‘Abdullāh	86
Cerir‘i.....	86
Cerrel bin Evs bin Mālik	45
Cesīme	158
Cevad Paşa.....	12
Cevherī.....	69, 141, 144
Cezl	150
Ciz‘	33
Ciz‘	33
Cüdeys	46
Cüzeyme	46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54
Cüzeyme bin Mālik bin Naşr	46
Cüzeyme el-Ebreş	97
Cüzeyme el-Vađdāh	46
Cüzeymetü’l-Ebreş.....	46, 47

Cüzeymetü'l-Vaḍḍāh 46

D

Ḍab'	147
Ḍabb	146, 147
Ḍabb-ı	147
Dānā	156
Dāvūd	144
Deḡa	87, 88
Delāl	117, 118
Deve	137
Devmettü'l-Küfe	138
Dicle	51
Düdetü'l-Ḳuz	153

E

Ebā Cehl bin Hişām	152
Ebā Meḡmed	113
Ebī 'Abdü'nna'im	120
Ebī 'Atīḡ	118
Ebī Ca'de	153
Ebī er-Ravḡā	72
Ebī er-Rvḡā	72
Ebī Ḥabāḡhib	126
Ebī Hāşim	137
Ebī Leheb	124
Ebī Süfyān bin Ḥarb	124
Ebī-Ca'de	153
Ebreş	47
Ebü 'Alī	147
Ebü 'Amru	126
Ebü Bekr	157
Ebü Bekr eş-Şiddīḡ	120
Ebü Cārüd bin Ebī Ziyād	155
Ebü el-Cerrāḡ	83
Ebü el-Eşbaḡ	133
Ebü el-Eşbaḡ Yahyā	133
Ebü el-Heysem	83
Ebü Ḥanbe	102
Ebü Ḥanbel	102
Ebü Ḥarrāş el-Hüzeli	50
Ebü Hüreyre	98
Ebü Leheb	124
Ebu Lü'lü'	120
Ebü Mürre	118
Ebü Naşr	123
Ebü Sa'id	70
Ebü Sa'id eḡ-Ḍarīr	86
Ebü Şevr	40
Ebü Tammām	100
Ebü Ṭayyib	96

Ebü Temmām	100
Ebü 'Ubeyd	34, 63, 78, 85, 129
Ebü 'Ubeyd el-Ḳāsım	115
Ebü 'Ubeyd İbn-i 'Abbās	59
Ebü 'Ubeyde	46, 129, 130, 141, 148
Ebü 'Übeyde	44
Ebü 'Ubeye	63
Ebü Ze'd	117
Ebü Zeyd	39
Ebü 'Esved	90
Ebü'l- Eşbaḡ	133
Ebü'l-Eşbaḡ	132, 134, 135, 136
Ebü'l-Eşbaḡ	134
Ebü'l-Esved	90, 91
Ebü'l-Esved ed-Du'lı	90
Ebü'l-Esved'i	91
Ebü'l-Ḥaşin	153
Efā'i	143
Ekşem bin şayfī	144
el-'İblü	141
el-Başra	75
el-Cüzeyl	150
el-Ferāşeti	139
el-Ḥasan	38
el-Ḥuṭey'e	103
el-Ḳırılı	149
el-Murakkış	69
Erneb	143
Ernebe	146
Eşbaḡ	133
Eşbaḡ	131, 132, 133, 134
Eşbaḡı	135
Esed	146, 159
Esed bin Hāşim bin 'Abd-i Menāf	137
Eşma'ı	123
Es-Smev'l	98
Eşivār	53
Evs	130
Eyād	47
Ezherī	144
ez-Zübāb	148
ez-zübāb	139

F

Fāḡire	88, 89
Farāşeti	148
Fāric bin Mālik bin Ka'b bin el-Ḳays bin Ḥumeyr ibn-i Ḳudā	49
Fārisiyye	40
Fārūḡ	40
Fāṭıma	35, 36
Feḡā'a	49
Ferrā	83

Ferruh Efendizade Şefik Bey	12
Feth	42
Feth bin Hākān	42
Feth-i ibn-i Hākān	42
Firāt	51
Fikāre	89
Firdevsī	125
Firdevsī-i Kudsī	12

G

Ġāliye	47
Ġanī bin Mālik el-'Ukayliyy	82
Ġassān	33
Ġassānī	33
Ġaylān	116
Ġaylān eṣ-Şakafiye	115
Ġāze	47
Ġazvet et-Tebūk	40
Ġazzāl	146
Ġurāb	146, 149

H

Habāhibiñ	128
Hacı Keşşâf Efendi	12
Haḍar	51
Hādī	40
Hākīm el-Vādī	132
Haleb	144
Halebī	144
Hālis Efendi	14
Hāmīr	125
Hammād 'Acred	132
Hammād er-Rāviyet	132
Hammāme	141
Hamza	149
Hamze	130, 144
Ḥamze	143
Hamze Muḥammed bin Ḥubeyb	146
Hānefiyy	120
Ḥanẓala	40
Harīrī Ebū Zeyd	70
Hāriş bin Cebletü'l-Ġasānī	41
Hāriş-i Ekber	33
Hāriş-i Eşğar	33
Hasani'l-Başrī	66
Hassān	139
Hassān bin Şābit	34
Hāşim	137, 138
Hāşim bin 'Abdu'l-Menāf	138
Hattat Hoca Hamdi Efendi	12
Havāric	125

Ḥayber	125, 130
Hayre	136
Hayretī	131
Ḥāzibāz	68, 69, 70
Ḥazrec	130
Herm	117
Ḥimār-ı vahşī	146
himār	128
Ḥimār	123, 128
Ḥimār	123
Hind	75, 76
Hind el-Henūd	34
Hişām el-Kelebī	123
Hīt 114, 115, 117	
Ḥmīd	139
Ḥuney	137
Ḥuneyn	136, 137, 138
Ḥuṭay'e	45
Ḥuṭāy'e	46
Ḥūzāne	132
Hüseyn	60
Hüseyn İbn-i 'Alī	59
Hüseyn	38
Hüzelī	44

I

Irāk	60
'Irāk	46, 55, 60
İşfehānī Yeşrib	130

İ

İbn 'Amr	33
İbnetü'l-Ḥass	143
İbn-i 'Abbās	60, 127, 156
İbn-i 'Adiyy	49, 54
İbn-i Aḥmer	68
İbn-i Derīd	56
İbn-i Ebī 'Atīk	118
İbn-i Edhem	113, 114
İbn-i ez-Zübeyr	60
İbn-i Hazem	117
İbn-i Ḥazem	117, 122
İbn-i Ḥazem el-Enşārī	117
İbn-i Kelbī	127
İbn-i Kelebī	130
İbn-i Külebī	46, 123
ibn-i Muḳle	113
İbn-i Muḳle	114
İbn-i Mülcem	121, 125, 126
İbn-i Nuşayr	69
İbn-i 'Ubeyd	76

İbni'z-Zübeyr.....	60
İbnü Nebâte.....	103
İbnü 'Ubeyd.....	76
ibnü'-Esed bin Hâşim.....	137
İbnü'l-A' rābī.....	69, 70, 78, 144
İbnü'l-Enbārī.....	128
İbnü'l-Huccāc.....	145
İbnü'l-Külebī.....	50
İbnü'r-Rümī.....	98
İbnü'z-Zübeyr.....	60
İmām Nâşraddīn el-Matrazī.....	130
İmāmiyye.....	155
İmru'ü'l-Ḳays.....	123
İpek Böceği.....	153
'İsā.....	46
İyād.....	118, 119

K

Ka'b.....	61
Ka'b bin Mâlik ibn-i Teymullâh bin Şa'leb.....	61
Ka'b bin Züheyr.....	130
Ḳādisiye.....	40
<i>Kâmûs</i>	13
kanfezi.....	143
karğa.....	146
Ḳays bin el-Ḥaṭīm.....	115
Ḳays bin Ḥaṭīm.....	115
Ḳayşer.....	155
kelpek.....	139
Kerbelâ.....	60
Kerīm.....	34
Ḳıbcāk.....	76
Ḳıriliyye.....	149
Kinde.....	125
Kirmân.....	131
Kisâ'î.....	78
Ḳoyun.....	44, 153
Ḳşayr.....	55
Ḳudâ'î.....	86
Kûfe.....	40, 45, 59, 75, 121, 125, 126, 132, 138
Ḳurd.....	44, 57, 139, 146
Ḳurda.....	144
Ḳureyş.....	124, 138, 152
Ḳurşayr.....	55
Ḳuşayr.....	51, 52, 53, 54, 55, 56
Ḳuşayr bin Sa'd.....	46, 51
Ḳuss.....	155
Ḳuss.....	155, 156, 158, 159, 160
Ḳuss bin Sâ'ide.....	158
Ḳuss bin Sâ'ide bin 'Amr bin 'Uday bin Mâlik bin Ar'ân bin el-Nimr bin Vâ'ile bin eṭ-ṭeşgân bin 'Abdu'l-menât bin Yaḳdüm bin Efşâ bin Dağamî bin İyād.....	155

Ḳuss bin Sâ'ide bin Ḳuzāfe bin Züheyr bin İyād bin Nezād el-eyādī.....	155
kuş.....	140
Ḳuş.....	127, 149
Küleyb.....	59
Küleyb-i Vâ'ilî.....	59

M

Maḳzüm.....	120
Maḳzüm.....	152
Mâlik.....	49, 50, 63, 67
Mâlik bin Nüveyre.....	50
Mâlik bin Teym el-Ezdî.....	46
Mâriye.....	34, 35
Mâriye bint-i Mu'annec.....	87
Mâriye bint-i Zâlim.....	34
Mâriyetü bint Erḳam.....	33
Mâti'.....	117
Mecâşî'.....	40
Mecâşî' bin Mes'ud.....	40
<i>Mecmau'l-Emsâl</i>	13, 14, 15
Medīne.....	114, 117, 118, 120, 121, 122
Medīneti.....	117
Meḳammed el-Mehdî Ebî Ca'fer el-Manşûr.....	151
Mehdî.....	41, 150, 151
Mehmed el-Muntaşır.....	42
Mehmed Şâkir.....	12
Mehv.....	118, 119
Mehvî.....	119
Mekke.....	60, 115, 142, 152
Meks.....	148
Merdân.....	42
Merḳüm Esbağ.....	133
Mervân.....	60, 103
Mesîḥ.....	156
Meydânî.....	13, 14
Mışır.....	125
Mu'aviye.....	90, 91, 112
Mu'aviye bin Ebî Süfyân.....	90
Mufaḳḳal.....	34, 46
Mufaḳḳal bin Seleme.....	45
Muḳammed el-Bâkır bin Zeyne'l-'Âbidîn bin Hüseyn bin 'Alî el-Mürtedâ.....	155
Muḳtâr bin 'Ubeyd.....	75
Muntaşır.....	42
Murâd.....	125
Mūsâ.....	41, 112
Muştafâ.....	90
Mu'teşim.....	100
Mu'teşim Ḳalife.....	100
Mu'tezil.....	42
Muṭî.....	134
Muṭî'.....	134, 135, 136

Muṭī' bin Ayās.....	132
Muṭī' bin Ayās.....	134
Muṭī' bin İyās.....	132
Muṭī' bin Vāḡil.....	134
Münir Paşa.....	12
Münzir.....	119
Münzir bin el-Cārūd.....	119
Mürre.....	88, 89
Mürretü'l-Esedī.....	88
Mütemmim bin Nüveyre.....	50
Mütenebbī.....	69
Mütercim Âsım.....	13
Mütevekkil.....	41, 42

N

Nā'ile.....	51
Naḡr.....	47
Nāfız.....	117
Nāsraddīn.....	130
Nebfī ibn-i Nebṭıye.....	135
Necef.....	138
Necībī.....	125
Nehr-i Fırāt.....	54
Nehrivān.....	125
Neşhel.....	103
Nizāmī.....	131
Nu'mān bin el-Münzir.....	56

O

'Oşmān.....	40, 41, 115, 121
'Oşmān ibn-i 'Affān.....	125

Ö

'Ömer.....	35, 95, 137
'Ömer bin el-'Azız.....	36
'Ömer bin el-Haṭṭāb.....	137
'Ömer el-Fārūḡ.....	120
'Ömer ibn 'Abdül'azız.....	35
'Ömer ibn-i 'Abdül'azız.....	37

P

Pervāne.....	139, 148
--------------	----------

R

Rācız.....	70
Raḡḡāş.....	47, 48, 62
Raḡḡāş bint-i 'Amr bin Tegallüb bin Vā'il.....	61

ribī.....	130
Rīṭa.....	143
Rīṭa bint-i 'Amr.....	142
Rüm.....	40
Rummān.....	140

S

Sabṭa.....	33
Sabṭa bini'l-Munzir.....	33
Sa'd.....	40, 130
Sa'd bin Ebī Vaḡḡāş.....	40
Safvet Paşazade Refet Bey.....	12
Safveti Paşazade.....	12
Şahrā-i Hicr.....	145
Saīd Paşa.....	14
Şaḡar.....	127
Şa'leb.....	146
Şāliḡ.....	125
Şa'sa'a bin Şavḡā.....	86
Sebhān.....	112
Seḡbān.....	112, 113, 114
Seḡbān bin Züfer bin Ayās bin 'Abdüşşems el-Vā'ilī.....	113
Seḡbān Vā'il.....	112
Seleme bin Mu'atleb.....	115
Seliḡ.....	33
Semīr.....	122
Sened.....	75
Serçe.....	139
Serḡüb.....	155
Şevr Mecāşi.....	40
Sind.....	76
sūḡ-ı 'Ukāz.....	157
Sūḡ-ı 'Ukāz.....	119
Sultān.....	60
Süelymān bin 'Abdülmelik.....	121
Süelymān.....	41, 68, 117, 118, 122
Süelymān bin 'Abdülmelik.....	117
Süelymānī.....	118
Süelymāniyye.....	155
Sümeyrā el-İbliyy.....	122

Ş

Şāfī ī.....	117
Şākir Efendi.....	12, 13
Şām.....	33, 35, 60, 112
Şāt153.....	
Şāṭī'il-Fırāt.....	46
Şerefi bin el-Kāṭṭāmī.....	138
Şerh-i Mezāmīnū'l-Emsāl.....	14
Şeyh Kāmil Efendi.....	12

Şirāzī.....	86
Şübeyb bin Becre.....	126

T

Ṭagrā'ī.....	99
Ṭalḥa.....	113
Ṭalḥa bin 'Abdullāh.....	113
Ṭarfe.....	59
Ṭarfetü İbnü'l- 'abd.....	59
Ṭasm.....	46
Ṭavşana.....	146
Ṭavşanı.....	146
Ṭāvus.....	120
Ṭāvüs.....	109
Tebriye.....	155
Tecībī bin Kinde bin Şevr.....	125
Tecüb.....	125
Tecübī.....	125
Temīme.....	144
<i>Terceme-i Durüb-ı Emsâl-i Arabiyye</i>	14
Tisi.....	143
Ṭoğan.....	127
<i>Turfetü 'l-Emsâl</i>	14
Tuveys.....	117, 118, 120, 121

U

'Ubeyd bin el-Ebraş.....	141
'Ukayl.....	49, 50
'Ukâz.....	156, 157
'Urķüb.....	130, 131
'Urķüb bin Şahryāḥud İbn-i Mu'yd bin Esed.....	130
'Urķüb İbn-i Sa'd bin Zeyd Menāt bin Temīm.....	130
Usmu 'ī.....	53
'Uteybe.....	45
'Uteybe bin en-Nühās.....	45

Ü

Ümeyye.....	95
Ümme Ṭarīḳ Ḥāmīrī Ümmü 'Āmir.....	58
Ümmi Rīṭa.....	142
Ümmü 'Āmir.....	57
Ümmü 'Amr.....	49, 58
Ümmü 'Amru.....	57
Ümmü Cemīl.....	124

Ümmü Rīṭa bint-i Ka'b bin Sa'd ibn-i Teym bin Mürre.....	142
Ümmü Seleme.....	114, 115
Ümmü 'Uveymir.....	57
Ümmü'l-ḥabāḥib.....	128

V

Vaḥr.....	147
Velīd.....	120
Velīd bin 'Abdülmelik.....	120

Y

Yağız.....	41, 42
Yahyā.....	133, 134, 135, 136
Yahyā bin Ziyād.....	132
Yahyā bin Ziyād Ebū el-Eşbağ.....	133
Yemāme.....	130
Yemen.....	33, 34, 46, 119, 125, 138
Yerā'atin.....	140
Yermük.....	40
Yetrib.....	130
Yezīd.....	60
Yezīd bin 'Abdülmelik.....	36
Yıldız böceği.....	141

Z

Zabīyi.....	143
Zāğ.....	146
Zālim.....	34
Zālim bin Vehēb el-Kindī.....	33
Ze'n-nūn.....	41
Zeyd bin Şavḥānā.....	86
Zeyd bin Selāme.....	119
Zeydiyye.....	155
Zi'b.....	82, 139, 143, 144, 146
Zī'n-nūreyn.....	121
Zi'b.....	146
Zibā.....	51, 52, 53, 54, 55, 56
Zü'l-fikār.....	41
Zübāb.....	68
Zübeybe.....	51
Zübeyr.....	85
Züheyr.....	101
Züvāl.....	43
Züvālet.....	43

KAYNAKÇA

- Al-Janabı, Sajjad Hussein Oleiwi. (2022). *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî'nin Dördüncü ve Beşinci Bâbı: Metin-İnceleme* [Yüksek Lisans Tezi]. Karabük Üniversitesi.
- Öztürk, Burcu. (2023). *Menbau'z-Zülâli Meânî Fi-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Maydânî'nin İkinci Bâbı: İnceleme-Metin* [Yüksek Lisans]. Karabük Üniversitesi.
- Cersel, Fatih. (2009). *Mehmed Şâkir Gâlib Efendi Dîvânı (İncememe-Metin)* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. (1970). *Son Asır Türk Şairleri*. Milli Eğitim Basımevi.
- İnce, Muhammet. (2022). *Nuhbetü'l-Emsâl (Mecmau'l-Emsâl Tercümesi)*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Kavruk, Hasan. (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Levend, Agâh Sırrı. (2008). *Türk Edebiyatı Tarihi* (5. bs, C. 1). Türk Tarih Kurumu.
- Meydânî, Ahmed b. Muhammed. (1955). *Mecmau'l-Emsâl* (Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Ed.; C. 1). Dârü'l-Marife.
- Mir'ât-ı Sicill-i Memûrîn-i Osmaniye*. (1325). Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası.
- Mütercim Âsım Efendi. (2013). *Kâmûs Tercümesi* (C. 2). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Obaid, Umer Abbas Oaid. (2023). *Menbau'z-Zülâli Meânî fî-Tercemeti Mecmau'l-Emsâli Meydânî'nin Atıncı Bâbı: İnceleme-metin* [Yüksek Lisans]. Karabük Üniversitesi.
- Şeyh Sâdî-i Şîrazî. (1980). *Bostan ve Gülistan* (Kilisli Rıfat Bilge, Çev.; 12. bs). Zafer Matbaası.
- Tahir, Bursalı Mehmed. (2016). *Osmanlı Müellifleri: C. II*. Türkiye Bilimler Akademisi.

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Örnek	17
Tablo 2: Örnek	22
Tablo 3: Örnek	23
Tablo 4: Örnek	26
Tablo 5: Örnek	27

ÖZGEÇMİŞ

2017 yılında Kerkük Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandı. 2020 yılında bu bölümden mezun oldu. 2021'de Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde yüksek lisans yaptı. 2023 yılında mezun oldu.